

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI:
DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz ASLAN

ŞANLIURFA- 2016

T.C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI**

**VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI:
DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz ASLAN

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKAYA

ŞANLIURFA-2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Maliye Anabilim Dalı 135218004 numaralı Filiz ASLAN'nın hazırladığı “ Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları: Diyarbakır İli Örneği” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 28.06./ 2016 tarihinde, saat 13te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

28/06/ 2016

(Danışman)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKAYA

Üye
Doç. Dr Harun YENİÇERİ

Üye
Yrd. Doç. Dr Levent KAYA

Bu tezin Maliye Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

15 8 6
...../...../201..6

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı Filiz ASLAN
Öğrenci Numarası 135218004
Enstitü Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı
Programı Maliye
Başlık (Türkçe) Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları: Diyarbakır İli Örneği

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları: Diyarbakır İli Örneği çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 128 sayfalık kısmına ilişkin, 08/08/2016 tarihinde [REDACTED] / danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 34'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08/08/2016

Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 08/08/2016

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKAYA
(İmzası)

ÖNSÖZ

Günümüz devlet anlayışında vergi gelirleri hayati bir öneme sahip olup kamu gelirleri içerisinde de en yüksek paya sahip bulunmaktadır. Modern devletlerin ana gelir kaynağını oluşturan vergi konusunda mükelleflerin vergi kaçırma veya vergiden kaçınma gibi çeşitli yöntemlerle direnç göstermeleri, vergi psikolojisinin önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergi algılaması ve alınan vergiler karşısında mükelleflerin nasıl bir tutum ve davranış sergiledikleri ve vergi bilincine sahip olup olmadıklarının tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada; mükelleflerin ödedikleri vergiyi psikolojik ve sosyal yönden nasıl algıladıkları, bu algılamaya paralel olarak sergiledikleri tutumların hangi davranışlar olarak dışa vurulduğu, bu davranışlarını etkileyen sebeplerin neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın yapılması esnasında yardımcı olan ve tez çalışma süreci boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKAYA'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Gerek lisans gerek yüksek lisans çalışmalarımda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve eleştirileriyle çalışmaya değer katan Doç. Dr. Murat DEMİR ile maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	VII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XII
ÖZET.....	XIII
ABSTRACT.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİNİN TANIMI, VERGİYE İLİŞKİN KAVRAMLAR VE MÜKELLEF HAKLARI

1.1. Verginin Tanımı, Vergiye İlişkin Kavramlar.....	3
1.1.1. Verginin Tanımı.....	3
1.1.2. Verginin Amaçları.....	4
1.1.3. Verginin Tarihi Gelişimi.....	5
1.1.4. Vergi Yükü.....	7
1.1.5. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti.....	8
1.1.6. Vergi Uyumu.....	9
1.1.7. Vergi Adaleti.....	11
1.2. Vergi Psikolojisi İle İlgili Kavramlar.....	12
1.2.1. Vergi Psikolojisi.....	12

1.2.2. Vergi Ahlakı.....	13
1.2.3. Vergi Bilinci.....	14
1.2.4. Algı, Tutum ve Davranış.....	15
1.3. Mükellef Kavramı ve Hakları.....	16
1.3.1. Mükellef Kavramı.....	16
1.3.2. Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFLERİN VERGİ ÜZERİNDEKİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE VERGİLERE KARŞI GÖSTERDİKLERİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

2.1.Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışlarını Etkileyen Faktörler.....	18
2.1.1. İçsel (Bireysel) Faktörler.....	18
2.1.1.1. Vergi Ödeme Gücü.....	18
2.1.1.2. Vergi Bilinci ve Ahlakı.....	20
2.1.1.3. Mükelleflerin Diğer Mükellefler Hakkındaki Düşünceleri.....	22
2.1.1.4. Devlete Olan Bağlılık.....	23
2.1.1.5. Siyasi İktidarı Benimseme Durumu.....	24
2.1.1.6. Kamu Hizmetlerinin Gerekliliğine Olan Yaklaşımları	26
2.1.1.7. Mükelleflerin Eğitim Düzeyi.....	28
2.1.1.8. Mükelleflerin Mesleği	29
2.1.1.9. Demografik ve Sosyal Faktörler.....	30

2.1.2. Dışsal Faktörler.....	34
2.1.2.1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler.....	34
2.1.2.1.1. Vergi Adaleti.....	34
2.1.2.1.2. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı.....	36
2.1.2.1.3. Vergi Mevzuatının Sık Sık Değişikliğe Uğraması...37	
2.1.2.1.4. Vergi Aflarının Sıklığı.....	38
2.1.2.1.5. Cezai Yaptırımların Etkin Kullanılmaması.....	40
2.1.2.1.6. Vergi Oranları.....	41
2.1.2.2. Vergi İdaresi ve Vergi Mevzuatından Kaynaklanan Faktörler.42	
2.1.2.2.1. Personel Yapısı.....	42
2.1.2.2.2. Vergi İncelemeleri, Denetimleri ve Cezalar.....	44
2.1.2.2.3. Mükelleflere Yaklaşım.....	46
2.1.2.2.4. Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelere Uyum.....	47
2.1.2.3. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler.....	48
2.1.2.3.1. Enflasyon.....	48
2.1.2.3.2. Milli Gelir Düzeyi.....	49
2.1.2.4. Siyasi Yapıdan Kaynaklanan Faktörler.....	49
2.2. Vergi Mükelleflerinin Vergilere Gösterdikleri Davranış Biçimleri.....	51
2.2.1. Vergi Kaçakçılığı.....	51
2.2.2. Vergiden Kaçınma.....	54
2.2.3. Vergi Borcunun Geciktirilmesi.....	55
2.2.4. Verginin Yansıtılması.....	56

2.2.5. Vergi Grevi.....	59
2.2.6. Vergi Cennetlerine Yönelme.....	60
2.2.7. Oy kayması ve lobicilik.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ ÜZERİNDEKİ DAVRANIŞLARI: DİYARBAKIR İLİ ANKET ÇALIŞMASI

3.1. Araştırmanın Amacı.....	64
3.2. Araştırmanın Yöntemi.....	65
3.3. Araştırmanın Alanı ve Örnek Kitlesi.....	65
3.4. Araştırmanın Bulguları.....	66
3.4.1. Sıklık Analizleri.....	66
3.4.1.1. Mükelleflerin Kişisel Faktörleri.....	66
3.4.1.2. Mükelleflerin Vergiyi Algılamaları.....	74
3.4.2. Çapraz Tablo Analizleri.....	99
3.4.2.1. K Testi.....	99
3.4.2.2. T Testi.....	105
3.4.2.3. Varyans Analiz Sonuçları.....	109
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	115
KAYNAKÇA.....	119
EKLER.....	127

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa birliği
- a.g.e** : Adı Geçen Eser
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- KDV** : Katma Değer Vergisi
- KİT** : Kamu İktisadi Teşebbüsleri
- OECD** : İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Teşkilatı
- s** : Sayfa
- S** : Sayı
- SPSS** : Statistical Package for Social Sciences
- Vol.** : Volume (cilt)
- V.U.K** : Vergi Usul Kanunu
- WVSA** : Dünya Değerler Araştırması Derneği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Diyarbakır’da 2016 Mayıs ayı İtibariyle Faal Mükellef Sayıları.....	66
Tablo 2. Mükelleflerin Cinsiyet İtibariyle Dağılımı.....	67
Tablo 3. Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Dağılım.....	68
Tablo 4: Mükelleflerin Yaş İtibariyle Dağılımı.....	69
Tablo 5. Mükelleflerin Eğitim Durumları İtibariyle Dağılımı.....	70
Tablo 6. Mükelleflerin Ailedeki Birey Sayısı İtibariyle Dağılımı.....	71
Tablo 7. Mükelleflerin Meslekleri İtibariyle Dağılımı.....	72
Tablo 8. Mükelleflerin Aylık Gelir İtibariyle Dağılımı.....	73
Tablo 9. Sizce Vergi Ne Anlama Geliyor Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	74
Tablo 10. Ödemiş Olduğunuz Vergilerin Yükünü Nasıl Değerlendiriyorsunuz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	75
Tablo 11. Ülkemizde Vergi Bilincini Nasıl Arttırabiliriz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	76
Tablo 12. Vergi Kaçıran Kişileri Nasıl Değerlendirirsiniz Sorusuna Verilen Cevapların Oranların Dağılımı.....	77
Tablo 13. Vergi İle İlgili Bilgileri Nereden Öğreniyorsunuz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	77
Tablo 14. Ülkemizde Vergi Kaçakçılığının Başlıca Nedeni Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	78
Tablo 15. Mükellefiyet Sürenizce Kaç Kez Vergi İncelemesi Geçirdiniz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı.....	79
Tablo 16. Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür Hakkındaki Görüşler.....	80

Tablo 17. Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Vatandaşlık Görevidir Hakkındaki Görüşler.....	80
Tablo 18. Türkiye’de Mükellefler Vergisini Tam Ödemektedir Hakkındaki Görüşler.....	81
Tablo 19. Ülkemizde Uygulanan Vergi Sistemi Vergi Adaletini Sağlamaktadır Hakkındaki Görüşler.....	82
Tablo 20. Verilen Vergiler Topluma Kamu Hizmeti Olarak Geri Dönmektedir Hakkındaki Görüşler.....	83
Tablo 21. Ödenen Vergiler Etkin Bir Şekilde Kullanılmaktadır Hakkındaki Görüşler.....	83
Tablo 22. Vergi Bilincinin Topluma Özümsemesi Gerekmemektedir Hakkındaki Görüşler.....	84
Tablo 23. Mükellefler Ödeme Gücüne Göre Vergilendirilmektedir Hakkındaki Görüşler.....	85
Tablo 24. Mükellefler Vergiye İlişkin Sorumluluklarını Yerine Getirmektedir Hakkındaki Görüşler.....	86
Tablo 25. Ülkemizde Vergi Bilinci Yeterli Düzeydedir Hakkında Görüşler.....	86
Tablo 26. Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek Ahlaklı Olmanın Göstergesidir Hakkındaki Görüşler.....	87
Tablo 27. Toplumun Gelir Seviyesinin Artması Vergi Bilincini Arttırır Hakkındaki Görüşler.....	88
Tablo 28. Ülkemizde Vergi Oranları Yüksektir Hakkındaki Görüşler.....	88
Tablo 29. Vergilerinizi Tam ve Doğru Olarak Ödemediğiniz Taktirde Kamu Hizmetlerinin Aksayacağını Düşünüyorum Hakkındaki Görüşler.....	89
Tablo 30. Sık Sık Çıkan Vergi Afları Vergi Ödeme İsteğimi Azaltıyor Hakkındaki Görüşler.....	90

Tablo 31. Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Cezalarının Caydırıcı Olduğuna İnanıyorum Hakkındaki Görüşler.....	91
Tablo 32. Vergi Politikaları Mükelleflerin İhtiyaçlarına Göre Düzenlenmektedir Hakkındaki Görüşler.....	91
Tablo 33. Vergisini Ödemeyenlere Ağır Cezai Yaptırımlar Getirilmesi Vergi Bilincini Arttırır Hakkındaki Görüşler.....	92
Tablo 34. Vergi Mevzuatı Anlaşılır Bir Biçimde Hazırlanmıştır Hakkındaki Görüşler.....	93
Tablo 35. Vergi Dairelerinin Verdiği Hizmetten Memnunum Hakkındaki Görüşler.....	94
Tablo 36. Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemsiz Olduğunu Düşünüyorum Hakkındaki Görüşler.....	95
Tablo 37. Gelecek Endişesi Vergi Kaçırarak İçin Geçerli Bir Nedendir.....	95
Tablo 38. Vergi Denetimlerinin Yeterli Düzeyde Yapıldığını Düşünüyorum.....	96
Tablo 39. Alışveriş Sırasında Genel Olarak Fiş/Fatura Alınmalıdır Hakkındaki Görüşler.....	97
Tablo 40. Vergi Kaçırarak Dini Açısından Sakıncalıdır Hakkındaki Görüşler.....	98
Tablo 41. Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu Etkisi Vardır.....	98
Tablo 42. Vergi İfadesi İle Cinsiyet Arasındaki İlişki: Ki-Kare Testi	100
Tablo 43. Eğitim Durumu İle Vergi Kaçıranlara İlişkin Bakış Açısı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi.....	101
Tablo 44. Meslek ile Vergi Kaçıranlara İlişkin Bakış Açısı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi.....	102
Tablo 45. Aylık Gelir ve Türkiye'deki Vergi Bilincini Nasıl Artırılabilir Durumuna İlişkin Algı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi.....	103

Tablo 46. Aylık Gelir ile Vergi Ödeme Yükü Algıları Karşılaştırması - Ki-Kare Testi.....	104
Tablo 47. Vergi Yükü Seviyesi ile Medeni Durum Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi.....	105
Tablo 48. Medeni Durum Bazında Vergi Ahlakı Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	106
Tablo 49. Medeni Durum Bazında Ödeme Gücü Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	106
Tablo 50. Medeni Durum Bazında Vergi Yükü Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	107
Tablo 51. Medeni Durum Bazında Kamu Hizmetleri Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	107
Tablo 52. Cinsiyet Değişkeni Bazında Vergi Politikaları Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	108
Tablo 53. Cinsiyet Değişkeni Bazında Vergi Denetimleri Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları.....	108
Tablo 54: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerin Vergi Sisteminin Vergi Adaletini Sağladığına İlişkin Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	109
Tablo 55: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerin Vergi Sisteminin Vergi Adaletini Sağladığına İlişkin Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	110
Tablo 56: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür İfadesine İlişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	111
Tablo 57: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür İfadesine İlişkin Algılarının Gelir Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	112

Tablo 58: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek Ahlaklı Olmanın Göstergesidir İlişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....113

Tablo 59: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi mevzuatı anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır ifadesine ilişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....114

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Mükelleflerin Cinsiyet İtibariyle Dağılımı.....	67
Şekil 2. Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı.....	68
Şekil 3. Mükelleflerin Yaş İtibariyle Dağılımı.....	69
Şekil 4. Mükelleflerin Eğitim Durumları İtibariyle Dağılımı.....	70
Şekil 5. Mükelleflerin Ailedeki Birey Sayısı İtibariyle Dağılımı.....	71
Şekil 6. Mükelleflerin Meslekleri İtibariyle Dağılımı.....	72
Şekil 7. Mükelleflerin Aylık Gelir Dağılımı.....	73

TÜRKÇE

ÖZET

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI: DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

Bu çalışmada, mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları ele alınmıştır. Mükelleflerin, vergi bilinci ve vergi ahlakına ilişkin düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Diyarbakır il merkezinde 500 mükellefe 40 soruluk bir anket çalışması uygulanmıştır.

Çalışma ile Diyarbakır ilindeki mükelleflerin birçok faktörden etkilenerek vergi karşısında farklı tepkiler gösterdikleri belirlenmiştir. Ayrıca, vergi sisteminin adaletli olmadığı, vergilerin tam ödenmediği, vergi mevzuatının anlaşılır bir yapıda olmadığı ve vergi bilincinin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Ahlakı, Vergi Bilinci, Mükellefin Tutum ve Davranışları.

İNGİLİZCE

ABSTRACT

THE BEHAVIOUR OF TAXPAYERS ABOUT TAXATION: AN EXAMPLE OF DIYARBAKIR CITY

This paper investigates the behavior of taxpayers regarding taxation. It aims to identify their thoughts about tax consciousness and morality. A 40-question survey was conducted on 500 taxpayers in Diyarbakir city centre.

The study has underlined that the taxpayers in Diyarbakir city centre show various responses to taxation as they are influenced by various factors. In addition, it has been found out that the tax system is not fair, the taxes are not paid in full, the tax legislation is not clear enough, and the tax consciousness is not satisfactory.

Key Words: Tax Morality, Tax Consciousness, Taxpayer's Attitudes and Behavior

GİRİŞ

Vergi devletin kamu harcamalarını karşılamak amacıyla bireylerden ve kurumlardan, ödeme güçlerine göre karşılıksız ve zorla aldığı parasal değerlerdir. Devletin en önemli gelir kaynağını oluşturan vergiler, kişilerin gelirlerinde azalmaya neden olduğu için bir yük olarak algılanmaktadır. Kanuni açıdan vergi ödeme zorunlu olduğu için yükümlüler vergiye karşı çeşitli davranış şekilleri geliştirerek tepki göstermektedirler. Vergi yükümlülerinin salınan vergiye karşı takındıkları tutum ve davranışlar; toplumsal, ekonomik, sosyal ve siyasal yapının da etkisiyle; vergiyi benimseme ve buna karşı uyum gösterme, vergiden sakınma, vergi kaçırma veya vergiyi reddetme şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Vergi yükümlülerinin ister bireysel ister toplulaştırılmış bu hareketleri, tepki ve tutumları pek çok faktörün etkisi altındadır. Bu faktörlerin bazıları içsel faktörler şeklinde tanımlanırken bazıları ise dışsal faktörler olarak görülür. İçsel faktörleri; vergi ödeme gücü, vergi bilinci ve ahlakı, mükelleflerin diğer mükellefler hakkındaki görüşleri, devlete olan bağlılık, siyasi iktidarı benimseme durumu ile mükelleflerin sosyal ve demografik özelliklerini oluştururken, dışsal faktörleri ise; vergi adaleti, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi denetim ve cezaları, vergi affı, vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergi oranları oluşturmaktadır.

Vergiler devletin en önemli gelir kaynağını oluşturduğu için vergi gelirlerinin etkileyen faktörlerin neler olduğu belirlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin sadece mali, siyasi ve ekonomik yapıda araştırılması istenen etkinliğe ulaşılabilmesi bakımından yetersiz kalacaktır. Bu yüzden vergilerin psikolojik etkilerin de dikkate alınması önem taşımaktadır.

Başarılı bir vergi politikası uygulamasının oluşturulması ve vergi gelirlerinin arttırılması için mükelleflerin vergiye uyumlarının arttırılması gerekmektedir. Vergiler, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmaktadır. Bu yüzden vergilerin bireylerin davranış ve kararları üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Eğer vergilerin bireylerin davranış, karar ve tercihleri üzerindeki etkileri dikkate alınmazsa devlet açısından vergi kaybının çok ötesinde sorunlar da ortaya çıkabilir.

Vergi olayının iki tarafı bulunmaktadır. Verginin bir tarafını vergi alacaklısı yani devlet diğer tarafını ise borçlu yani vergi yükümlüsü oluşturmaktadır. Bu iki tarafın vergilemeye ilişkin tutum ve davranışları ile aralarındaki ilişkinin niteliği, vergi sisteminin başarısı üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle vergi sisteminin tasarlanmasında ve oluşturulmasında devlet, yükümlülerin düşünce, görüş ve tepkilerini göz önüne almak zorundadır.

Vergi borçlusunun vergi gelirleri üzerindeki etkisi önemlidir. Vergi ödevini yerine getiren toplum bireyleri mali bir fedakarlık içinde bulunmaktadır. Bu fedakarlığın kamu hizmeti için gerekli olduğunun farkında olunması vergi bilincinin yerleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde verginin tanımı yapılmış, vergiye ilişkin kavramlar açıklanmış ve ayrıca vergi psikolojisini etkileyen algı, tutum, vergi bilinci ve ahlakı ele alınmıştır. İkinci bölümde, mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını etkileyen içsel ve dışsal faktörler ele alınmış, mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri davranış şekilleri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Diyarbakır ili ile ilgili anket çalışmasının bulguları tablo ve grafiklerle gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlarla mükelleflerin vergi sistemi hakkındaki düşünceleri ve vergiye yaklaşımları incelenecektir. Vergi geliri için önemli bir unsur olan insan faktörünün, vergiyi nasıl etkilediğine değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİNİN TANIMI, VERGİYE İLİŞKİN KAVRAMLAR VE MÜKELLEFLERİN HAKLARI

1.1. Verginin Tanımı, Vergiye İlişkin Kavramlar

1.1.1. Verginin Tanımı

Vergi ile ilgili mali literatürde yapılan birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar, tanımı yapan kişinin görüşüne göre farklılıklar göstermektedir.

Selim Kaneti'ye göre; “Vergi, kamusal gereksinimlerin karşılanması için özel kesimden kamu kesimine, hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan bir parasal aktarımdır”¹.

Abdurrahman Akdoğan'a göre; “Vergi, kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, egemenlik gücüne göre karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden alınan ve cebri niteliğe sahip para şeklindeki ödemelerdir”².

Vergi mevzuatında ise vergi tanımına ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Ancak 1982 Anayasasının “vergi ödevi” kenar başlığının 73'üncü maddesinde vergiye ilişkin şu genel düzenlemeler yer almaktadır.

“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun

¹ Selim Kaneti, *Vergi Hukuku*, 2 Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.4.

² Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 14 Baskı, Gazi Kitabevi, 2011, s.119.

belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir”³.

Yukarıda vergiye ilişkin olarak yapılan tanımlara bakıldığında vergiler şu ortak özellikleri taşımaktadır⁴.

- Vergi parasal bir edimdir.
- Vergi karşılıksız bir ödemedir.
- Vergi hukuksal zora dayanır.
- Vergi kamusal hizmetleri karşılamak amacıyla alınır.
- Vergi kesin bir ödemedir.
- Vergi ödeme gücüne göre alınır.

1.1.2. Verginin amaçları

Verginin amaçları; mali ve mali olmayan amaçlar olmak üzere ikiye ayrılır. Verginin kamu hizmetlerini finanse etmesi mali amacı oluştururken, ekonomik, politik ve sosyal yönleri de mali olmayan amaçları içerir⁵.

Verginin mali amacı, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak için vergi ödeme gücü olan kişilerden bu güç oranında, piyasa mekanizmasının yapısını bozmayacak şekilde, vergi tarh ve tahsilinin maliyetinin minimize edilmesi kuralına uyularak, makroekonomik göstergeler ve milli gelirdeki değişimlerle zıtlık göstermeden vergi geliri elde edilmesidir⁶.

Verginin sosyal amacı ise gelir dağılımını düzeltme amacına hizmet ederler. Devlet hizmetlerinden doğan maliyetlerin gelir grupları arasında dağılımının yapılması ve ortalama olarak aynı ekonomik durumda olanların aynı yük altında kalmalarının sağlanması yönünden vergi tayin edici bir rol oynamaktadır. Bu amaçla

³<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, Erişim Tarihi: 04.10.2015.

⁴ Kaneti, a.g.e., s.4.

⁵Emine Tunca, *Sosyo-Psikolojik Açıdan Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları: Nevşehir ili Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001, s.11.

⁶Ahmet Arslan, *Vergi Ödeme Gücünün Açıklanması, Vergi Ödeme Gücü Göstergelerinin Belirtilmesi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2011, s.9.

vergilemenin, artan oranlılık, muafiyet ve istisnalar gibi çeşitli tekniklerden yararlanılabilir. Özellikle gelir vergileri bu amaçla kullanılabilir⁷.

Verginin ekonomik amaçları ise, vergi teşviki veya vergilerin ağırlaştırılması uygulamaları ile yatırımların teşviki, üretim ve tüketim teşviki ya da kısıtlanması, tasarrufların teşviki, ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik yapının değiştirilmesi, kullanılmayan kapasitenin önlenmesi, spekülasyonun önlenmesi vb. sayılabilir. İktisadi bakımından gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sağlama, gelişmiş ülkelerin ise gelişmelerini devam ettirebilmek amacıyla yatırım yapmaları zorunludur. Uygulanan vergi politikaları ile yapılan yatırımların maliyetleri azaltılabilir, yatırımlara harcanacak fonların oluşumu sağlanarak, yatırımlardan elde edilecek kar oranları yükselebilir, yatırımlarla üretilen mallar dış rekabete karşı korunabilir ve böylece çalışmanın da olumlu yönde etkilenmesi suretiyle yatırımlar teşvik edilip geliştirilebilir⁸.

Siyasal açıdan bakıldığında vergi, çeşitli siyasi amaçlara ulaşmak için kullanılabilir bir araçtır. Özellikle Avrupa Birliği (AB) gibi siyasi oluşumların vergi uyumlulaştırılması çalışmaları bu kapsamdadır. Vergi sadece bir gelir sağlama aracı olarak artık görülmemekte, iktisadi ve sosyal hayata müdahalenin hatta bazen siyasi amaçları gerçekleştirmenin bir aracı durumuna gelmiştir⁹.

1.1.3. Verginin Tarihi Gelişimi

İnsanlar siyasi bir toplum haline gelip, devletin ilk şeklini almasından itibaren ortak ihtiyaçların karşılanabilmesi için toplum bireylerinden, fedakarlık isteminde bulunmuşlardır. Başlangıçta bu başkan ya da reis durumundaki kişiye hediye sunulması şeklinde olmuş, daha sonraları toplumun yavaş yavaş büyümesi ve toplumlar arası siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler sonucu savaş ganimentleri ile haraçlarla toplumsal ihtiyaçların giderilmesi yoluna gidilmiştir¹⁰.

⁷ Sadık Kırbaş, “Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi”, *Sayıştay Dergisi*, S. 3, Ocak-Mart 1991, s.1.

⁸ Nihat Edizdoğan, *Kamu Maliyesi*, 10 Baskı, Bursa, Ekin Kitapevi, 2008, s.161.

⁹ Tunca, a.g.e., s.13.

¹⁰ Akdoğan, a.g.e., s.125.

İnsanlar siyasi bir topluluk olarak örgütlenmeye başladıkları andan itibaren kamusal mal ve hizmetlerin karşılanması için kendilerini vergi vermekle yükümlü bulmuşlardır. Vergi farklı tarihlerde çeşitli isimler almıştır. İlk dönemlerde gönüllü hediye, yardım, rica şeklinde alınan vergi, giderek geleneksel bir yükümlülük haline gelmiştir. Gönüllü ve geleneksel yükümlülükler zamanla yetersiz hale gelince vergi yasal ve zorunlu bir kamu ödevi haline gelmiştir¹¹.

İlk çağlarda vergi bilinciyle ilgili herhangi bir şey söz konusu değildir. Çünkü bu dönemde başvuru vergiler genelde hediye ve bağış şeklinde sunulmaktadır. Ortaçağda hakim olan rejim feodaliteydi, büyük imparatorluklar yerine küçük krallıklar yani derebeylikleri yer almıştır. Bu dönemin en belirgin geliri malikâne gelirleri olmuştur. Vergi ortaçağda, ilkçağda olduğu gibi bir hizmet karşılığı alınan bir bedel olma özelliğini kaybetmiştir. Ortaçağda vergiler olağanüstü zamanlarda alınmaktaydı. Çünkü malikane gelirleri gerçek geliri oluşturmuyordu¹².

Yeniçağda ise vergi, olağanüstü bir gelir kaynağı olmaktan çıkamamış, ancak vergiye atfedilen fonksiyonlarda bir değişim meydana gelmiştir. Vergi ekonomi ve sosyal hayata müdahalede önemli bir araç olarak görülmüştür. Özellikle para ekonomisi ve ticari faaliyetlerin de gelişmesi insanların kamu hizmet beklentilerini arttırmıştır. Bu dönemde verginin geçirmiş olduğu bu evrim kişi ve grupların devlet için ideolojik tavır ve düşüncelerini sergilemiştir. Örneğin, Merkantilistler, vergiyi kamu geliri olmasından ziyade ekonomiye müdahale aracı olarak görmüşlerdir. Liberaller ise vergilendirmeyi kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan aynı zamanda ekonomik düzeni bozan bir uygulama olarak görmüşlerdir. Fizyokratlar ise tek vergiden yana tavır sergilemişlerdir. Çünkü onlara göre birden fazla vergi doğal düzeni kötü etkilemekteydi¹³.

¹¹ Ahmet Kayan, “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”, *Maliye Dergisi*, S.135, 2000, s. 81.

¹² Akdoğan, a.g.e., s.125-126.

¹³ Arzu Alkan, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2009, s.6.

1929 ekonomik buhranından sonra, Keynesyen iktisat yaklaşımıyla birlikte vergiye yeni görevler yüklemiştir. Bu iktisadi yaklaşımda asıl sorun, makro dengeler ve büyüme ile ilgili olup maliye politikası açısından vergi, talep yönetiminde kullanılan bir araç olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası çıkan ‘sosyal refah devlet’ anlayışı kapsamında verginin kamu geliri olması özelliği ve ekonomik hayata müdahale aracı olma özelliğinin yanında bölüşümün yeniden düzenlenmesi şeklinde bir görev daha yüklenmiştir. Bunun yanı sıra, KİT’lerin ortaya çıkmasıyla verginin yeni bir özelliği daha ortaya çıkmıştır. Yoksul toplumların geri kalmışlıktan kurtulmasında vergilerin bir iktisadi araç olarak kullanılması ve karma ekonomi denilen bir ekonomik modelin ortaya çıkmasında verginin etkisi önemlidir. 2000’li yıllarda vergi, asıl görevi olan kamu harcamaları finansmanı görevine dönmüştür. Bu anlayış kapsamında, ekonomide devletin payını küçülterek, verginin asıl fonksiyonu olan kamu tarafından sunulması gereken mal ve hizmetleri finanse etme görevini yerine getirmesi ve diğer görevlerini terk etmesi düşüncesi hakim olmaya başlamıştır¹⁴.

1.1.4. Vergi Yüğü

Verginin karşılıksız bir ödeme olması, onun bir yük olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Mükelleflerin ödemiş oldukları vergi dolayısıyla gelirlerinde meydana gelen azalma ve devletin her yıl gayri safi milli hasılanın belirli bir bölümünü vergi vasıtasıyla özel kesimden kamu kesimine aktarması birey ve toplum üzerinde bir yük oluşturabilmektedir.

Ekonomide belirli bir zaman periyodunda ödenen vergilerle, elde edilen gelirler arasındaki oransal ilişki vergi yükünü oluşturmaktadır. Geniş anlamıyla vergi yükü, belirli bir dönemde devlete veya kamu tüzel kişilerine yapılan ödemelerle, bu ödemeleri yapan yükümlülerin aynı dönem içerisinde elde ettikleri gelirler arasındaki oransal ilişkidir. Vergi yükü, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme gücü ile ters orantılı olmaktadır¹⁵.

¹⁴Alkan, a.g.e., s.7.

¹⁵Mehmet Arslan, “Vergi Yüğü ve Türkiye’nin Durumu”, *Vergi Dünyası*, S.135, Kasım 1992, s.1.

Vergi yükünün belirlenmesinde, ekonominin içinde bulunduğu durum iyi analiz edilerek dolaylı veya dolaysız vergi tercihi ile oluşacak olan vergi yüklerinin iyi belirlenmesi yerinde olur. Yükümlüler vergi yükünü, dolaysız vergilerde daha çok hissederken, dolaylı vergilerde ise mali anestezi (verginin fiyat içine gizlenmesi) etkisiyle daha az hissederler. Bu yüzden hükümetler dolaylı vergilere daha fazla ağırlık vermektedirler¹⁶. Vergi yükü objektif vergi yükü ve subjektif vergi yükü olmak üzere ikiye ayrılır.

Objektif Vergi Yükü

Objektif vergi yükü; belirli bir zaman periyodunda devlete ödenen vergilerle, bu ödemeleri yapan yükümlülerin aynı dönemde elde ettikleri gelirler arasındaki oransal ilişkiye denilmektedir. Objektif vergi yükü, vergi yükünü hesaplamaya daha müsaittir.

Subjektif Vergi Yükü (Vergi Tazyiki)

Verginin cebri niteliğe sahip olması, artık gönüllülük esasına dayanmıyor bulunması, bireylerin vergiyi ödedikleri zaman baskı hissetmelerine neden olmaktadır. İşte mükelleflerin, vergiyi istemeyerek de olsa ödemek zorunda kalmaları sonucu duymuş oldukları bu psikolojik etkiye, subjektif vergi yükü, vergi baskısı ya da vergi tazyiki denilmektedir. Subjektif yapıda olması bu vergi yükünün sayısal olarak hesaplanmasına olanak vermez¹⁷.

1.1.5. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti

Vergi kapasitesi veya vergi sınırı, bir ülkede belli bir dönemde vergilendirilebilecek potansiyeli ifade etmektedir. Başka bir deyişle vergi kapasitesi bir ülkede belirli bir dönemde tahsil edilebilecek vergi hasılatının maksimum limitine denir. Vergi kapasitesi net bir değer olmamakla beraber, kapasitenin tam olarak belirlenmesi oldukça güçtür¹⁸.

¹⁶Yasemin Yenigün, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012, s.11.

¹⁷Pehlivan, a.g.e., s.161.

¹⁸ Türkan Öncel, "Vergilendirme Sınırının Makroekonomik Değişkenleri", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Otuz Dokuzuncu Seri, İstanbul, 2001, s. 21.

Vergi kapasitesi kesin bir oran ile belirlenmemekte sadece vergi kapasitesini belirleyen unsurlar doğrultusunda tahmin edilmektedir. Fakat bu unsurların zamana ve ülkeye göre farklılık göstermesi ve kayıt dışı ekonominin de varlığı sebebiyle vergi kapasitesi tam olarak belirlenmemektedir¹⁹.

Vergi kapasitesini belirleyen ölçeklerin başında milli gelir göstergeleri gelmekle birlikte bu tek başına yeterli değildir. Vergi kapasitesini belirleyen başlıca ekonomik unsurlar; kişi başına milli gelir, milli gelirin oluşumunda yer alan sektör payları ve dağılımı, gelir dağılımı göstergeleri, ekonominin yapısal özellikleri ve işleyişine ilişkin benzer unsurlardır. Ancak bu faktörler ülkelere ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir²⁰.

Ekonomide yapısal sorunların büyük ölçüde ortadan kalktığı ve kayıt sisteminin oturtulduğu varsayımı altında, vergilerin ekonomik davranışlar üzerindeki etkisi vergileme kapasitesinin optimal düzeyi olarak tanımlanabilir. Bu sınırın aşılması halinde vergi mükellefinden gelen bir direnç ile karşılaşılabilir. Bu direnç genellikle verginin ödenmemesi eğilimi olarak karşımıza çıkmaktadır²¹.

Bir ülkede bulunduğu tahmin edilen vergi kapasitesi ile fiili vergi hasılatı arasındaki oransal ilişkiye vergi gayreti denilmektedir. Gerek vergi idaresinin gerekse mali mevzuat ve mali yargının etkinliği, mükelleflerin vergiye karşı duydukları tepkiler ve eğitim düzeyi vergi gayretini etkilemektedir. Vergi uygulamalarında istenilen sonuçların gerçekleştirilmesi, vergi gayretinin en etkin düzeyde tutulmasını gerekli kılmaktadır²².

1.1.6. Vergi Uyumu

Vergi uyumu, mükellefler tarafından vergiye dair sorumlulukların tam olarak yerine getirilmesi, vergi beyannamelerinin vergi kanunları ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde eksiksiz ve zamanında yetkili kurumlara verilmesidir. Vergi uyumsuzluğu ise yukarıdaki tanımın aksine, vergi yükümlülüğünün olduğundan

¹⁹Handan Kaynar, *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010, s.20.

²⁰Öncel, a.g.e., s.19.

²¹ Abuzer Pınar, *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*, 10. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2013, s.75.

²² Akdoğan, a.g.e., s.186.

düşük veya yüksek gösterilmesidir. Kayıt dışı ekonomi vergi uyumsuzluğu kapsamı içine alınabilir. Çünkü kayıt dışı ekonomi, vergiye tabi olan gelirlerin saklı tutulması, hiçbir şekilde açığa çıkarılmaması veya eksik beyan edilmesi sonucunda kamunun denetimi kapsamında olmayan faaliyetlerdir²³.

Yükümlülerin vergi uyumunu belirleyen temel faktörler şunlardır:

- Gelir düzeyi,
- Vergi oranı,
- Vergi incelemeleri,
- Vergi cezaları,
- Kamu harcamaları.

Yukarıda sayılan faktörlere ek olarak vergi afları, vergi ahlakı, vergi yönetiminin etkinliği gibi ekonomik ve sosyo-psikolojik faktörler de mükelleflerin vergi uyumu konusundaki davranışlarının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Vergi uyumu, vergi gelirlerini arttırmakla birlikte, vergi uygulamalarında adalet ve etkinliğin sağlanması, vergi bilincinin oluşturulması ve vergi politikalarından istenen sonuçların alınabilmesi bakımından da oldukça önemlidir. Örneğin, ücret geliri elde eden bireylerden stopaj yoluyla kaynaktan kesinti yapılırken, kendi işiyle uğraşan bireylerde ise sistematik olarak vergi kaçırımları, vergide adalet duygusunu derinden zedeleyecektir. Aynı şekilde, çok yüksek hayat standartlarında yaşayan bireyler, asgari ücretle çalışan bireyler kadar dahi vergi ödemeyen kesimlerin olması, vergi bilincini olumsuz bir şekilde etkileyecektir²⁴.

Bireyler, vergi ödemesini ya kendi istekleri doğrultusunda yerine getirirler ya da yakalanma ve cezalandırılmalara karşı her türlü riski göz önünde bulundurarak bu ödevi yerine getirmezler. Literatürde vergi ödevini yerine getirip getirmeme konusunu açıklayan başlıca iki teori bulunmaktadır. Bunlar; Rasyonel tercih yaklaşımı ve Ahlaki duygular teorisidir.

²³ Mehmet Tunçer, “Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.57, S. 3, s.109.

²⁴Niyazi Özpehriz, “Vergi Uyumunu ve Ülkemizde Vergi Uyumunun Arttırılmasına Yönelik Öneriler”, *Vergi Dünyası*, S. 283, Mart 2005, s. 91.

Rasyonel tercihler teorisinin kökenini “homo economicus” insan modeli oluşturur. Bu modele göre insan, doğası gereği faydasını en üst seviyeye çıkarmaya, içsel maliyetlerini ise en alt seviyede tutacak şekilde hareket edip karar ve tercihlerini bu yönde belirtirler. Bu kapsamda bireyler imkânlar dâhilinde ya az vergi ödemeyi ya da hiç vergi ödememeyi tercih edecek tutum ve davranış içerisinde bulunmaktadır. Rasyonel tercih modeline göre vergiye gönüllü uyumu belirleyen başlıca faktörler; yakalanma ve bunun sonucunda cezalandırılma riskinin büyüklüğü, korku gibi faktörlerdir. Bir başka ifadeyle, bireyi gönüllü vergi ödemeye yönlendirecek etkenler vergi denetiminin etkili bir şekilde yapılması, cezaların caydırıcı gücü vb etkenlerdir²⁵.

Tutumsal model veya ahlaki duygular teorisine göre ise yükümlülerin vergi ödeme isteklerini etkileyen tek unsurun bireysel faydalarını maksimize etmek değildir. Yükümlülerin vergiye karşı olan davranışları birçok faktörden etkilenmektedir. Bunlardan biri de dinsel inançlardır. Yapılan birçok çalışmada dini inançların, birey davranışlarında önemli bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bireylerin inanç düzeyi arttıkça kişilerin ahlaki eğilimlerinin de arttığı görülmüş ve böylece vergiye karşı uyum süreci kolaylaşmıştır²⁶.

1.1.7. Vergi Adaleti

Vergilerin adil olma ilkesi, hem yasal düzenlemelerde hem de uygulama açısından en önemli ilkelerden biridir. Fakat adalet kavramının kendi içinde barındırdığı belirsizlik, vergide adaletin ne olduğu konusunda da belirsizliğe neden olmaktadır.

Vergi adaleti, vergi yükünün yükümlüler arasında dengeli bir biçimde dağıtılması olarak kabul edilebilir. Adalet kavramında olduğu gibi vergi adaleti kavramı da herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir durum göstermemektedir. Bu durumun başlıca sebebi kişi ve grupların zamana göre değişiklik gösteren ekonomik, siyasal, sosyal ve hatta ahlaki düşüncelere sahip olmalarıdır. Tarihsel süreç içerisinde

²⁵Çoşkun Can Aktan, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, Ocak 2012, s.15, <http://www.ceis.org.tr/dergi/2012ocak/makale2.pdf>, Erişim Tarihi: 04.10.2015.

²⁶Nuri Ömürbek, Hüseyin Güçlü Çiçek ve Serdar Çiçek, “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”, *Maliye Dergisi*, S.153, Temmuz-Aralık 2007, s.103.

vergi adaletinin sağlanması için pek çok fikir açıklanmıştır. Adaletli bir vergi sisteminin sağlanması için birçok yaklaşım ortaya atılmış olmasına rağmen temelde iki yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar fayda yaklaşımı ve ödeme gücü yaklaşımı²⁷.

Ödeme gücü yaklaşımı; vergilerin ekonomik ve mali güce göre alınmasını öngören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre vergi ödeme gücünün belirlenmesinde kişilerin gelir, harcama ve servetleri göz önünde tutulur.

Fayda yaklaşımı ise; kişilerin kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyi dikkate alınarak, yararlanma oranında vergi ödeyerek kamu hizmetlerin finansmanına katılmaları olarak kabul edilir. Faydalanma ilkesinin, kamu hizmetlerinin niteliğinden dolayı tam olarak uygulanması mümkün değildir²⁸.

Bir kısım maliyeciler (E.Lindahl ve J.M.Buchanan) yararlanma ölçütünü savunmakta ve vergiyi kamu hizmetinden yararlananların ödemesi gerektiğini öne sürmektedir. Diğer bir kısım maliyeciler (A. Smith) ise bölünemeyen ve fiyatlandırılmayan kamu malların, yarara göre finanse edilemeyeceği ve dolayısıyla herkesin gücüne göre vergilenmesi gerektiğini savunmuştur²⁹.

1.2. Vergi Psikolojisi İle İlgili Kavramlar

Vergi ödemedi dolay mükellefler, mali gücünde bir daralma hisseder. Mükellefin yaşadığı bu his vergi psikolojisinin sınırları içindedir. Dolayısıyla vergi psikolojisi vergilerin nasıl algılandığıyla yakından ilişkilidir.

1.2.1. Vergi Psikolojisi

Vergi psikolojisi, vergi ile ilişkili bireysel ve toplumsal bütün psikolojik olayları inceleyen ve araştıran bir bilim olarak tanımlanabilir. Vergi psikolojisi mali araçlardan sadece vergilerin insan davranışları üzerindeki etkilerini incelediği için mali psikolojinin içinde yer almaktadır³⁰.

²⁷Ahmet Burçin Yereli ve Ahmet Yılmaz Ata, "Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açısından Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, S.161, Temmuz-Aralık 2011, s.24.

²⁸Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, Aralık 2012, s.271-272.

²⁹Pınar, a.g.e., s. 71.

³⁰Yenigün, a.g.e., s.24.

Vergi psikolojisi; vergi ile alakalı olarak bireysel ve toplumsal psikolojik olayları inceleyip araştırır. Vergilerin zorunlu olması mükellefleri bir takım davranışlara iter. Bu durum da vergi ile amaçlanan hedeflerin büyük bir ölçüde uzaklaşmasına sebebiyet verir. Vergi mükelleflerinde ortaya çıkan bu davranış değişiklikleri onların yapacakları siyasi tercihlerini de büyük ölçüde etkileyebilecek seviyeye çıkabilir. Bundan dolayı vergileme hususunda insan davranışlarının bilinmesinde fayda vardır. Vergi psikolojisinin önemi, etkin bir vergi uygulaması için gereklidir³¹.

Vergi psikolojisinin sağlanmasıyla öncelikle vergi politikalarının etkinliğinin artırılması hedeflenir. Bu dengenin kurulması toplumsal ilişkileri düzenlemekte faydalıdır. Böylece uygulanan vergiler, mükellefler üzerinde oluşabilecek olumsuz etkileri saf dışı bırakır. Ayrıca vergi psikolojisinde hedeflenen bir durum da küreselleşme sürecindeki dünyada bütünleşmeleri kolaylaştırmaktır³².

1.2.2. Vergi ahlakı

Ahlâk, belli bir dönemde, insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbiriyle ilişkilerini düzenleyen geleneksel davranış kurallarını, yasalarını, ilkelerinin bütünü veya çeşitli toplumlarda ve çağlarda kapsamı ve içeriği değişen değerler alanı olarak tanımlanabileceği gibi bir kişi ya da bir insan öbeğince benimsenen eylem kurallarının bütünü şeklinde de tanımlanabilmektedir³³. Diğer bir tanıma göre ise vergi ahlâkı, vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesidir³⁴.

Vergi ahlakı da vergi bilincinde olduğu gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak gerçekleşmekte, etkileri ve sonuçları itibariyle toplumsal boyutta önem kazanmaktadır. Toplumun verginin gerekliliği konusunda etkin bir şekilde bilgilendirilmesi ve yapılan düzenlemelerin temel vergi ilkelerine uygun olması, vergi ahlakının oluşumu bakımından önemli niteliğe sahiptir³⁵. Vergi ahlakı genel

³¹Cuma Çataloluk, "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, 2008, s. 215.

³²Yenigün, a.g.e., s.25.

³³ Mehmet Tosuner ve İhsan Cemil Demir, "Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlâkı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.3, 2007, s.3.

³⁴Günter Schmolders, *Genel Vergi Teorisi*, Çev: Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2149, İstanbul, 1976, s. 111.

³⁵ Akdoğan, a.g.e., s.190-191.

uygarlık düzeyi ile bağlantılıdır. İktisadi ve kültürel seviyesi yüksek olan yerlerde daha yüksek vergi disiplini görülmektedir³⁶.

Vergi ahlakı ve genel ahlak birbirinden farklı kavramlardır. Vergi ahlakı düşük olan bireylerin genel ahlakı yüksek olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu iki ahlak arasında bir paralellik olmayabilir. Düşük vergi ahlakına sahip bireyler her türlü vergi hilelerini yaparlar ve bunun normal olduğunu kabul ederler. Yüksek vergi ahlakına sahip bireylerde ise, vergi borçlarına sadakat göstererek ilk fırsatta vergilerini ödemeyi düşünürler ve vergi ödemeyi bir zorunluluk olarak görürler. Bu yüzden vergisel hilelerin olmadığı ya da vergisel hilelerin çok az olduğu bir vergi sisteminin kurulabilmesi için yüksek bir vergi ahlakının varlığı gerekmektedir³⁷.

Dünya Değerler Araştırması (WVSA), geçmişten günümüze kadar bireylerin vergi ahlakını şekillendiren ve onların vergi ödeme isteklerini etkileyebilecek çeşitli sosyo-ekonomik ve kurumsal faktörler araştırılmıştır. Sosyo-ekonomik faktörler; eğitim, cinsiyet, yaş, mesleki statü, medeni durum, dini inanış ve gelir düzeyidir. Kurumsal faktörler ise; hükümete duyulan güven, demokrasi ve gelirin yeniden dağılımıdır³⁸.

1.2.3. Vergi Bilinci

Vergi bilinci, kamunun yerine getirmekle sorumlu olduğu, kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için bireylerin elde ettiği gelirlerinden veya servetlerinden yasalarda belirtilen usul, esas ve oranlara göre katkıda bulunmaları gerektiğini idrak etme ve anımsama bilincine sahip olmalarını belirtmektedir. Vergi bilinci yalnızca vergi ödevini yerine getirme bilinci olarak da bilinmemelidir. Vergi bilinci aynı zamanda da yükümlülerin yerine getirdiği vergi ödevinin harcandığı yerlerin denetimini de kasteden bir kavram olarak nitelendirilmelidir³⁹.

³⁶ İnci User, "Davranış Araştırmaları Işığında Vergi Kaçakçılığı", <https://www.archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/.../14-YrdDocDrİnciUser68.doc>, Erişim Tarihi: 01.10.2015.

³⁷ Sibel Aşan, "Mükellef ve Kamu Otoritesi Açısından Vergi Ahlakının Değerlendirilmesi", *Journal Of Life Economics*, S.1, 2014, s.70-71.

³⁸ Aşan, a.g.e., s.71.

³⁹ Ömürbek, Güçlü Çiçek ve Çiçek, a.g.e., s.104.

Yükümlülerin vergiye karşı davranışları ve vergiyi nasıl algıladıkları vergi bilincini göstermektedir. Vergi bilincinin iyi bir şekilde kavrandığı bir toplumda bireylerin kazandığı gelirden neden fedakarlık etmesi gerektiğini bilmesi yükümlünün vergiye karşı davranışlarını olumlu yönde etkileyecektir.

Devletin görevlerini yerine getirmesinde ve kamusal mal ve hizmetlerin karşılanmasında verginin taşıdığı önemi bilen ve bu bilinç içerisinde yükümlülüklerini kanunlara uygun olarak yerine getirme çabası içinde olan bir toplumsal davranış biçimi, vergi bilincinin temelini oluşturmaktadır⁴⁰.

Vergi bilinci yerleşmiş olan toplumlarda, mükellefler vergiye karşı herhangi bir olumsuz tutum sergilemeden vergi borçlarını titizlikle ödemektedir. Buna karşılık vergi bilinci yerleşmemiş olan toplumlarda ise mükellefler vergiyi bir yük olarak görmekte ve her fırsatta bundan kurtulmaya çalışmaktadır. Bu itibarla ülkelerin vergi bilinç düzeyi, vergi tahsilatını etkileyen önemli bir unsurdur⁴¹.

1.2.4. Algı, Tutum ve Davranış

Psikolojide algılama olarak ifade edilen algı kavramı, çevredeki uyarıcıların duyu organlarında oluşturduğu uyarıların beyne iletilmesi ve beyinde düzenlenerek bir anlam kazanması olarak tanımlanır. Tutum kavramı ise en genel anlamıyla bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir nesne, toplumsal konu ya da olaya karşı deneyim, bilgi, duygu ve güdülerine dayanarak örgütlendiği zihinsel, duygusal ve davranışsal bir tepki ön eğilimidir⁴². Tutumun pek çok özelliği vardır ancak bu özelliklerden en önemlisi davranışa yol açan bir eğilim olmasıdır. Tutum, gözle görülemezle birlikte, görülebilen bazı davranışlara yol açtığı için tutumun varlığından söz edilmektedir. Bu nedendir ki; sosyal olayların incelenmesinde tutum, davranışlara yol açtığı ve eğer tutum değiştirilebilirse, davranışlarında değişebileceği düşüncesi nedeniyle son derece önem taşır. Davranış kavramı en basit ifadesiyle, canlı bir organizmanın, iç ve dış etkilere karşı başlattığı bir hareketlenme olarak tanımlanır. Bu hareketlenme, bir etki-tepki süreci olarak gelişmektedir. İnsan

⁴⁰Akdoğan, a.g.e., s.190.

⁴¹Selçuk Buyrukoğlu ve İrem Erasa, "Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi", *Vergi Dünyası*, S. 375, Kasım 2012, s.120.

⁴²Mehmet İnceoğlu, *Tutum, Algı, İletişim*, 5. Baskı, İstanbul, Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010, s.13.

davranışları bir nedene dayanır, belirli bir etki ya da güdü sonucu olarak ortaya çıkan davranışların bir amacı vardır. Davranış doğrudan gözlemlenebilir⁴³.

Bireylerin gerek kendi iç dünyalarında gerekse dış dünyada karşılaştıkları bazı olaylara karşı sergiledikleri tutumları ve davranışları farklılık göstermektedir. Yani bireylerin ahlaki ve karakteristik özelliklerinin aynı olmaması ve hayatta edindikleri tecrübeler, onların aynı olaylara farklı tutum ve davranışlar göstermesinde oldukça etkilidir⁴⁴.

1.3. Mükellef Kavramı ve Hakları

1.3.1. Mükellef Kavramı

Vergi Usul Kanunu'nun 8. maddesinin 1 fıkrasına göre mükellef kavramı; vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişi şeklinde tanımlanmıştır.

Bir kişinin vergi mükellefi sayılabilmesi için iki koşulun varlığı gerekmektedir. Bunlardan birincisi; vergiyi doğuran olayın ilgilinin kendi kişiliğinde gerçekleşmesi, ikincisi ise kişinin vergiyi kendi mal varlığından ödemek zorunda olmasıdır. Bu iki şart vergi mükellefini vergi sorumlusundan ayıran temel özelliklerdendir. Vergi sorumlusunda ilgili olay sorumlunun kendi kişiliğinde gerçekleşmediği gibi vergiyi, kendi mal varlığından ödeme zorunluluğu da bulunmamaktadır⁴⁵.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere verginin mükellefi;

- Gerçek kişiler olabilir. Örneğin gelir vergisi mükellefleri.
- Tüzel kişiler olabilir. Örneğin kurumlar vergisi mükellefi olarak öngörülen sermaye şirketleri
- Tüzel kişiliği olmayan bazı kuruluşlar olabilir. Örneğin kurumlar vergisi mükellefi olabilen iş ortaklıkları.

⁴³ Tunca, a.g.e., s.2.

⁴⁴ Yenigün, a.g.e., s.26.

⁴⁵ Buyrukoğlu ve Erasa, a.g.e.,116.

1.3.2. Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi

Mükellef hakları kavramı, yükümlülerin vergiye uyumunu sağlamak amacıyla yasalarla belirlenmiş haklar olarak belirtilmiştir. Mükellef hakları, vergi idaresinde etkinlik ihtiyaçlarına çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Mükellef hak ve sorumluluklarının bilinmesi vergi ödevinin yerine getirilmesinde gönüllülüğü arttıracak en önemli etkenlerden biridir. Vergi idaresinde etkinliğin gerçekleştirilebilmesi için verginin ödenmesinde gönüllülüğün sağlanması en önemli şarttır⁴⁶.

Ülkemizde modern vergi yaklaşımıyla aynı doğrultuda olan beyana dayalı vergileme de söz konusudur. Beyan usulünün dayandığı nokta, mükellefin vergi karşısındaki tutumunu en iyi kendi şahsının belirleyeceğidir. Fakat, beyan usulünün başarılı olması, büyük ölçüde yükümlünün vergi bilincine ve idarenin yükümlülere ait bildirimlerin gerçekliğini araştırmada sergileyeceği başarıya bağlıdır. Vergi idaresinin, rakamları şimdilerde milyonlarla belirtilen yükümlülere teker teker ele alıp araştıramayacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, burada en önemli sorumluluk yükümlülere düşmektedir. Bu varsayımına göre etkin bir vergilemenin temel koşulu, yükümlülerdeki vergi bilincinin artırılmasıdır⁴⁷.

⁴⁶ Ramazan Gökbunar ve Güneş Çetin, "Mükellef Haklarına Vergi İdaresi Çalışanlarının Bakışı", *Yönetim ve Ekonomi*, C.17 S.1, 2010, s.24.

⁴⁷Yusuf Sürmen, "Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü", *Sayıştay Dergisi*, S.7, 1992, s.26.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFLERİN VERGİ ÜZERİNDEKİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE VERGİLERE KARŞI GÖSTERDİKLERİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

2.1. Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını etkileyen faktörleri; içsel (bireysel) ve çevresel faktörler olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

2.1.1. İçsel (Bireysel) Faktörler

2.1.1.1. Vergi Ödeme Gücü

Vergi ödeme gücü, kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamaya yetecek kadar olan gelirin üstünde kalan kısmıdır. Yani asgari geçim düzeyinin üstündeki gelirler ve servetler kişinin vergi ödeme gücünü gösterir. Yaşamı sürdürecektaki düzeydeki gelirin belirlenmesi güçtür çünkü mükelleflerin yaşam düzeyleri, beklentileri, ekonomik ve sosyal konumları, duygusal durumlarının farklılık göstermesi, isteklerinin ve harcamalarının da değişik boyutlarda gerçekleşmesine neden olmaktadır⁴⁸.

Devletin finansal ihtiyaçları sağlayabilmesi için gerekli olan vergi uygulamasının, mükelleflerin vergi ödeme güçleri göz önünde bulundurularak gerçekleşmesi temel koşul olmakla birlikte, mükelleflerin vergi ödeme güçlerinin en iyi göstergesinin ne olduğu konusunda belirsizlik vardır. Vergi ödeme gücünün göstergeleri gelir, harcama ve servet olarak kabul edilmektedir. Bu göstergeler vergi yükünün adaletli bir şekilde olması ve toplumsal maliyetlerin de dengeli bir şekilde dağıtılması amacıyla seçilmişlerdir. Fakat gelir unsuru, ödeme gücünü temsil etmesi

⁴⁸ Akdoğan, a.g.e., s.221.

bakımından özel bir önemi vardır. Birçok gelişmiş ülkede ödeme gücünün göstergesi olarak gelir kabul edilmektedir⁴⁹.

Vergi ödeme gücüne uygun bir şekilde vergilendirme yapılması gerekmektedir. Mükelleflerin vergi ödeme güçleri dikkate alınmaksızın vergilendirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının giderek artmasına yol açabilir. Bireysel vergi yükünün fazla olması bireylerin tepkilerine neden olur⁵⁰.

Vergi ödeme gücünün tam olarak belirlenmesi ve buna göre uygulanma olanağının yapılması için günümüzde çeşitli araç ve tekniklerden yararlanarak vergi ödeme gücüne ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu teknik ve araçlar; artan oranlı vergi tarifeleri, en az geçim indirimi, ayırma ilkesinin uygulanması, muafiyet ve istisnalar şeklinde sıralanabilir⁵¹.

Türkiye'deki genel bütçe vergi gelirlerinin % 65-70'i dolaylı vergilerden oluşturmaktadır. Dolaysız vergilerde yükümlülerin vergi ödeme güçleri doğrudan dikkate alınmasına rağmen dolaylı vergiler, yapıları itibariyle yükümlülerin ödeme güçlerini dikkate almayan vergilerdir. Ülkemizde dolaylı vergilerin payının yüksek olması vergilemede yükümlülerin ödeme güçlerinin dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu durum ise yükümlülerin vergilere karşı tepki göstermelerine neden olmaktadır⁵².

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere genel bir gelir vergisi ya da genel bir harcama veya servet vergisinin gerek vergi ödeme gücüne ulaşmak bakımından, gerekse vergi mükelleflerinin ve vergi matrahlarının kavranması ile idari etkinlik açısından önemli güçlükler vardır. Bununla birlikte, günümüzde vergi ödeme gücünün en önemli göstergesi gelir olarak kabul edilmektedir. Bunun temel sebebi, gelir vergisinin diğerlerine oranla verginin kişileştirilmeye daha yakın ve olanak veriyor olmasıdır.

⁴⁹ Akdoğan, a.g.e, s.221-225.

⁵⁰ Tunca, a.g.e., s.22.

⁵¹ Mualla Öncel, Nami Çağan, ve Ahmet Kumrulu, *Vergi Hukuku*, 2.Baskı, C.1, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:548, 1985, s.60.

⁵² Kaynar, a.g.e., s.51.

2.1.1.2. Vergi Bilinci ve Ahlakı

Mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını etkileyen bireysel faktörlerden biri de mükellefin sahip olduğu vergi bilinci ve vergi ahlakıdır.

Vergi bilinci; kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından verginin önemini bilen toplum bireylerinin, vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmedeki isteklerinin düzeyine denilmektedir. Başka bir ifadeyle vergi bilinci, verginin farkında olunmasıdır. Vergi ahlakı ise bireylerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmeleridir. Vergi bilinci ile iç içe bir kavram olan vergi ahlakı, vergilendirme ile ilgili yükümlülüklerin kanunlara uygun bir şekilde yerine getirilmesi ile anlam kazanır⁵³.

Devletin sahip olduğu vergi sistemi adil bir vergi sistemi oluşturmuyorsa yükümlülere ağır yükü altına sokuyorsa, vergi ahlakı bakımından olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Bir ülkede vergi afları sık sık çıkıyorsa ve vergi vermemenin bireyler tarafından bir suç olmaktan ziyade kurnazlık olarak algılanıyorsa vergi ahlakından söz etmek yanlış olur. Devletin elde etmiş olduğu gelirleri nerede ve nasıl harcadığı ile ilgili toplumda olumsuz bir görüş yaygın ise vergi ahlakının henüz oluşmadığı söylenebilir. Toplumların sosyal ve kültürel yapıları farklılık gösterdiği için vergi ahlakı da farklılık gösterebilmektedir⁵⁴.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki tutum ve davranışını önemli bir şekilde etkilemektedir. Vergi ahlakı ve vergi bilinci, vergiyi algılama biçimini etkileyip, ortaya çıkacak olan tutum ve davranışları yönlendirecektir. Vergi ahlak seviyesi düşük olan bireyler vergiyi ödememek için yapılacak her türlü hileyi normal ve kurnazlık olarak görmektedirler. Yüksek vergi ahlakına sahip olan bireyler ise verginin ödenmemesinden rahatsızlık duyar ve vergi ödendiğinde ise mutluluk duymaktadırlar. Ayrıca vergi ödeme kararları üzerinde dinin de etkisi vardır. Dini inançları yüksek olan bireylerin daha yüksek ahlaki

⁵³ Akdoğan, a.g.e., s.189-190.

⁵⁴ Çatalok, a.g.e., s.218.

değerlere sahip olduğu umulmaktadır. Çünkü dinin insan yaşamı üzerinde etkisi oldukça yüksek olup, birçok sorunun cevaplandırılmasına olanak sağlamaktadır⁵⁵.

Mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tutum ve davranışlarla vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda vergi ahlakı, vergiye gönüllü uyum ile olan pozitif ilişkisinin yanı sıra, kayıt dışı ekonomi ile de negatif bir ilişki göstermektedir. Bundan dolayı, ülkeler arası vergiye gönüllü uyum değerlendirmelerinde kullanılan vergi sistemindeki ayrılıklar ya da bireylerin devlete olan davranışlarının yerini vergi ahlakı kavramı almıştır. Bu kavram, mükelleflerin yaşadıkları toplumun, kültürün, sosyal etkileşimlerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Vergi bilinç ve ahlakının benimsendiği ülkelerde mükellefler vergi ödevlerini daha özenli bir şekilde yerine getirmektedirler. Vergi mükellefleri ile meydana getirilecek anlaşma ve güvene dayalı ortam, mükelleflerin vergi ahlakının güçlenmesine neden olacaktır⁵⁶.

Mükelleflerin, devletin niçin vergi aldığını ve kendisinin de niçin vergi ödemesi gerektiğini bilmesi kişinin vergi bilincini yansıtır. Buna göre mükelleflerin talep ettiği kamu hizmetlerinin ancak kendisinin ödediği vergilerle üretebileceğini bilmesi gerekir. Fakat demokratik devlet anlayışının tam olarak yerleşmediği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vergi bilinci gelişmemiş olup bireyler, devlete niçin vergi ödediklerini tam olarak bilmezler. Mükelleflerin bilinç düzeyinin olumlu yönde değişmesiyle mükelleflerin vergiye uyumu kolaylaşacak ve böylece vergi toplama için yapılan maliyetler de azalarak vergi idaresinin etkinliği artacaktır⁵⁷.

Vergi bilincinin yükseltilmesi için yapılması gerekenlerden biri, verginin yük olmadığı, kamu hizmetlerinin bir bedeli olduğu bilincini yerleştirecek eğitim programlarına yer verilmesidir. Bu programların küçük yaşlarda başlatılması daha sağlıklı olacaktır. Çünkü küçük yaşta verginin önemini kavrayan bireylerin vergiye yaklaşımı farklı olacaktır. Eğitim programlarının yürütülmesinde yetişkinlere de

⁵⁵ Yasemin Taşkın, “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:54, 2010, s.73.

⁵⁶ Elif Tuay ve İnci Güvenç, “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı”, *Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı*, Yayın No: 51, 2007, s.24.

⁵⁷ Çoban, a.g.e., s.58.

yönelik televizyon, radyo gibi çeşitli etkinliklerin yürütülmesi vergi bilincinin gelişmesi açısından faydalı olacaktır⁵⁸.

2.1.1.3. Mükelleflerin Diğer Mükellefler Hakkındaki Düşünceleri

Mükellef, vergi kanunlarının kendisine yüklemiş olduğu maddi ve şekli ödevlerini yerine getirirken, diğer mükelleflerin vergiye karşı takındığı davranışlardan da etkilenebilmektedir.

Gelir düzeyi aynı olan mükelleflerin bir kısmı vergisini tam olarak ödemediği zaman, vergilerini tam olarak ödeyen mükellefleri olumsuz etkileyecektir. Mali yükümlülüklerini eksiksiz olarak yerine getiren mükellefler, yasalara uygun davranmayan ve mali yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefleri gördükçe haksızlığa uğradıklarını düşünecektir. Böyle bir durumda mükellefler ödedikleri vergi yükünü daha ağır olarak hissedecekler ve vergiye yönelik tutumları olumludan olumsuzaya doğru kayabilecektir⁵⁹.

Mükelleflerin diğer mükellefler hakkındaki durumlarını bilmelerine ek olarak mükellefin içinde bulunduğu toplumun vergiye karşı göstermiş olduğu değer yargıları da mükellefin vergiye yönelik tutum ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Eğer mükellefin içinde bulunduğu toplumda vergi kaçırma ve vergi ödememe gibi davranışlar yaygınsa ve vergi ödemeyen kişiler cezalandırılmıyorsa bu durum vergisini düzenli ödeyen dürüst mükellefin de vergiye karşı olumsuz tavır sergilemesine ve vergiye yönelik isteğin kırılmasına sebep olacaktır. Bu tutumların arkasında yatan temel etken adalet kavramıdır. Sistemin adil olmadığını düşünen mükellefin, vergiye gönüllü uyumu da hissedilir derecede düşecektir⁶⁰.

Vergileri kaynaktan kesilen yükümlüler ile beyan esasına göre vergilerini ödeyen yükümlüler kıyaslandığında, vergileri beyan esasına göre ödeyen yükümlüler vergi kanunlarına karşı daha esnek hareket etme olanağına sahiptirler. Kaynaktan kesinti yoluyla ödenen vergilerde vergi kaçırma söz konusu olmadığı için yükümlülerin ödedikleri vergiler ile ödemeleri gereken vergiler arasında fark bulunmazken, diğer yükümlülerde ise ödedikleri vergiler ödemeleri gereken vergiden

⁵⁸ Doğan Şenyüz, "Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar", *Sayıştay Dergisi*, S.7, Ocak-Mart 1992, s.18-19.

⁵⁹ Tunca, a.g.e., s.33.

⁶⁰ Tuay ve Güvenç, a.g.e., s.24.

daha düşük olabilir. İşte, mali yükümlülüklerini eksiksiz ve kanunlara uygun olarak yerine getiren yükümlüler, yasalara uygun davranmayıp eksik vergi ödeyen ve takibata da maruz kalmayan yükümlüleri gördükçe haksızlığa uğramış hissine kapılacaklar ve böylece ödedikleri vergileri daha ağır hissetmeye başlayacaklardır⁶¹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; vergiye karşı gösterilen davranışlar, yükümlünün diğer yükümlülerin vergisel durumlarını bilmesine göre de farklılıklar gösterebilmektedir. Yükümlü, çevresindeki meslektaşlarının ve komşularının ödeme güçlerine uygun vergi ödeyip ödememesi hakkında elde ettiği bilgiler ışığında, vergi baskısının yüksekliği hakkında kişisel bir görüşe sahip olabilir. Bu bağlamda, yükümlülerin diğer yükümlüler hakkındaki düşünceleri vergiye yaklaşımlarını etkileyen diğer bir bireysel faktördür denilebilir. Yükümlüler açısından yaygın kanaat Türkiye’de yükümlülerin vergilerini tam olarak ödemedikleri, yükümlüler arasında “herkes vergi kaçırıyor, ben neden vergi kaçırmıyorum” mantığının yaygın olduğu ve başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinin kendilerini de etkileyeceği yönündedir. Bu durum, yükümlülerin diğer yükümlülerden etkilenecek vergiye yaklaşımlarının olumsuz olması sonucunu doğurmaktadır.

2.1.1.4. Devlete Olan Bağlılık

Yükümlülerin devlet hakkındaki sahip oldukları olumlu-olumsuz tüm düşünceler vergiye karşı davranışları etkileyen önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Devlete olan bağlılık, devletin devlet olma niteliklerini yerine getirip getirmemesiyle de ilgili olmaktadır ve bunun seviyesi kişiden kişiye göre değişebilmektedir⁶².

Devletin başarılı bir şekilde varlığını sürdürdüğü her durumda vergi hususunda mükellefler, devlete büyük bir sadakatle bağlı olarak vergi ödemede daha bir arzulu olmaktadır. Vergi verme hususunda mükellefler; devletin siyasi, demokratik, ekonomik ve hukuki yapısına duydukları güven seviyesi kadar istekli olacaklardır. Devletin bu hususlardaki yeterliliğine inancı olmayan bir mükellefin, devletin koyacağı bir vergiyi isteyerek ve eksiksiz ödemesi beklenilir bir durum değildir. Dolayısıyla gelirlerde meydana gelebilecek azalmalar, devletin mali açıdan

⁶¹ Halit Çiçek, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması”, *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Ankara, 2008, s.40.

⁶² Tunca, a.g.e., s.31.

güçsüzleşmesine neden olarak devletin itibarını zedeleyip hükümetlerin zor durumda kalmasına sebebiyet verir. Bireylerin devletin meşru varlığını kabul etmeleri, onların devlet hizmetlerinden yeterli seviyede faydalandığı düşüncesine bağlı olmaktadır. Mükelleflerin, devlete olan sadakat duygusunun gelişmiş olması ile paralel olarak vergiye katlanmaları kolaylaşmaktadır. Bu nedenle devletin, bireylerin kendisine duyduğu güveni artırıcı önlemleri ve eğitici programları geliştirmesine önem vermesi gerektiğinin altını çizmiştir⁶³.

Mükelleflerin devlete olan bağlılık düzeyi vergiye uyum sağlama ve vergi bilincinin gelişmesiyle paralel ilerlemektedir. Devletin varlığının olması gerektiğini düşünen ve devletin faaliyetlerinin pozitif dışsallığı olduğuna inananların fazla olduğu toplumlarda vergi bilinci ileri seviyede olduğu için vergiye gönüllü uyum söz konusu olmaktadır⁶⁴.

Özetleyecek olursak, yükümlülerin devlete olan bağlılık düzeyleri, devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerden yeterince yararlanıp yararlanmadıkları ile ilişkilidir. Vergi yükümlülerinin devlete olan bağlılık düzeyleri yüksek olduğunda, vergilere karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar da daha olumlu yönde olmaktadır. Bu sebeple yükümlülerin devlete olan bağlılık düzeylerini arttırmak için kamusal mal ve hizmetler etkin bir şekilde vatandaşlara sunularak devletin varlığının hissettirilmesi gerekmektedir.

2.1.1.5. Siyasi İktidarı Benimseme

İktidar, devlet yapılanması içinde siyasal otorite biçiminde şekillenmiş olan hukuksal bir organdır. Parlamenter sistemin benimsenmiş olduğu ülkelerde iktidarların temelini oluşturan siyasi partilerdir. Dolayısıyla partilerin esas amacı iktidarı ele geçirmek veya iktidarda uzun süre kalabilmektir. Bu amaçla partiler seçim zamanlarında vatandaşların oylarını kendi partilerinden yana kullanmalarını sağlamak için onlara çeşitli projeler öne sürer ve çeşitli programlar açıklarlar. Ancak seçmenler, partilerin sunmuş oldukları projelere göre değil de parti imajına göre oy kullanırlar⁶⁵.

⁶³ Çatalok, a.g.e., s.219.

⁶⁴ Çatalok, a.g.e., s.219.

⁶⁵ Tunca, a.g.e., s.29.

Siyasi iktidarın vergi ile ilgili reformları ya da politikaları çok ağır yükler getirmedikçe görecelidir. Çünkü seçilecek olan siyasi partinin yapacaklarını önceden tahmin eden seçmen ona göre davranacaktır. Ayrıca yapılan herhangi bir ağır vergileme durumunda ise muhalefetin karşı çıkışıyla karşılaşacaktır. Bu da siyasi iktidarı desteklemeyen diğer mükelleflerin görüşlerini desteklemiş olacaktır.

Mükelleflerin tarafını tuttuğu bir hükümetin uygulamalarına yanlış da olsa “doğrudur”, ya da tam aksine tarafını tutmadıkları bir hükümetin doğru uyguladığı vergi politikalarına “yanlıştır” diyebildikleri de görülmektedir. Yükümlülerin bahsettiğimiz bu tür durumlarda vergi kaçırmaya yönelik eylemlerde bulunduğu gözlenmiştir. Bu tutum *Kelley Eğilimi* olarak isimlendirilir. Bu varsayıma göre, siyasi tercihimize uygun bir hükümet yönetiminde ise, bu siyasi yöneliş ile vergi adaletinin muhakkak birlikte sağlanacağı inancı vardır⁶⁶.

Hükümetlerin aldıkları kararların bir kısmı vergilerle ve bunun sonucunda da mükelleflerin vergi yükleri ile alakalıdır. Hükümetler, yeni vergiler alarak, var olan bir vergiyi kaldırarak, vergi oranlarını arttırarak ya da azaltarak, istisna ve muafiyetlerin sayıları ve kapsamalarını değiştirerek, yumuşak uygulamalar ve daha rahat denetimler tercih ederek ve vergiden kaçınmaya teşvik edici uygulamaları benimseyerek mükelleflerin vergi yüklerini etkileyebilirler⁶⁷.

İktidardaki siyasiler, eğer uygulamaya koyacağı vergi politikalarıyla mükellefi daha çok rahatlatmayı amaçlıyorsa, vergiye gönüllü uyumu sağlamış olacaktır. Ancak vergi indirimleri yerine vergi gelirini daha çok artırmak için vergi oranlarını da artırırsa tam tersi vergi kaybına maruz kalacaktır. Dolayısıyla, iktidardaki siyasilerin mükelleflerin davranışlarını olumsuz yönde etkileyecek politikalarından uzak durması onların lehine sonuç doğuracaktır⁶⁸.

⁶⁶İsmail Kitapçı, “Vergi Etiği ve Kamu Etiği İlişkisi: Etik Algılamalar Açısından Bir Değerlendirme” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C.2, S.2, 2010, s.83.

⁶⁷ Turgay Berksoy ve İbrahim Demir, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları: Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkiler”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya, s.513-532.

⁶⁸ Alkan, a.g.e., s.27.

Özetleyecek olursak siyasi iktidarlar oy kaybetme kaygısı ile kendi seçmen gruplarının istekleri doğrultusunda vergi politikaları hazırlamaktadırlar. Siyasi amacın ağırlık kazanması ile hazırlanan bu politikalar vergi suçlarını artırmaktadır. Seçime katılan partilerin herhangi birinin iktidara getirilmesi o partinin programının toplum tarafından benimsendiği anlamına gelmektedir. İktidara gelen siyasi partiler kendilerine oy vererek desteklemiş veya desteklememiş olsun, alacakları kararlar herkesi zorunlu olarak bağlayacağından, bireyler siyasi iktidarı elinde bulunduranlara karşı bir tutum içerisine girerler. Siyasal iktidarı destekleyen bireyler, alınan kararları savunma çabasına girerken, desteklemeyen bireyler muhalefetteki partilerin de yönlendirmesi ile yerme çabasına girmektedirler.

2.1.1.6. Kamu Hizmetlerinin Gerekliliğine Olan Yaklaşımları

Devlet tarafından üretilen kamusal mal ve hizmetlerinin algılanış şekli de vergiye karşı gösterilen davranışları etkileyecektir. Devletin tahsil ettiği vergi gelirleriyle finanse ettiği harcamaların içeriği, etkin bir şekilde sunulup sunulmadığı o mal ve hizmetten yararlanan kadar, vergi ödeyen mükellefi de ilgilendirmektedir.

Mükellefler, ödemiş oldukları vergilerin toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda harcandığına inandıkları zaman vergilerini tam ve zamanında öderler. Eğer vergilerin kullanıldığı alanları onaylamayan veya bekledikleri hizmetlerin karşılığını alamayan mükellefler vergi karşısında olumsuz bir tutum sergileyeceklerdir⁶⁹. Vergi yönetiminden yani devletten memnuniyetsizlik derecesi de mükelleflerin gönüllü uyumu üzerinde etkili olmaktadır. Mükellefler ödedikleri verginin karşılığında birtakım kamu hizmetlerinden yararlanırlarsa gönüllü uyum dereceleri ve dolayısıyla beyan edilen gelirleri gerçeğe daha yakın olacaktır.

Verginin toplanmasının yanı sıra, toplanan vergilerin nerede ve nasıl kullanılacağı hakkında bireylerin bilgi sahibi olması, vergi karşısındaki davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu yüzden vergi sisteminin mümkün olduğunca adil ve şeffaf olması gerekmektedir⁷⁰.

⁶⁹ Tuay ve Güvenç, a.g.e., s.27.

⁷⁰ Erich Kirchler, Boris Maciejovsky ve Friedrich Schneider, "Everyday Representations Of Tax Avoidance, Tax Evasion and Tax Flight: Do Legal Differences Matter ?," *Journal of Economic Psychology*, C. 24, 2003, s.550.

Kamusal mal ve hizmetler karşılığında mükelleflere düşen vergi payı, mükelleflerin kamusal hizmetlerinden elde ettikleri yarardan az veya çok olabilir. Kamusal hizmetlerden sağladıkları yararın, ödedikleri vergi maliyetini aşması durumunda mali rant, kamu hizmetlerinden sağladıkları yararın ödedikleri vergi maliyetinden az olması durumunda mali sömürü ortaya çıkar⁷¹. Devletin topladığı vergiler hiçbir etkinlik analizinden geçilmeden hesapsızca harcanabilmekte ve kamunun ihtiyaç duymadığı bir alanda üretim yapılması ya da kamu tarafından üretilmesi durumunda hiçbir fayda sağlamayacak olan hizmetlerin devlet tarafından finanse edilmesi, mükelleflerin vergiye karşı tepkilerini olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden devletin ne tür hizmetler vereceği ve bu hizmetleri gerçekleştirirken de kaynakların etkin ve verimli kullanımına önem vermesi gerekmektedir. Mükellefler, devlet tarafından sunulan mal ve hizmetlerinin sunumuna yönelik tüm aşamalarda oluşacak israfa ve savurganlığa dikkat etmektedir. Devletin yapacağı savurganlık ya da israf mükellefin vergi ödeme isteğini olumsuz yönde etkilemektedir⁷².

Vergilerin kamu hizmeti şeklinde (yol, su, elektrik gibi) kendilerine geri döneceğine inandıkları zaman, yükümlüler vergi ödemeye direnç göstermezler. Yani yükümlülerin ödemiş oldukları vergilerin birebir karşılığı olmasa da topluma kamu hizmeti olarak döneceği algısı hakim ise vergiye gönüllü uyum söz konusu olacaktır. Ama aksi bir görüş yaygınsa (vergilerin har vurulup harman savrulduğuna, yolsuzluklara ve bürokratların lüks harcamalarına gittiğini düşündükleri durumlarda) yükümlüler vergi ödemekten kaçınacaklardır. Bu nedenle yükümlülere kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde tanıtılması, şeffaf, hesap verilebilir bir sistemin kurulması yerinde olacaktır⁷³.

⁷¹ İzzettin Önder, "Kamusal Finansmanda Alternatif Yöntem", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.11, 1995, s.219.

⁷² Amy Finkelstein, "E-Z Tax: Tax Salience And Tax Rates", *The Quarterly Journal of Economics*, August 2009, s.969-1010.

⁷³ Selçuk Gülten, "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarını Etkileyen İçsel Faktörler Nelerdir?", <http://muhasebeden.com/vergi-karsisinda-mukelleflerin-tutum-ve-davranislarini-etkileyen-icsel-faktorler-nelerdir.html>, Erişim Tarihi: 13.04.2015.

2.1.1.7. Mükelleflerin Eğitim Düzeyi

Eğitim çok yönlü bir yapıya sahip olup bireylerin dünya görüşü biçiminde ifade edilebilecek, her türlü inanç ve davranışları etkilemeyi amaçlayan faaliyet ve çabaların bütünü olarak belirtilebilir. Eğitim aynı zamanda toplumdaki olgunluk düzeyinin ve medeniyetin de bir göstergesi olarak da kabul edilebilir⁷⁴.

Genel olarak, eğitim seviyesinin yüksekliği mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırmaktadır. Yükümlülerin eğitim seviyesi ile bilgiye ulaşma kapasitesi arasında olumlu bir ilişki vardır. Yüksek eğitim düzeyine sahip yükümlülerin vergiye ilişkin bilgi düzeyi de yüksek olmaktadır. Eğitim düzeyi düşük olan yükümlüler ise vergiye karşı birtakım olumsuz tutum ve davranış gösterebilmektedirler. Ayrıca bilgisizlik sebebiyle işlem maliyetleri ortaya çıkabilir. İşlem maliyetlerinin minimum seviyeye düşürülmesi, yükümlünün vergiye uyumunu kolaylaştırabilir. Mali eğitim de vergi uyumu bakımından önemlidir. Bu eğitim çalışmalarında yükümlülerin en çok kullandığı ve benimsediği iletişim araçlarının tercih edilmesi eğitimlerin etkinliğini artıracaktır⁷⁵.

Vergi bilinci ve ahlakının geliştirilmesine yönelik yapılacak eğitim programları ile vergi yükümlülerinin, vergi konusundaki görüşlerini olumlu yönde etkileyecektir. Eğitimle sorumluluk sahibi bilinçli bir toplum oluşturulur. Eğitimle yurttaş olmanın gerekleri, devletle ilgili görevler bireylere kazandırılarak, medeni kültür seviyesi yükseltilir. Medeni kültür seviyesi düşük olan ülkelerde yükümlülerin vergiye karşı tutum ve davranışları olumsuz olacak ve bu ülkelerde vergi ahlakı da düşük olacaktır. Yükümlülerin vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlarını değiştirmek amacıyla mali konularda teknik ve politik eğitimin verilmesi vergiye gönüllü uyumu kolaylaştıracaktır⁷⁶.

⁷⁴ Ashlhan Şahin, *Yüksek Öğrenim Öğrencilerinin Vergiye Algılaması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2010. s.19.

⁷⁵ Selçuk İpek ve İlknur Kaynar, "Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları", *Maliye Dergisi*, S.157, Temmuz-Aralık 2009, s.120.

⁷⁶Kathleen M. Carley, Carnegie Mellon University and Daniel T. Maxwell, Innovative Decisions, Inc, Understanding Taxpayer Behavior And Assessing Potential Irs Interventions Using Multiagent Dynamic-Network Simulation, s.96-97, <http://www.irs.gov/pub/irs-soi/06carley.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2015.

Eğitimli kişiler vergi mevzuatını ve mevzuatta yapılan değişiklikleri daha kolay ve çabuk anlayabilirler. Bununla birlikte vergi yasalarındaki açıklıklardan faydalanarak vergiden kaçınma yöntemlerini kolaylıkla uygulayabilir. Yüksek eğitim düzeyine sahip olan toplumlarda vergiye karşı bilincin yüksek olması nedeniyle vergi gelirlerinin de yüksek olması beklenirken, eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda kanunlardaki boşlukların iyi bilinmesi nedeniyle vergi gelirlerinde azalma grlebilmektedir⁷⁷.

2.1.1.7. Mükelleflerin Mesleği

Faklı meslek gruplarına sahip mükelleflerin üzerinde oluşan vergi yükü farklılık gösterebilmektedir. Bazı mesleklerin daha fazla vergi yükü altında olmaları ya da mükelleflerin daha fazla vergi yükü altında olduğunu düşünmeleri belirli meslek gruplarının vergiye karşı ortak bir tutum takınmasına neden olabilmekte ve vergiye karşı bakış aıllarını etkilemektedir. Örneğin, ğretmen ya da memurun ödediği vergi ile serbest meslek erbabı ve tüccarın ödediği vergi farklıdır. Aynı gelire sahip ama icra ettikleri meslek sebebiyle farklı zahmetlerde bulunmaları ve aynı vergiyi ödemeleri durumunda ağır şartlarda çalıştığını ifade eden mükellef sübjektif vergi yükünü daha çok hissedecektir⁷⁸.

Vergiye gönüllü uyum oranları da mesleklere göre farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle, mükellefin bağlı olduğu meslek gurubunda kaçakçılık yaygınrsa, bu durum bireysel olarak bu mükellefin de vergi verme istekliliğini kırmaktadır. Aynı şekilde doğru beyanda bulunmama eğilimi, maaş ve ücret geliri ile negatif bir ilişki içerisindedir. Yani, mükelleflerin maaşları ya da ücret gelirleri arttıa, doğru beyanda bulunma eğilimleri azalmaktadır. Mesleklerle ilgili bir başka araştırmada ise, kendi işini kuranların daha fazla vergi kaçırdıkları ortaya ıkmıřtır⁷⁹.

⁷⁷ Müslim Demir, “ Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S. 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s.3-4.

⁷⁸ Güvenç ve Tuay, a.g.e., s.21.

⁷⁹ John Karl Scholz, “The Earned Income Credit: Participation, Compliance, and Antipoverty Effectiveness”, *National Tax Journal*, March, Vol:47, No:1, 1994, s.67.

Bazı meslekler, gelir elde etme bakımından diğer mesleklere oranla daha esneklerdir ve gelirin elde edildiği koşulların farklılık göstermesi nedeniyle katlanılan zahmetler de farklı olabilmektedir. Çünkü farklı mesleklere sahip bireyler aynı tutarda gelir elde etseler de, gelirin elde edildiği şartların farklı olması sebebiyle, katlanılan güçlükler farklı olabilmektedir. Zor bir mesleğe sahip olan yükümlüler, ödedikleri vergiler sebebiyle daha fazla subjektif yükü hissedebileceklerdir. Örneğin kırsal kesimlerde şehirli kesimlere göre vergiye karşı direnç daha fazla olmaktadır. Çünkü bu kesimlerde çalışma koşulları daha zordur. Meslekler arasında farklılık yaratan bir başka etken ise net gelirin hesaplanmasında dikkate alınan indirimlerdir. Vergiye tabi gelirler hesaplanırken, gayri safi hasılatın indirilebilecek gider kalemlerinin geniş ve serbest olması, bu üstünlüğü olan mesleklere sahip yükümlüler ile diğer mesleklere sahip yükümlüler arasında vergiye karşı olan tutum ve davranışlar bakımından farklılıklar yaratmaktadır⁸⁰.

Bazı meslek grupları vergileme açısından avantajlı konumda olduklarından bireyler asıl verimli olarak çalışacakları alanlardan uzaklaşarak daha az verimli alanlara yönelecek, bu durum da vergi kayıplarının doğmasına yol açacaktır. Bir başka durum ise, bazı mesleklerin sosyal statüleri gereği gelir kayıplarına razı olunur. Bu durum ise devletin alabileceği verginin azalmasına neden olur⁸¹.

2.1.1.8. Demografik ve Sosyal Faktörler

Vergi mükelleflerinin vergi üzerindeki davranışlarını etkileyen sosyal ve demografik faktörler arasında cinsiyet faktörü, yaş, medeni durum, dini inanış ve aile yapısı yer almaktadır. Bu faktörlerin hepsi vergi ahlakını ve bilincini farklı oranlarda etkilemektedir.

Cinsiyet

Vergi uyumu konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ilk defa 1986 yılında Betty R. Jackson ve Valeria C. Milliron tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra J.C. Barly tarafından 1987 yılında yaptığı çalışmada da kadınların, vergi değişikliklerine erkeklere göre daha ılımlı davrandıkları ortaya konulmuştur. Jackson ve Jaouen tarafından 1989 yılında yapılan başka bir çalışmada ise vergi cezaları ile

⁸⁰ Kaynar, a.g.e., s.59.

⁸¹ Çatalok, a.g.e., s.221.

vicdan azapları arasında algılama düzeylerini karşılaştırmış ve kadınların vicdanlarında duyacakları ıstırapın yasal vergi cezalarının daha üstünde tutuldukları kanısına ulaşılmıştır⁸².

Kısaca söylemek gerekirse kadın yükümlülerin vergiye gönüllü uyumu erkek yükümlülere göre daha yüksek düzeylerde olduğu düşünülmektedir. Kadın yükümlülerin vergi ahlak düzeyi erkek yükümlülere oranla daha yüksek olduğundan vergiye olan uyum da daha fazla olabilmektedir. Kadının çalışma hayatındaki yerinin genişlemesi ve çeşitlenmesiyle bu fark azalma eğilimine girmiş olsa da bugün halen kadın mükelleflerin vergi uyumunun daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu konuda yapılan bazı araştırmaların sonuçlarına göre, erkeklerin kadınlardan daha fazla vergi kaçırma eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır⁸³.

Yaş

Yükümlülerin yaşları da vergiye karşı olan tutum ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Genç yaşlarda olan mükelleflerde vergiye karşı uyumun yaşlılara göre daha az olduğunu belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak genç yaştaki mükelleflerin gelirlerinin büyük bir kısmını tükettikleri, tasarruf yapmadıkları ya da kısa vadeli tasarruflarından kaynaklandığı saptanmıştır⁸⁴.

Genç yaşta olan mükelleflerin, ülkenin ekonomik yapısına da bağlı olarak henüz istedikleri hayatı yaşamak için yeterli geliri de elde edemiyor olmaları ve bu yetersizlik nedeniyle kaybedecek çok fazla bir şeyleri olmadığı için riski seviyor olmaları vergi karşısındaki olumsuz bakış açılarını güçlendirmektedir⁸⁵.

Yaşlılar, gençlere göre birçok kamu hizmetinden faydalanmalarından dolayı ödedikleri vergilerin karşılıklarını alacaklarını düşünerek vergi ödeme konusunda gençlere oranla daha istekli oldukları düşünülmektedir. Çünkü yaşlı insanların daha fazla sosyal sermaye birikimine sahip oldukları kabul edilir. Toplumda daha sıkı ve

⁸² John Hasseldine ve Peggy A. Hite, "Framing, gender and tax compliance", *Journal of Economic Psychology*, S.24, 2003, s.517-533.

⁸³ Robert Mason ve Lyle D. Calvin: "A Study Of Admitted Income Tax Evasion", *Law And Review*, Vol.13, No:1, 1978, s.73-89, http://www.jstor.org/stable/13053243?seq=1#page_thresholds_tab_contents, Erişim Tarihi: 06.10.2015.

⁸⁴ Schmolders, a.g.e., s.231.

⁸⁵ Çoban, a.g.e., s.47.

güçlü bir şekilde bağlıdırlar. Bununla beraber kanun olarak algılanan sosyal olaylarla ilgili yaptırımlara da oldukça güçlü bir bağımlılıkları söz konusudur⁸⁶.

Özetlemek gerekirse yaşlılar, gençlere göre riske girmeyi göze alamayan ve vergi kayıpları ile oluşabilecek sosyal baskı veya verginin önemi konularında daha bilinçli tüketicilerdir. Ayrıca yaşlılar, ödemiş oldukları vergilerin karşılığını alacaklarını düşünürler, çünkü birçok kamu hizmetinden yararlananlar yaşlılardır. Bütün bunlar yaşla vergiye uyum arasında pozitif oranlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalarda vergiye gönüllü uyum ile yaş arasında pozitif ilişki olduğu ve yaşlıların gençlere göre daha fazla vergi ahlakına sahip olduğu belirlenmiştir⁸⁷.

Aile Yapısı ve Anlayışı

Mükelleflerin elde ettikleri gelir düzeylerinin yanında ailede kişi başına düşen ağırlıklı gelir ve giderlerin, ilgili kişilerin normal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığına bakılmalıdır. Bu durumun ödeme gücüyle ilişkilendirilmesine rağmen, aile ölçeği, ailenin kaç bireyden oluştuğu, kavram olarak aileden ne anlaşıldığı ve bununla orantılı olarak bireyin bakmakla mükellef olduğu kişi sayısı daha bir ön planda olmaktadır. Şayet vergi ödevini yerine getirmesi sonucunda ailede birey başına düşen gelir önemli ölçüde düşerse, kişilerin vergi ödemeye karşı tutumları olumsuz yönde olacaktır. Aynı zamanda burada yalnızca bireyin elde ettiği gelir değil gideri de önemli bir husustur. Örneğin, aile bireylerinden birinin eğitimi veya sağlığı için önemli ölçüde bir gelire gereksinim varsa birey bu mevcut parayı vergiye harcamak yerine bu gereksinimin giderilmesine tercih edecektir⁸⁸. Aylık geliri aynı olan, iki farklı ölçeğe sahip aile yapısı incelendiğinde daha kalabalık olan ailedeki temel ihtiyaçları daha fazla olacaktır. Mükellef önce ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak daha sonra elinde kalanıyla vergi ödeyecektir. Aile ölçeği açısından daha büyük olan aile reisinin elinde kalan vergi ödeme gücü daha az

⁸⁶ Ali Rıza Özdemir ve Hasan Ayvalı, “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş Fatura Alma Alışkanlığı”, *Maliye Dergisi*, S. 153, Temmuz-Aralık 2007, s.57.

⁸⁷ Müslim, a.g.e., s.3.

⁸⁸ Çatalok, a.g.e., s.217.

olacaktır. Böyle bir durumda bu aile reisi vergi yükünü daha fazla hissedecek ve vergiye karşı olan tepkisini daha fazla gösterecektir⁸⁹.

Medeni durum

Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını belirleyen bir diğer faktör ise kişilerin medeni durumudur. Medeni durum, bireylerin yasal ve yasal olmayan alışkanlıklarını kendi sosyal ağlarını kısıtladığı ölçüde etkileyebileceğini ve evli olan kişilerin bekar olan kişilerle karşılaştırıldığında daha yumuşak başlı olduğu varsayımından hareketle bekarlardan daha yüksek vergi ahlakına sahip olabilecekleri öne sürülmüştür⁹⁰. Ayrıca bekar olan kişilerin daha fazla riski göze alma ve hayatla ilgili beklentilerinin henüz gerçekleşmemiş olması, evli olan kişilerin ise sorumluluğunun daha fazla olması ve gelir kaybına tahammülünün olmaması gibi faktörler göz önünde tutulduğunda, bekar kişilerin evlilere göre daha fazla vergi kaçırdıkları söylenebilir⁹¹.

Dini inanış

Din, toplumsal yaşamda bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Dini inançlar ile vergiye gönüllü uyum arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yaşam biçimlerini önemli ölçüde dini öğretilere göre şekillendiren yükümlüler, kutsal kitapların ve diğer dini öğretilerin vergileme konusundaki emir ve tavsiyelerine uymaktadırlar. Ayrıca dini inançları güçlü olan yükümlüler, dini öğretilere dayandırılan vergiler konusunda daha hassas ve duyarlı davranabilmektedirler. Günümüzde medeni toplumlarda, tamamen dini referanslara dayanan vergi sistemleri bulunmamasına rağmen verginin kutsallığını ve verginin ihmal edilmesinin dini açıdan hoş görülmediğini belirten açıklamaların, hayatını dini referanslara göre yönlendiren yükümlüler üzerindeki etkileri büyüktür⁹².

⁸⁹ Çoban, a.g.e., s.48.

⁹⁰ Aşan, a.g.e., s.71.

⁹¹ Çoban, a.g.e., s.49.

⁹² Kaynar, a.g.e., s.60.

2.1.2. Dışsal Faktörler

İçsel faktörlerin yanında dışsal faktörlerin de mükelleflerin vergilendirmeye ilişkin tutum ve davranışları üzerinde etkisi olmaktadır. Bu faktörler şunlardır.

- Vergi bilincinin oluşmasında vergi sistemi ve yönetiminden kaynaklanan faktörler,
- Vergi idaresi ve vergi mevzuatından kaynaklanan faktörler,
- Ekonomik konjonktürden kaynaklanan faktörler,
- Siyasi yapıdan kaynaklanan faktörler.

2.1.2.1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

Bir ülkede belirli bir dönemde uygulanan vergilerin tümüne vergi sistemi denilmektedir⁹³. Kişiler ve kurumlar tarafından bakıldığında ise vergi sistemi, bireyler ve kurumların belli dönemlerde ödemek zorunda oldukları vergilerin tümü şeklinde ifade edilmektedir. Vergi sisteminden kaynaklanan faktörler mükellefin vergiye karşı davranışlarını etkilemektedir. Vergi sistemi içerisinde yer alan birey ve kurumların ödemelerini ilgilendiren uygulamaların aksamaması vergi uyumunu, vergiye karşı davranışları ve vergi bilincini etkileyecektir⁹⁴.

Vergi sistemiyle ilgili olarak, vergi adaleti, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi mevzuatının sık sık değişikliğe uğraması, vergi aflarının sıklığı, cezai yaptırımların etkin kullanılmaması ve vergi oranları gibi faktörlerin yükümlülerin vergiye karşı olan tutum ve davranışları üzerindeki etkisi incelenecektir.

2.1.2.1.1. Vergi Adaleti

Mükelleflerin vergileri ödeyip ödememe yönündeki tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerden biri yükümlülerin adalet algılarıdır. Vergi adaleti, vergi yükünün yükümlüler arasında adaletli bir biçimde dağıtılmasıdır. Yükümlüler gelirleriyle orantılı adil bir vergi ödemeyi ve kendilerini ağır vergi yükü altına koymayan bir vergileme yöntemini arzu ederler. Yükümlü, kendisini ağır vergi yükü altında ezilmiş hissettiği, adaletli bir vergilemeye tabi tutulmadığını ve vergi

⁹³ Esra Siverekli Demircan, "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 21, Temmuz-Aralık 2003, s.106.

⁹⁴ Kaynar, a.g.e., s.42.

yükünün yükümlülere eşit bir şekilde dağıtıldığına inanmadığı zaman vergiye karşı olumsuz davranışlarda (vergiden kaçınma, vergi reddi ve vergi kaçakçılığı gibi) bulunmasına neden olacaktır⁹⁵. Örneğin, kendisinden haksız olarak talep edildiğini düşündüğü vergileri başkaları üzerine yansıtmaktan vazgeçip, kendisini kanuna uygun savunma pozisyonuna geçebilir yani vergiden kaçınabilir. Ya da kanuna karşı savunma pozisyonuna geçerek vergi kaçırma yollarını arayabilir. Ayrıca mükellef verginin adaletli bir şekilde alındığını özellikle de vergilerin ödeme gücüyle paralel olarak alındığı türündeki algısı, vergi bilincinin oluşmasına da katkı sağlayacaktır⁹⁶.

Vergilemede adaleti sağlamak için vergi sistemi içinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin artan oranlı vergi tarifesi ile gelir düzeyleri farklı olan kişilerden farklı oranda vergi alınarak adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Bununla sağlanmak istenen aynı gelir düzeyine sahip insanların aynı oranda vergilendirilmesinin sağlanmasıdır ki buna vergilemede yatay adalet denir. Bunun yanı sıra, farklı gelir düzeylerinde olan mükelleflerin diğer koşullar sabitken aynı fedakarlıkta vergilendirilmesinin sağlanması da vergilemede dikey adaleti ifade etmektedir. Vergi sisteminin adaletli olması ve mükellefler tarafından adaletli olarak algılanması mükellefin vergiye uyumunu arttıracaktır⁹⁷.

Vergilemede adalet anlayışı eşitlik temeline dayanır. Yani toplumdaki farklı kesimler arasında mevcut bulunan mali eşitsizlikleri artırıcı değil de daha çok bu eşitsizliği azaltıcı yönde bir etkisinin olmasıdır. Diğer önemli bir husus da kamusal ihtiyaçların, birey yararından çok toplumun tamamına yararlı olması şeklinde dağıtılıp yayılması gerekliliğidir. Verginin adaletli olması için, vergi ödeme gücü aynı olanlara aynı, farklı olanlara da farklılaştırılarak uygulanmasını gerektirir⁹⁸.

Dolaylı ve dolaysız vergiler de vergi adaleti açısından önemlidir. Dolaylı vergilerin aleyhinde olan mükellefler, dolaylı vergilerin vergi adaleti açısından yeterli ve uygun vergi türü olmayacağını savunmuşlardır. Çünkü bu tür vergilerde kişilerin gelir seviyesi, farklı olmasına rağmen herkesin aynı oranda

⁹⁵ Çiçek, Karakaş ve Yıldız, a.g.e., s.9.

⁹⁶ Erasa ve Buyrukoğlu, a.g.e., s.125.

⁹⁷ Çoban, a.g.e., s.63.

⁹⁸ Çatalok, a.g.e., s.223.

vergilendirildiğini, bu eşitsizliğin giderilmesi için dolaysız vergilerin vergi hasılatı içindeki payının yükseltilmesi gerektiğini belirtmişlerdir⁹⁹.

Vergi adaletinin sağlanmasında vergi yükünün adaletli bir biçimde dağıtılması amaçlanır. Bu amaç doğrultusunda; kimden ne kadar vergi alınacağı, mükelleflerin kişisel durumlarına göre ölçüsünün ne olacağı belirlenmesi büyük ölçüde önem arz etmektedir. Bu nedenle mükellefler üzerinde vergi psikolojisinin oluşmasında vergi adaletinin sağlanması önemli bir objektif faktör olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁰.

Yükümlülerin, vergiye uyumunun kolay olması ve ödedikleri verginin maliyetine katlanabilmeleri için toplam vergilerin adaletli bir şekilde dağıtıldığına ve kendi paylarına düşen miktarın adil olduğuna inandırılmaları gerekmektedir.

2.1.2.1.2. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı

Vergi kanunları, mükelleflerin ödeyecekleri verginin miktarını, usullerini ve vergi idaresinin vergiyi alırken bağlı olacağı yasaları kapsayan önemli bir mevzuattır. Vergi kanunları hem vergi mükellefleri açısından hem de vergi idaresi açısından oldukça önemlidir. Bundan dolayı vergi mevzuatı, vergi görevinin yerine getirilmesi sırasında olabildiğince hem mükelleflere hem de vergi idarelerine güçlük oluşturmamalıdır. Vergi mevzuatı kolay, yalın, anlaşılabilir, tersi bir düşünceye yer vermeyen bir yorumda olmalıdır. Yükümlüler anlaşılamayan bir mevzuat karşısında keyfi uygulamalar sergileyerek, bilerek veya bilmeyerek vergi kaybına neden olabilirler¹⁰¹.

Vergi kanunları açık ve anlaşılır bir şekilde olduğu zaman mükellefler kendi beyannamesini doldurabilecek ve vergi ödeme süreci hakkında kendisini daha iyi hissedecek, vergi uyumsuzluğuyla bağlantılı riskler daha kolay görünecek ve bu risklerden kaçınılabilecektir. Bu yüzden yükümlülerin anlayamayacağı vergi

⁹⁹ Yenigün, a.g.e., s.39.

¹⁰⁰ Ali Rıza Gökbunar, "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 1998, s. 9.

¹⁰¹ Çatalok, a.g.e., s.224.

mevzuatı ile karşı karşıya getirilmemelidir. Vergi mevzuatındaki karmaşıklık sadece mükellefleri değil denetim elemanları ve vergi idaresi için de güçlük doğuracaktır¹⁰².

Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabının son cildinde vergileme ile ilgili prensipler açıklanmıştır. Bu prensiplerden bir tanesi de kesinlik ilkesidir. Bu ilkeye göre mükellef ödeyeceği verginin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmesi gerektiği esası vardır. Bu ilke çerçevesinde vergi mevzuatının anlaşılabilir olması gerekmektedir¹⁰³.

Birçok ülkede vergi kanunlarının karmaşık olması, yasalara uyulmasını oldukça pahalılaştırmakta ve mükellef açısından birer maliyet olarak düşünülmekte bu durum da yasaların uygulanmasını güçleştirmektedir. Vergi sisteminin yapısı basit olunca vergiler etkin olarak salınır, vergi hataları, vergi uyuşmazlıkları ve vergiden kaçınmalar azalır. Kanunların yorumlanmasındaki tutarsızlıklar, istisnalar yaratma olasılıkları, hukuki metinler ile uygulamalar arasındaki farklılıklar, kanunların doğru uygulanmasını daha da güçleştirmekte ve mükellefleri vergiden kaçınmaya itmektedir¹⁰⁴.

2.1.2.1.3. Vergi Mevzuatının Sık Sık Değişikliğe Uğraması

Vergi mevzuatının sık sık değişikliğe uğraması, yükümlülerin psikolojisini olumsuz etkilemekte ve yükümlülerin yeni vergiye veya duruma karşı olumsuz bir tutum sergilemelerine neden olmaktadır. Vergi yasalarının bu denli sık sık değişmesi ve sıkça yeni vergilerin yürürlüğe girmesi, mükellefler tarafından sürekli yeni kurallar öğrenmelerine ve yeni düzenlemelere alışmaya zorlamaktadır. Bu durum da vergi ödevini yerine getirirken karışıklıklara sebep olarak vergiye duyulan güveni zedeleyecektir. Sık sık değişen bu vergi mevzuatı da aynı zamanda mükelleflerde, vergilerin daha da ağır olacağı düşüncesine neden olarak mükellefleri daha fazla direnç göstermeye teşvik edebilmektedir. Yapılan değişiklikleri takip etme, anlama ve gereklerini yerine getirebilme yeteneğine sahip olmayan mükellefler bu durumdan daha da çok kötü etkilenecektir. Üstelik yapılan bu düzenlemeler muhasebe

¹⁰² Şahin, a.g.e., s.40.

¹⁰³ Yusuf Kıldıç, "Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma", *Vergi Dünyası*, S.309, Mayıs, 2007, s.123-130.

¹⁰⁴ Buyruklu ve Erasa, a.g.e., s.125.

mesleğini icra eden kişiler tarafından da idrak etmede zorluk yaşanacaktır¹⁰⁵. Yasaların sık sık değişmesi sebebiyle vergi idaresi mükelleflerin sorunlarını çözüme ulaştırmada güçlük çekecektir. Bunun sebebi, yasaların oluşturulma aşamasında öngörülemeyen birçok unsurun yerine getirilmesi aşamasında ortaya çıkmasıdır¹⁰⁶.

Vergi mevzuatı açık ve anlaşılır olduğu zaman mükellefler işlerini hem daha kolay yapacak hem de mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu daha kolay olacaktır. Özellikle karmaşık olan ve sıklıkla değişikliğe uğrayan mevzuatla mükellefler daha kolay vergi kaçırmanın yollarını arayacaktır. Oluşacak karmaşıklık sadece vergisel anlamda idare ve denetimlerde zorluklara sebebiyet vermeyecek, ayrıca vergi mahkemelerinde de güçlüklerin olmasına sebep olacaktır. Karmaşıklığa sebebiyet verilmemesi için vergi mevzuatının daha anlaşılır olması ve sıkça yapılacak değişikliklerden zorunlu olmadıkça uzak durmak gerekir. Böylece anlaşılması kolay olan ve sıkça değişmeyen mevzuattan dolayı hem mükelleflerde ve hem de toplumun diğer fertlerinde vergi bilincinin sağlanması kolaylaşacak, mükellef vergi kanunları hakkında daha anlaşılır bilgiye sahip olacaktır¹⁰⁷.

2.1.2.1.4. Vergi Aflarının Sıklığı

Vergi affı, vergi kanunlarına aykırı davranan bireylere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılmasıdır.

Vergi aflarının özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz¹⁰⁸.

- Vergi affı kanunla düzenlenmektedir.
- Vergi affı sonunda devlet alacağından vazgeçmektedir.
- Vergi affı geçmişe yürür ve etkilerini geçmiş olaylar üzerinde oluşturur.
- Devlet, vergi affıyla cezalandırma yetkisinden vazgeçmektedir.

¹⁰⁵Mahmut Yardımcıoğlu, Yusuf Akpınar ve Yahya Günay, “Vergi Okuryazarlığı ve Vergisel Farkındalık: Kahramanmaraş Araştırması”, s.107, <http://libfdergisi.ksu.edu.tr/Files/103-128.Pdf>, Erişim Tarihi: 21.04.2015.

¹⁰⁶ Çiçek, Karakaş ve Yıldız, a.g.e., s.65.

¹⁰⁷ Alkan, a.g.e., s.31.

¹⁰⁸ Yenigün, a.g.e., s.40.

Vergi afları mükellefin vergiye uyumunu iki şekilde etkiler. Birincisi mükelleflerin vergiye uyumunu arttıracak şekilde kısa vadede affın daha ağır cezalarla desteklenmek üzere sadece bir defalık ve kaçakçılığı önlemek için uygulandığını, özellikle kayıt dışı sektörleri kayıt altına alınmasına yardımcı olduğu ve vergi tahsilâtını artırmaya yönelik olduğu görülmektedir. İkincisi uzun dönem etkisidir ki yapılan vergi affının devamlı olacağı beklentisi içine sokmakta ve mükelleflerin gönüllü uyumu üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla af uygulamasının normal bir uygulama olmadığı ve tekrarının olmayacağı yönünde ciddi mesajların verilmiş olması, bu doğrultudaki kararlılığın ortaya konması ve uygulanması gerekir. Çünkü dürüst mükellefler vergi kaçırıcılara yönelik yapılan özel uygulamalara karşı çıkmaktadır. Kendilerine yapılmış bir haksızlık olarak düşünmelerine neden olur ve bu da mükelleflerin gönüllü uyum derecelerini azaltmaktadır. Ayrıca gelecekte de vergi aflarının devam edeceğine inanırlarsa bu da onların vergiye olan gönüllü uyumunda olumsuz etkiye neden olacaktır¹⁰⁹.

Vergi aflarının en önemli nedenlerden biri mükelleflerin ülke ekonomisinin kriz dönemlerinde mali çıkmazda olmasıdır. Vergi afları, artan kamusal mal ve hizmet harcamalarının finansmanının sağlanması, toplanamayan vergi alacaklarının en azından bir kısmının toplanabilmesi ve ayrıca mükelleflerin dar boğazdan kurtulabilmesi için gerekli görülmektedir. Ülkemizde uzun süre devam eden enflasyonun sonucunda da vergilerini ödeyemeyen vergi mükelleflerine uygulanan gecikme zammı ve faizi uygulamaları ile mükellefler büyük bir borç yükü altına girmiştir. Vergi borçlarının artması sebebiyle ekonomik ortamdan çekilmeyi düşünen bu mükelleflerin devamlılığını sağlamak için mali af desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt içine alınması ve vergi denetiminin artırılması ile devlet finansman ihtiyacını karşılayabilirken bunlar uygulanmamış bunlar yerine sık sık vergi affı uygulamalarına gidilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁹ James Alm, Michael Mckee ve And William Beck, “Amazing Graze: Tax Amnesties and Tax Compliance”, *National Tax Journal*, Vol.43, No:1, March 1990, s.23-37.

¹¹⁰ Nihat Edizdoğan ve Erhan Gümüş, “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, S.164, Ocak-Haziran 2013, s.103.

Vergi afları dürüst olan mükellefler üzerinde olumsuz bir etkiye neden olabilmektedir. Çünkü dürüst mükellefler vergilerini zamanında ve eksiksiz ödedikleri için ortaya çıkan vergi affı ile kendilerine haksızlık yapıldığı algısı ortaya çıkacaktır. Bu durumda da vergi ahlakı ve vergi bilincini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Fakat af mekanizması, vergi kaçırmış fakat sonrasında da pişman olmuş veya vergi kaçırmayı düşünen mükellefler üzerinde önemli bir etkisi olan suçluluk hissinden kurtulmaları için de bir fırsat olabilir¹¹¹.

2.1.2.1.5. Cezai Yaptırımların Etkin Kullanılmaması

Vergi cezaları, mükelleflerin vergi uyumunun sağlanmasında mevcut hukuki düzenin temel yaptırımlarıdır. Bu yaptırımların yetersiz kalması ya da vergi uyumsuzluklarının idari aşamada çözümlenmesi sırasında yaptırımlardan taviz verilmesi cezaların caydırıcılığını bozmaktadır. Cezanın caydırıcı nitelikte olması ise mükelleflerin vergi itaati dolayısıyla da vergi uyumunu artıran bir durumdur¹¹².

Vergi mükellefleri vergi ödememe ve vergi kaçakçılığı gibi davranışlarda bulunurken söz konusu fiilin kendisine ne gibi bir maliyeti olacağına düşünüp fayda maliyet hesaplamasını yapacaktır. Yapacağı fayda maliyet analizi ile işleyeceği suç hakkında tahminde bulunacaktır. İşleyeceği suçun sağlayacağı maddi menfaat ile suç sonrası ödeyeceği cezayı karşılaştırıp, tercihini buna göre yapacaktır. Burada suçun işlenmesinin engellenebilmesi için vergi cezalarındaki etkinliğin yanında vergi denetiminin etkinliği de artırılmış olması gerekir. Vergi cezalarının etkinliğinin artırılması ise sadece vergi gelirini artırmakla kalmayacaktır. Aynı zamanda devlete olan güven artacak ve vergi sisteminin daha adil olduğuna inanılacak ve böylece mükelleflerin vergiye uyumu kolaylaşacak ve vergi bilincinin de oluşmasına katkı sağlayacaktır¹¹³.

¹¹¹ Fatih Savaşan, “Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.1, 2006, s.45.

¹¹² Yaşar Ayyıldız, Tarık Vural ve Yunus Demirli, “Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler: Bolu İli Alan Çalışması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları*, 1. Baskı, 2014, Bolu, s.33.

¹¹³ Alkan, a.g.e., s.34.

2.1.2.1.6. Vergi Oranları

Bireylerin vergileme karşısındaki tutum ve davranışlarının en önemli belirleyicilerden biri yükümlüler üzerinde oluşan vergi yüküdür. Vergi yükünün belirleyicisi ise vergi oranlarıdır. Vergi oranlarında yapılacak değişiklik ile yükümlülerin buna karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar, yapılacak değişikliğin artma veya azalma olması yönüne göre farklılık gösterecektir. Yüksek vergi oranları, bireylerin satın alma gücünü doğrudan etkilediği için onların harcanabilir gelirini azaltıp vergiye karşı direncin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tepkiler ile vergi oranları arasında pozitif bir ilişki vardır. Vergi oranlarının artması vergi yükünü artırmaktadır. Emek karşılığı kazanmış olduğu gelirini, harcama ve tasarrufları için kullanan mükellefler, artan vergi oranları karşısında tüketim ve tasarruflarını azaltarak, meydana gelen bu azalmayı telafi edebilmek amacıyla daha fazla çalışabilmekte ve içinde bulunduğu durum mali psikolojisini etkileyebilmektedir¹¹⁴.

Vergi oranlarının vergi geliri üzerinde önemli etkisi vardır. Vergi geliri ve vergi oranları arasındaki ilişki Laffer Eğrisi ile açıklanacaktır. Laffer eğrisi, vergi oranları ve vergi gelirleri ile tahmini olarak vergilendirilebilir gelirler arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Laffer eğrisine göre vergi oranları %100'lük gibi bir oranda ise vergi gelirlerinde azaltıcı bir etki oluşturacağını belirtmiştir. Ayrıca vergi oranlarının sıfır olması durumunda ise yine aynı şekilde devletin vergi gelirlerinde bir azalış olacağını ve herhangi bir vergisel gelir elde edemeyeceğini göstermektedir. Laffer eğrisine göre vergi oranlarının belli bir seviyeye kadar vergi gelirlerini arttıracığını belirtmiştir. Vergi oranları optimal seviyenin üzerine çıktığı zamanlarda vergi gelirleri azalmaya başlayacaktır. Çünkü vergi oranları insanların çalışma ve vergi ödeme isteklerini azaltarak, elde ettikleri gelirleri vergi otoritelerinden saklamalarına veya kaçırmalarına neden olmaktadır. Devletin düşük oranda vergi uygulaması daha fazla vergisel gelir elde etmelerini sağlayacaktır. Çünkü insanlar

¹¹⁴ Yenigün, a.g.e., s.43.

hem gelir elde etmeye hem de elde ettikleri gelirleri vergi otoritelerine bildirmeye gönüllü olacaklardır¹¹⁵.

2.1.2.2. Vergi İdaresi ve Vergi Mevzuatından Kaynaklanan Faktörler

Vergi idaresinin temel işlevleri şunlardır:

- Bireylerden vergi alırken karşılaştığı zorlukları minimum seviyeye indirmek,
- Vergicilik hizmetlerini hizmet yerinde yapmak ve sonuçlandırmak,
- Vergi ahlakının yerleşmesi için gerekli şartları ve ortamı hazırlamak,
- Bireyler ve vergi idaresi arasındaki ilişkilerde karşılıklı anlayış ve iyi niyeti hakim kılmak şeklinde özendirilebilir¹¹⁶.

Vergi idaresinin vergiye ilişkin işlemleri etkili, verimli ve düzenli bir şekilde yürütüldüğünde, mükelleflerin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesine katkı sağlayacaktır. Bu durum ise vergiye gönüllü uyumu olumlu yönde etkilemektedir¹¹⁷.

Vergi idaresi ve vergi mevzuatından kaynaklanan faktörler; personel yapısı, vergi incelemeleri ve cezalar, mükelleflere yaklaşım ve ekonomik ve teknolojik gelişmelere uyum şeklinde sıralanabilir.

2.1.2.2.1. Personel Yapısı

Mükelleflerin vergi dairelerinden verimli hizmet alabilmesi, idarenin yeterli personele ve personelin de bilgi ve becerilerinin yeterli düzeyde olmasına bağlıdır. İdarenin personel yapısındaki sıkıntılar nedeniyle yeterli ve etkin bir şekilde hizmet alamayan mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkilenecektir¹¹⁸. Mükelleflerle iletişim halinde olan idari personelin, mükellefleri anlayan ve onların psikolojisini yakından bilen bireyler olması gerekmektedir. Aksi takdirde mükellefi

¹¹⁵ Daniel J. Mitchell, "Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması", Çev. Sinan Çukurçayır, *Maliye Dergisi*, S.161, Temmuz - Aralık 2011, s.330.

¹¹⁶ Naci B. Muter, Süreyya Sakınç ve A. Kemal Çelebi, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması: Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması*, Manisa 1993, s.33.

¹¹⁷ Taşkın, a.g.e., s.72.

¹¹⁸ Ayyıldız, Vural ve Demirli, a.g.e., s.41.

vergisini kolay ödeyebileceği bir psikolojiye hazırlayamayan ve verimli işlemeyen bir vergi yönetimi mükellefin vergiye karşı direncinin artmasına sebep olacaktır¹¹⁹.

Vergi mevzuatını uygulayacak idari personelin elde ettiği gelir ve çalışma koşulları da etkin bir vergi idaresi için gereklidir. Kendi çalıştığı kurumda yeterli tatmini elde edemeyen kişilerin, vergi mükelleflerine iyi davranması beklenemez. Toplanmasına aracılık ettiği vergi gelirlerinin heba edildiğini, etkin kullanılmadığını ve devlet tarafından vergilerin bazı kesimlere haksızca aktararak koruduğu hissine kapılan bir vergi memurunun verimli ve içten çalışması beklenemez. Personelin bu kanaati vergi mükelleflerine karşı olumsuz davranışlar göstermesine neden olabilecektir¹²⁰. Çalışma şartları konusunda bir diğer husus da, çalışma yeri ve malzeme durumudur. Vergi daireleri aydınlık, ferah ve yeterli sağlık koşullarına sahip ortamları olmalıdır. Bina içinde önemli malzemelerin (hesap makinesi, bilgisayar, dolap vb.) yeterli olması önem taşımaktadır. Ayrıca etkin bir vergi idaresi açısından, vergi dairesinin hiyerarşik ve akış organizasyonuna da önem verilmelidir¹²¹.

Vergi yönetimindeki personel sorunu; nitelik ve nicelik olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Vergi dairelerinde personel sayısının yeterli olması ya da personel kalitesinin yüksek olması tek başına bir şey ifade etmez. Önemli olan bu iki özelliğin birbirini tamamlaması ve uyum içinde olmasıdır¹²².

Niceliksel Personel Sorunu

Niceliksel personel sorunu, işin gerektirdiği personelden sayıca daha az personelin istihdam edilmesidir. Böyle bir durumda mevcut personel daha fazla iş yükü altında olacaktır. Böylece işlerde karışıklık, zaman kaybı ve personelde verim düşüklüğü ortaya çıkar. İş yüküne göre personel sayısının yeterli olup olmadığının tespit edilmesi faydalı olacaktır. Mükelleflerin personelin yetersizliğinden yakındıkları zamanlar genellikle beyanname verme ve ödeme yapma zamanlarıdır.

¹¹⁹ Yenigün, a.g.e., s.45.

¹²⁰ Çatalok, a.g.e., s.222.

¹²¹ Aydın Çetin, "Toplam Kalite Yöntemi ve Türk Vergi İdaresi", <http://archive.ismmo.org.tr/docs/malicozum/52MaliCozum/13%20%2052%20AYDIN%20%C3%87ET%C4%B0N.doc>, Erişim Tarihi: 05.06.2015.

¹²² Doğan Şenyüz, "Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar", *Sayıştay Dergisi*, S.7, 1992, s.19.

Bunun sebebi mükelleflerin büyük bir kısmının beyanname verme ve ödeme yapma işlemlerini son güne bırakmalarındır. İşlerin yoğunlaştığı dönemlerde vergi dairelerinde personel kaydırmalarının yapılması, ilave beyanname kabul ve ödeme yerleri açılması son derece yararlı olacaktır. Bu amaçla personele mobilite özelliği kazandırılmalıdır¹²³.

Niteliksel Personel Sorunu

Personel sorununun ikinci boyutu, vergi yönetiminde görev alan kişilerin niteliksel yetersizliği ile ilgilidir. Vergicilik karışık ve teknik bir konu olup, uzmanlık gerektirmektedir. Mükellefler karşılarında bilgili ve sorunları kısa sürede çözebilen uzman bir personeli görmek isterler. Fakat, vergi yönetiminde uzmanlaşmış kişilerin piyasadan aldıkları yüksek ücret teklifleri karşısında işi bırakmaları nedeniyle gerektiğinde uzman personelin istihdam edildiği söylenemez. Bu nedenle personel, mükellefle ilişkiler konuları da dahil olmak üzere meslek içi eğitimlerle görev anlayışları sürekli takviye edilmeli ve meslekten ayrılmayı caydırıcı ücret politikalarının uygulanmasına ağırlık verilmelidir¹²⁴.

2.1.2.2.2. Vergi İncelemeleri, Denetimleri ve Cezalar

Vergilemede yapılacak denetimler, incelemeler ve uygulanacak vergi cezaları vergiye karşı tutum ve davranışı etkilemektedir. Denetimin amacı, yasalara aykırı bir şekilde vergisini zamanında ve doğru ödemeyenleri, yasalara uygun bir şekilde hareket etmeye yöneltmektir. Vergi incelemesi ise ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak amacıyla yapılır¹²⁵.

Vergi denetimi, vergi yasalarına aykırı davranan ve vergisini zamanında ödemeyen yükümlüler için bir risk unsurudur. Bu risk vergiye uyumu olumlu yönde arttıracaktır. Vergi denetimleri ile yükümlülerin kanunlara uygun davranması arasında olumlu yönde bir ilişki söz konusudur. Denetim ihtimali arttıkça bireyin kanunlara karşı tutumu daha olumlu yönde olmakta, denetim ihtimali azalınca ise yasalara karşı tutum azalarak vergi kaçırma olayları artmaktadır. Çünkü denetim

¹²³ Şenyüz, a.g.e., s.19-20.

¹²⁴ Şenyüz, a.g.e., s.20.

¹²⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 50, Kasım 2007, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/tum_yonleriyle_vergi_incelemesi.pdf, Erişim Tarihi: 08.05.2015.

yükümlüler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır ve yükümlülerin vergi kaçırma eylemlerine girmelerini engellemektedir. Etkin bir vergi denetimi ile toplum üzerinde oluşturulan korku ve baskı sonucunda yükümlülerin yapmış oldukları beyanlar daha gerçekçi olacaktır¹²⁶.

Vergi yükümlüleri vergilemeye ilişkin suç sayılan davranışlar sergilerken fayda ve maliyet analizini yaparlar ve buna göre hareket ederler. Yükümlülerin yapacağı fayda-maliyet analizlerinin en temel belirleyicisi vergi suç ve cezalarıdır. Yükümlüler etkin bir denetim karşısında yakalanma ihtimalini ve cezaların etkinliğini göz önüne alarak vergiye tabi kazançlarının ne kadarını beyan edeceklerini ya da ne kadarını kaçıracakları hususundaki tercihlerini yapacaklardır. Suç ve cezalar bakımından etkinliği sağlanmış bir vergi sistemi kapsamında birey tercihini, tüm kazancını beyan etme eğiliminde olacaktır¹²⁷.

Mükellef beyanlarının sürekli denetim altında olması etkin bir denetim dâhilinde olacak, böylece kayıt dışı işlemleri ile vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlar azalacaktır. Denetim sonucunda meydana gelecek vergi suçlarına uygulanacak vergi cezaları arttırılarak caydırıcılığı yükseltilmeli ve para cezalarına çevrilemeyen hapis cezaları, ertelenemez hale getirilip yükümlünün vergiye uyumu sağlanmalıdır¹²⁸.

Sonuç olarak diyebiliriz ki vergi denetimine başvurulmasının temel gerekçelerinden biri vergi kayıp ve kaçakçılığını önlemektir. Bu sağlandığı takdirde vergilerden beklenen mali amaç da gerçekleşmiş olacaktır. Etkin vergi denetimi sayesinde, gelir dağılımında adaletin sağlanması da mümkün olacak ve dolayısıyla vergiden beklenen sosyal amaç da gerçekleşmiş ve böylece vergi bilincinin de yerleşmesi sağlanmış olacaktır.¹²⁹ Ayrıca vergi denetiminin amacına ulaşması için mükellefe etkin bir denetimin varlığı hissini vermek vergi kayıp ve kaçakların önlenmesinde önemli rol oynayacaktır. Vergi denetiminde etkinliğinin sağlanması,

¹²⁶ Taşkın, a.g.e., s.72.

¹²⁷ Demir, a.g.e., s.7.

¹²⁸ Doğan, a.g.e., s.117.

¹²⁹ Erhan Gümüş, "Vergi İncelemesinde Mükelleflerin Hak ve Ödevleri ile Vergi İnceleme Elemanlarının Yetki ve Sorumlulukları," *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın Organı*, C.15, S.72, 2005, s. 231.

sadece vergi bilincine ve devlete duyulan güvene olumlu katkı sağlamayacak, ayrıca vergi idaresinin etkinliğinin sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

2.1.2.2.3. Mükelleflere Yaklaşım

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın 2005 de kurulmasıyla mükellef odaklı yönetim anlayışı benimsenmiş ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu arttırmak amacıyla Mükellef Hizmetleri Birimi oluşturmuştur. Mükellef odaklı çalışan vergi idaresi, işleri hızlı bir şekilde gerçekleştirir, mükelleflere tarafsız davranır ve mükelleflerin sorunlarına kesin çözüm bulmaya çalışır. Vergi idaresi çalışanlarının, mükellef odaklı çalışırken özellikle içten davranması mükelleflerin vergiye ve vergi idaresine karşı önyargılı davranmasını engelleyecektir. Bu da mükelleflerin vergiye karşı gönüllü uyumuna ve mükelleflerin vergi bilincinin gelişmesine katkı sağlayacaktır¹³⁰.

Vergi idareleri, vergi sistemini daha verimli ve etkili bir şekilde işletebilmek için mükelleflere daha iyi hizmet vermenin yollarını araştırmaktadır. Vergi mükellefi, vergi idaresi ile her zaman muhatap olduğu için vergi idaresinin kendisine takınmış olduğu davranış ve tavrı önemsemektedir. Yükümlünün, kendisinin adam yerine konulmadığı bir kuruma ve kendisinin muhatap dahi kabul edilmeyerek fikri alınmadan kendisine vergi salınmasına girişilmesi, vergiden kaçınmasına ve vergiyi vermeme gibi veriye karşı olumsuz davranışlara yöneltecektir¹³¹.

Vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasındaki işbirliği eğer mükellef ile vergi idaresi arasında karşılıklı güven esasına dayanıyorsa, vergi mükelleflerinin hakları açıkça ortaya konulmuş ve korunmuş ise daha iyi sonuçlar doğurabilecektir. Yani mükellefin, sistemin doğru bir şekilde işlediğini ve kendi temel haklarını sağladığını ve korunduğunu düşünmesini sağlayarak vergi idaresi ile işbirliğine girecektir. Vergi idarelerinin mükellefe bakış açısının değişmesine neden olan diğer bir gelişme ise, vergi tabanının genişlemesi ile sonuçlanan vergi sistemlerindeki değişikliklerin vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasındaki etkileşimi arttırmasıdır. Vergi idaresinin bunun bilincinde olarak yükümlülere karşı daha iyi davranması gerekmektedir. Bu durum yükümlülerin vergiye karşı daha az direnç göstermelerini sağlayacaktır. Vergi idareleri mükelleflerin suçlularını tespit edip cezalandırmak yerine suç işlemesini

¹³⁰ Alkan, a.g.e., s.35.

¹³¹ Çatalok, a.g.e., s.222.

önleyecek yapı ve anlayışın oluşması vergi yönetimi ile yükümlü ilişkilerinde önemli katkı sağlayacaktır¹³².

2.1.2.2.4. Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelere Uyum

Vergilemede iktisadilik, vergileme maliyetlerinin mümkün olduğunca düşük olmasını ve vergilemenin iktisadi hayatın işleyişini bozmamasını ifade etmektedir. Vergilemede iktisadiliğin sağlanması için vergi sisteminin, ekonomik karar ve tercihleri büyük oranda etkilememesi ve teknolojik gelişmeler yoluyla idare ve mükellefler üzerindeki vergileme maliyetlerinin mümkün olduğunca düşürülmesi gerektirmektedir¹³³.

Yükümlülerin kanunlara uygun olarak vergi matrahlarının belirlenmesinden sonra, tarh aşamasından tahsil aşamasına kadar geçen süreç içerisinde bu aşamalardan geçerken belirli formalitelere uymaları gerekmektedir. Yükümlüler açısından, bu formalitelerin yerine getirilebilmesi çeşitli kaygıları da beraberinde getirir. Özellikle de yoğun bir formalite uygulamasının varlığından meydana gelen kaygılar, vergilere karşı çeşitli tepkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle işletme ölçeği, faaliyet alanı gibi değişiklikler söz konusu ise bu durum yükümlüler için formalitelerin artması anlamına gelmektedir. Bu yüzden yükümlüler işini geliştirmekten çekinebilecek, hatta vazgeçebileceklerdir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kamudaki e-dönüşüm kapsamında Maliye Bakanlığı da e-maliye ve e-beyanname uygulamalarını başlatmış, yükümlülerin vergi dairelerine gitmelerine gerek kalmadan neredeyse tüm işlemlerin yapabilmelerine imkan vermiştir. Bu sayede kırtasiyecilik ve zaman kaybı en aza indirilmiş bu da yükümlülerin işlemlerini önemli ölçüde kolaylaştırmış ve vergilendirme maliyetlerinde önemli avantajlar sağlamıştır¹³⁴.

2.1.2.3. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler

Bir ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum da yükümlülerin vergi davranışlarını çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. Ekonominin üretim hacminde yani toplam arz ve toplam talepte meydana gelen iniş ve çıkışlara konjoktürel

¹³² Buyrukoğlu ve Erasa, a.g.e., s.125.

¹³³ Ayyıldız, Vural ve Demirli, a.g.e., s.46.

¹³⁴ Çiçek, Karakış ve Yıldız, a.g.e., s.47.

dalgalanma denir. Konjoktürel dalgalanmalar, daha çok ekonomilerde enflasyonla ortaya çıkmaktadır¹³⁵.

Konjoktüre bağılı olarak ölkelerdeki enflasyon oranı, büyüme oranı, GSMH oranı gibi faktörler farklılık göstermektedir. Vergi de bu konjoktüre bağılı olarak farklılık gösterip vergi idaresi ve mükelleflerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik konjoktürden kaynaklanan faktörler enflasyon ve milli gelir düzeyidir.

2.1.2.3.1. Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli meydana gelen artışlardır. Enflasyonun yüksek olması üreticilerin, düşük olması ise tüketicilerin lehinedir. Kamu maliyesi açısından enflasyon bir vergileme yöntemi olarak kabul edilmektedir. Çünkü enflasyon yükümlülerin gelirlerinde bir düşüşe neden olacaktır. Bu durum da onların satın alma gücünü azaltmaktadır. Enflasyonun devlet bütçesine sağladığı gelir, enflasyon vergisi olarak tanımlanır. Ayrıca enflasyon vergisi dolaylı bir vergi türü olduğu için dolaylı vergilerin tüm psikolojik avantajlarına sahiptir. Enflasyon vergisi bireylerin ödeme güçlerini dolaylı bir şekilde etkilediği için diğer vergilere oranla daha az hissedilmekte ve daha az tepki çekmektedir¹³⁶.

Enflasyonun vergiler üzerindeki en belirgin etkisi vergi matrahı üzerinde görülmesidir. Çünkü enflasyon nedeniyle kamu harcamaları hızla artar ve bu durum vergi oranlarını arttırır. Spesifik tarifelere göre vergi matrahının tespit edilmesi halinde, devlet bu matrahların enflasyondan aşınması sebebiyle gelir kaybına uğrarken; istisna, muafiyet ve indirim tutarlarının enflasyon karşısında sabit kalması ve nominal gelirdeki artışların artan oranlı tarife nedeniyle daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi yüzünden vergi gelirleri artar. Gelir vergisi, artan oranlı tarife uygulanması sebebiyle enflasyondan en fazla etkilenen vergi türüdür. Bu nedenle gelir vergisine tabi olan mükelleflerde vergi yükü algılaması gerekli düzeltmeler yapılmadığı takdirde enflasyonist dönemlerde artmaktadır¹³⁷.

¹³⁵ Tunca, a.g.e., s.35.

¹³⁶ Kaynar, a.g.e., s.49.

¹³⁷ Yenigün, a.g.e., s.49.

Ekonomide meydana gelen değişmeler, vergi ödeme konusunda eğer enflasyonist bir dönem yaşanmış ise vergi kaybına neden olacaktır. Bu durumda mükellefler ödedikleri verginin reel değerinin düştüğünü görürse verginin yükünü daha az hissedecektir. Deflasyonist dönemlerinde ise mükellef vergi ödemelerindeki gecikme ve para aldanımına uğramamaya bağlı olarak, daha fazla sübjektif yük altında kalacaktır. Para aldanımına uğranılması halinde bu yükte hiçbir değişiklik olmayacaktır. Kayıt dışı ekonominin en fazla olduğu ülkeler, enflasyonun sürekli olduğu, gelirin adaletsiz dağıtıldığı ve ekonominin denetim dışı kaldığı ülkelerdir¹³⁸.

2.1.2.3.2. Milli Gelir Düzeyi

Milli gelir de ekonomik yapı içinde yer alıp, mükellef davranışlarını etkileyen bir olgudur. Kişi başına düşen milli gelir seviyesi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin temel göstergesi olarak görülmektedir. Kişi başına düşen milli gelir ile vergi yükü kıyaslanarak kişilerin vergi harcamaları hakkında bilgi elde edilebilir. Gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelir çok düşüktür. Bu sebeple bu ülkelerde bireyler daha fazla yüke ve vergi fedakârlığına katlanıp vergi yükünü daha ağır hissedecektir. Bu durumda da bireyler vergiye karşı olumsuz tutum ve davranış sergileyeceklerdir¹³⁹.

2.1.2.4. Siyasi Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

Vergiye karşı davranışları etkileyen dışsal faktörlerden birisi de siyasi yapıdan kaynaklanan faktörlerdir. Vergiye ilişkin kararların alınması ülkelerin yönetim şekillerine göre farklılık göstermekte ve ayrıca kararlar ülkelerin sahip oldukları otoriter ya da demokratik yönetim biçimlerine uygun bir şekilde olmaktadır. Bu yüzden mükelleflerin vergiye olan bakış açıları da içinde buldukları ülkelerin yönetim biçimine göre deęişmektedir¹⁴⁰.

Otoriter yönetim sistemlerinde diğer kararlarda olduğu gibi vergileme ile ilgili kararları da tek kişi ya da o kişinin temsilcileri almaktadır. Otoriter yönetimlerde seçim sistemi olmadığı için, toplumu oluşturan bireylerin vergileme ile ilgili kararlara yönelik tercihleri yer almamaktadır. Bu nedenle otoriter yönetim

¹³⁸ Tunca, a.g.e., s.35.

¹³⁹ Kaynar, a.g.e., s.47.

¹⁴⁰ Kaynar, a.g.e., s.49.

sistemlerinde alınan kararlara karşı gösterilen tepkiler, vergilendirme yetkisi üzerindeki geniş özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olmuş ve bu kısıtlanmalar demokratik yönetimlerin başlangıcı sayılmıştır. Demokratik yönetim sistemlerinde ise halk, seçimler yoluyla vergi politikalarının oluşumunda etkide bulunabilmektedirler. Seçimlerde yükümlüler destekledikleri siyasi partilere oy vererek kendileri açısından en az vergi yükü getirecek bir yapılanmayı tercih edeceklerdir. Ayrıca yükümlüler vermiş oldukları vergilerin etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı ile ilgili siyasi iktidara hesap sorabilmektedirler. Dolayısıyla demokratik yönetimlerde halkın seçim yoluyla yönetime katılıyor olması vergiye gönüllü uyumu olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle vergilemenin psikolojik sınırı, demokratik yönetimlerde otoriter yönetimlere oranla daha yüksektir¹⁴¹.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasi durum da mükelleflerin vergiye karşı olan tutum ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Normal koşullarda, vergilerde bir artış yapıldığında mükellefler şiddetli tepki gösterirler. Fakat ülke savaş, doğal afet gibi herhangi bir olağanüstü durum içindeyse mükellefler tepki göstermek yerine bunu bir görev olarak kabul edip normal karşılayabileceklerdir. Olağanüstü koşullar nedeniyle harcamaların ulaştığı yüksek düzey, olayların etkisi geçtikten sonra düşmez. Yükümlülerin de vergi yükü hakkındaki değişen yargıları, bu harcamaların karşılanmasına imkân verir¹⁴².

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin artmasının sebeplerinden birisi de siyasi yapıdır. Gelişmiş ülke demokrasilerinde, hem devlet bireyleri hem de bireyler devleti denetleme yetkisine sahiptir. Türkiye’deki demokrasi düşüncesine göre ise yasalara bağlı olanlar ve onları uygulayanlar, yasaların meydana gelmesine katılamamakla birlikte vatandaşın denetleme yetkisine de sahip değildir. Yasaların meydana gelmesine katılamayan ve onların uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere yönelerek ortaya koyabilmektedirler¹⁴³.

¹⁴¹ Çiçek, Karakaş ve Yıldız, a.g.e., s.47.

¹⁴² Çatalok, a.g.e., s.226.

¹⁴³ Çoban, a.g.e., s.80.

2.2. Vergi Mükelleflerinin Vergilere Karşı Gösterdikleri Davranış Biçimleri

Devletin, egemenlik gücüne dayanarak yürürlüğe koymuş olduğu vergileri yükümlüler ödemek zorundadırlar. Vergi bireylerin ekonomik olanaklarını sınırlandıran bir fonksiyon olduğu için, vergiler genellikle yükümlüler tarafından bir yük olarak algılanmakta ve hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle kanuni açıdan vergi ödeme zorunlu olduğu için yükümlüler, vergiye karşı çeşitli davranış şekilleri geliştirerek tepki göstermektedirler. Bu davranış şekilleri şunlardır:

- Vergi kaçakçılığı,
- Vergiden kaçınması,
- Vergi borcunun geciktirilmesi,
- Verginin yansıtılması,
- Vergi grevi,
- Vergi cennetlerine yönelme,
- Oy kayması ve lobcilik şeklinde olabilmektedir.

2.2.1. Vergi Kaçakçılığı

Mükelleflerin vergiye karşı olumsuz davranışlarından en yaygın olanı vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı hareket ederek vergi ödevini yerine getirmemesi ya da eksik yerine getirmesi olarak ifade edilebilir¹⁴⁴. Vergi kaçakçılığı bir suç teşkil eder, bu yüzden de cezai bir yaptırım gerektirir. Vergi kaçakçılığı devletin vergi gelirlerinde azalmaya neden olduğu için bütçe açığını artırır. Devlet azalan bu vergi gelirlerini tekrar artırmak için ya yeni vergiler uygulamaya koyar ya da vergi oranlarını artırır. Özellikle devletin bütçe açıklarını kapatmada uygulayacağı enflasyonla fiyatlar yükselecek ve satın alım gücü düşecektir¹⁴⁵.

Bütçe açıklarının yeni vergiler konularak ya da mevcut vergi oranlarında artış yapılarak karşılanması, yükümlülerin tüketim düzeylerini ve tasarruflarını azaltmakta, bu durum da yatırımların düşmesine sebep olmaktadır. Mükelleflerin

¹⁴⁴ Ayhan Kapusuzoğlu, “Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.16, 2008, s.125.

¹⁴⁵ Roger N. Waud, “Tax Aversion, Deficits And The Tax Rate- Tax Revenue Relationship,” *Working Paper*, No: 1533, 1985, ,s.2.

çalışma isteklerindeki azalma dolayısıyla, toplam işgücünde meydana gelen azalma ekonomik büyümenin yavaşlamasına sebep olmaktadır. Ayrıca vergi maliyetlerinin artması sebebiyle işletmelerin mal ve hizmet fiyatlarını arttırmaları fiyat istikrarını bozabilecektir. Tüm bunlara ek olarak vergi yüklerinde meydana gelen artış, işletmelerin uluslar arası rekabet gücünü azaltır ve aynı zamanda fiyatlardaki bu artış vergi kaçakçılığının daha da artmasına sebep olabilir. Bu uygulamalar ise mükelleflerin tamamına mali külfet doğurur. Böylece vergi kaçırın mükellef, vergi ödevini tam ve zamanında yerine getiren dürüst mükellefe büyük bir haksızlık yapmış olacaktır¹⁴⁶.

Vergi kaçakçılığı bazen bireyin bilgisi dahilinde kasıtlı yada kasıtsız olarak meydana gelmektedir. Birey ödemesi gereken vergiyi biliyorsa kanundan haberi varsa; bilerek ve isteyerek kasıtlı olarak işlenmiş ise bir suç olur. Kasıtsız olarak ise genellikle gelişmekte olan ülkelerde kültür seviyesi düşük olan vatandaşların kanunları bilmemelerinden ya da bilmiş olsalar dahi tam ve doğru bilmemeleri yüzünden kaynaklanmaktadır. V.U.K. 359'cu maddesinde yapılan yeni düzenleme ile kaçakçılık suçu, cezasıyla birlikte yeniden tanımlanmış ve bu tanımda kasıt aranmayarak bilerek ifadesi kaldırılmıştır¹⁴⁷.

Vergi kaçakçılığının ölçüsü önemlidir. Çünkü yüksek boyutlara ulaşan bir vergi kaçağının mali, ekonomik, sosyal ve siyasal gibi birçok olumsuz yansıması meydana gelecektir. Bütçe gelirlerinde düşüğe sebebiyet veren makroekonomik analizler üzerinde suni hataların meydana gelmesine neden olurlar. Bu durum aynı zamanda gelirin yeniden ve etkin dağılımını kötü yönde etkiler. Ayrıca sektörler arası rekabet dengesizliği oluşur. Bunlara ek olarak vergi kaçakçılığının sosyal ve siyasal etkileri olarak da yükümlülerin yasalara karşı gelmesi, devlet otoritesini önemsememe alışkanlıkları vb. olarak görülebilir¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Abdullah Savaş, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, *Sayıştay Dergisi*, S.72. 2009, s.57.

¹⁴⁷ Tunca, a.g.e., s.45.

¹⁴⁸ Şafak Ertan Çomaklı, “AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’deki Vergi Kayıp ve Kaçakların Önlenmesine Yönelik Uygulamalar”, *Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.1, Ocak 2008, s. 54.

Vergi kaçakçılığının birçok nedeni vardır. Söz konusu olan bu nedenlerin bir kısmı şunlardır: vergi oranlarının yüksek olması, gelir dağılımı bozukluğu, vergi yasalarının karışıklığı ve sık sık değişikliğe uğraması, denetimlerin yetersizliği, vergi idaresinin etkin bir şekilde faaliyette bulunulmaması ve mükelleflerin demografik özellikleri gibi¹⁴⁹.

Türkiye’de vergi kaçaklığını azaltmak için aşağıda sıralanmış olan tedbirler alınabilir ¹⁵⁰.

- Vergi politikalarının etkinlikle uygulanmasını sağlamak,
- Mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırmak için sık sık vergi politikalarında değişikliğe gidilmemeli,
- Vergi af ve cezalara ilişkin yeni düzenlemeler yapılmalı,
- Vergi politikaları oluşturulurken toplumsal yapı ve gelir düzeyi gibi faktörler göz önüne alınmalı,
- Belirli bir kesime vergi yükünü yüklemek yerine, verginin tabana yayılmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması, bunun için de etkin bir vergi denetiminin sağlanması ve belge düzeninin yerleştirilmesi,
- Vergi idaresi kapsamında yapılan vergi denetimleri arttırılmalı ve vergi idarelerine işlerlik kazandırılmalı,
- Vergiler aynı zamanda ekonomi politikalarının da bir aracıdır. Vergilere sadece mali boyutu ile yaklaşılmalı ve ekonomiyi düzenleme işlevi göz ardı edilmemeli,
- Türkiye’de vergi oranları çok yüksek olmamakla birlikte, ilk dilimin yüksekliği, gelir seviyesi düşük olanların büyük bir kısmının bu dilime girmesine yol açmaktadır. Bunun için vergi oranları vergi yükü dağılımında adaleti sağlayacak şekilde yeniden düzenlemeli,
- Vergi kayıp ve kaçakları ile mücadelede Maliye Bakanlığı bünyesinde yapılandırılan otomasyon işlemlerine hız kazandırılmalı ve ayrıca vergi ödeme işlemleri mükellefler açısından kolaylaştırılmalıdır.

¹⁴⁹ Fatih, Saraçoğlu, “Çevre, Adalet Algısı, Suçun Algılanış Bicimi ile Vergi Kaçakçılığına İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.3, S.1, Nisan 2008, s.59-74.

¹⁵⁰ Cihan Gökçe, “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Cennetleriyle Mücadele, Kıyı Bankacılığı ve Türkiye Örneği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, s.91.

2.2.2. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma, yükümlünün yasal boşluklardan yararlanarak vergi ödevinde azaltıcı faaliyetlerde bulunması anlamına gelmektedir¹⁵¹. Vergiden kaçınma, vergi yasalarına uygun olarak kişinin vergi yükümlülüğünden kurtulması olarak da tanımlanabilir. Vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınma arasındaki en önemli fark; vergi kaçırma yasaya aykırı bir durup olup bir suç oluştururken, vergiden kaçınma ise bir suç teşkil etmez ve cezai yaptırım içermez¹⁵².

Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere, vergiden kaçınmanın kanunlara aykırı herhangi bir yanı yoktur. Bu amaçla mükellef, çeşitli vergi uygulamalarının kendisine olabilecek etkilerini minimum düzeye indirebilmek için profesyonel danışmanlardan yararlanabilir. Yasal boşluklarının bulunması ve değerlendirilmesi açısından mükelleflerin ve mali danışmanların girişimleri yanında, bu boşlukları kapatabilmek ve gerekli yasal düzenlemelere olanak hazırlamak için gelir idaresinin çabaları vardır. Bu yöndeki uygulamalara, vergi mevzuatının karmaşık ve içinden çıkılmaz hale gelmesinde büyük rolü bulunmaktadır. Böylece mükellef, boşluklardan yararlanmak ve vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemeye dikkat ederek, kendisi için vergi borcunun doğmasını engellemiş olmaktadır¹⁵³.

Vergiden kaçınma, vergilerin olumsuz özendirme yaratması nedeniyle ortaya çıkan bir tepki türüdür. Sağlanmış olan vergiden kaçınma olanakları nedeniyle, vergi oranlarındaki belirli bir artışın vergiden kaçınmayı arttırabileceği kabul edilmektedir. Vergiden kaçınma, ekonomik ve sosyal açıdan yararlı sonuçlar doğuracağı gerekçesiyle kimi zaman hükümetler tarafından teşvik edilebilmesine rağmen sonuçlar bazen beklendiği gibi çıkmayabilir. Örneğin, sigara üzerinden alınan yüksek oranlı vergiler, tüketimi azaltarak yararlı bir sonucun oluşmasına olanak sağlarken, yüksek gelir vergisi bireylerin uzmanlık alanları dışında olan kendi işlerini yapmaya yönlendireceği için, ekonomik açıdan düşük verimliliklerin doğmasına neden olabilecektir¹⁵⁴.

¹⁵¹ Fatih Savaşan ve Hakkı Odabaşı, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma," *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, S.10, 2005, s.2.

¹⁵² Tunca, a.g.e., s.44.

¹⁵³ Savaş, a.g.e., s.54.

¹⁵⁴ Çiçek, Karakış, Yıldız, a.g.e., s. 52.

Vergiden kaçınma uygulamada çeşitli şekillerde gerçekleştirilmektedir. Fakat en yaygın olarak iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. İlki yükümlüler, vergiyi doğuran olayın oluşumu bakımından vergi konusu ile ilişki kurmamayı tercih edebilir. Örneğin bir binaya sahip olunmadığında emlak vergisi ödenmez. Bu yüzden yükümlüler emlak vergisi ödememek için mülk edinmekten kaçınırlar. İkinci durum ise yükümlüler vergi kanunlarındaki boşluklardan faydalanarak vergiden kaçınabilirler. Burada yükümlüler vergiyi doğuran olayın oluşumu bakımından vergi konusu ile ilişki kurarlar fakat söz konusu ilişki, vergi kanunları hazırlanırken, gözden kaçan yasal boşlukların bulunması ya da kanun metinlerine farklı anlamlar yüklenmesi ile gerçekleştirilebilir. Örneğin, işletmelerin vergisel açıdan avantajlı şirket türlerine dönüştürülmesi veya yükümlülerin istisna ve muafiyet koşullarını ihlal etmeden faaliyetlerini düzenlemesi gibi¹⁵⁵.

2.2.3. Vergi Borcunun Geciktirilmesi

Vergi mükelleflerinin vergilere karşı gösterdikleri davranış türlerinden bir diğeri de vergi borcunun geciktirilmesidir. Vergi borcunu geç ödeme, kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki farktan dolayı ortaya çıkmakta ve kredi faiz oranı ile gecikme zammı oranı arasındaki farka bağlı olarak artmaktadır. Yükümlü, alacağı kredinin faiz miktarını, vergiyi geç ödemekle karşılaşacağı gecikme zammı tutarından fazla bulduğunda tahakkuk ettirdiği vergiyi ödememe yoluna gidebilir.

Vergi borcu enflasyon dönemlerinde mükellefe fayda sağladığı için mükellefler vergi borçlarını erteleyip geçiktirebilmektedirler. Ertelenerek elde tutulan vergi borcu, yüksek getiri sunan finansal araçlarla arttırılabilir ve daha sonra bunun bir kısmı ile borcu ödenerek kazanç elde edilmiş olur. Fakat burada mükellefin, vergi borcunu geciktirmesi ile birlikte karşılaşacağı vergi idaresinin cezalarını da bu kazandığı para ile ödemek zorundadır. Eğer ödenecek ceza paranın aynı dönem içerisinde getireceği getiriden fazla veya eşit ise bu durumda vergi borcu geciktirilmeyecektir. Ancak bunun tam tersi olarak, ödenecek vergi cezaları, geciktirilen verginin o dönem içerisinde getireceği kazançtan daha düşük olursa bu durumda mükellefin vergi borcunu geciktireceği söylenebilir. Vergi borcunun geciktirilmesini belirleyen tek faktör cezaların getirilerle kıyaslanması değildir.

¹⁵⁵ Şahin, a.g.e, s. 30.

Bunun yanında, mükellefin vergi borcunu geciktirmesi nedeniyle inceleme geçirmesi veya vergi borcunu gecikmeli olarak ödediği için vergi idaresi tarafından fişlenmesi ve sürekli inceleme riski ile karşı karşıya kalması, finansal araçları kullanabilme yeteneği gibi faktörlere de bağlı olarak mükellef vergi borcunun geciktirilip geciktirilmeyeceğine karar verecektir¹⁵⁶.

2.2.4. Verginin Yansıtılması

Vergi yansımaları, verginin yasal mükellefi olan kişi ya da kurum ile o vergiyi fiilen ödeyen kişinin aynı olmaması anlamına gelmektedir¹⁵⁷. Başka bir ifadeyle vergi yansımaları, vergi yükünün piyasa koşullarına bağlı olarak kısmen ya da tamamen başkalarına aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Vergi kaybına neden olmayan ve yasal herhangi bir sorun teşkil etmeyen bir tepki türüdür. Vergi kaybına neden olmama özelliği mükellefin vergi yükünü başkasına aktarmasından dolayıdır. Devlet açısından vergi kaybıyla sonuçlanmayan vergi yansımaları, vergi yükünün adil bir şekilde dağılmasını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Vergiyi yansıtan mükellefin satın alma gücü artarken, devralan kişinin ise alım gücünü azaltıp yatırım ve üretim faaliyetlerini engeller¹⁵⁸.

Vergi yansımalarını belirleyen önemli faktörlerden biri de verginin türü ve yapısıdır. Bir kısım vergilerin yansıtılması kolay olurken diğer bir kısım vergilerin yansıtılması ise zordur. Dolaylı vergilerin yani mal ve hizmet satışları üzerinden alınan vergilerin, gelir ve servet unsurları üzerinden alınan dolaysız vergilere oranla daha kolaydır. Mal ve hizmet satışları üzerinden alınan vergilerin satış fiyatına eklenerek alıcılara devredilmesi kolaydır. Buna karşılık, elde edilen gelir üzerinden ya da mülkiyet hakkına sahip olmaktan dolayı alınan vergilerin yansıtılması daha güçtür¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Çoban, a.g.e., s.86-87.

¹⁵⁷ Memduh Aslan ve Akın Gencer Şentürk, “Katma Değer Vergisi Kanununun Ruhu: İndirim Müessesesi ve Verginin Yansıtılması”, <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2012/08/Memduh-AslanAk%C4%B1n-Gencer-%C5%9Eent%C3%BCrk-KDV-Kanununun-Ruhu.pdf>, Erişim Tarihi: 07.10.2015.

¹⁵⁸ Tunca, a.g.e., s.43.

¹⁵⁹ Pehlivan, a.g.e., s.167.

Vergi yüksekliği de yansımaya belirleyen önemli faktörlerden biridir. Düşük oranlı vergiler yüksek oranlı vergilere oranla daha kolay yansıtılmaktadır. Çünkü mükellefler yüksek oranlı vergilere tepki gösterebilmektedirler. Piyasa yapısı da yansımaya belirleyen önemli faktörler arasında kabul edilmektedir. Tam rekabet piyasalarında fiyat satıcılar tarafından veri olarak kabul edilmektedir. Serbest piyasa koşullarına göre oluşan fiyatı, üretici ve tüketicilerin değiştirme gücü yoktur. Dolayısıyla firmalar mallarının üzerine konulan bir gider vergisini satış fiyatlarını arttırmak suretiyle yansıtamamaktadırlar. Çünkü fiyatları kontrol edebilme gücüne sahip değillerdir. Kısa dönemde vergi yansımaları zor olup, verginin önemli bir bölümü firmalar üzerine yerleşmektedir. Monopol piyasalarında tek bir satıcı olduğundan karını maksimum düzeyde saptayacaklardır. Monopol piyasalarında maliyetleri etkileyen bir vergi söz konusu olduğunda monopol, fiyatı yükselterek vergiyi yansıtılabilmektedir. Vergi yansımalarını vergilendirilen malın türü de belirlemektedir. Eğer vergilendirilen mal, tüketim malı ise yansımaya bir kez gerçekleşmektedir. Ancak üretim malında yansımaya çığ etkisi yaratabilmekte ve zincirleme biçimde gerçekleşebilmektedir¹⁶⁰.

Vergide yansımaya şekilleri dört gruba ayrılır¹⁶¹.

- İleriye doğru ve geriye doğru yansımaya,
- Mutlak ve diferansiyel yansımaya,
- Kanuni ve fiili yansımaya,
- Sınırlı ve sınırsız yansımaya olarak dört gruba ayrılır. Bunları kısaca açıklarsak;

İleriye doğru yansımaya, üreticilerin ya da mal ve hizmet satışını yapanların ödemiş oldukları vergiyi, mal ve hizmetin satış fiyatına ekleyerek alıcıya devretmesi şeklinde olur. *Geriye doğru yansımada* ise alıcılar satın almak istedikleri mal ve hizmetlerin fiyatını aşağı çekerek, mal ya da hizmet üzerindeki verginin satıcılar üzerinde kalmasını sağlayabilirler. İleriye doğru yansımaya geriye doğru yansımada daha kolaydır¹⁶².

¹⁶⁰ Taşkın, a.g.e., s.82.

¹⁶¹ Aslan ve Şentürk, a.g.e., s.3.

¹⁶² Kirmanoğlu, a.g.e., s.279.

Mutlak yansima herhangi bir verginin oranındaki artışın, gelir dağılımı üzerindeki etkisidir. Yürürlükte bulunan mevcut vergilerden herhangi birinin oranında ya da miktarında yapılan artışın, bu vergiyi ödemek zorunda olanların gelirlerini azaltarak, toplumun gelir dağılımını değiştirecektir. Vergilerdeki artış dolayısıyla gelir dağılımında meydana gelen değişme, verginin mutlak yansiması olarak nitelendirilir. *Diferansiyel yansima* ise kamu harcamaları sabit kalmak kaydıyla, yürürlükte bulunan herhangi bir verginin kaldırılarak yerine başka bir verginin konulması suretiyle gelir dağılımında meydana gelen değişmedir¹⁶³.

Kanuni yansima da ise yansimanın kanun koyucunun iradesine uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Kanun koyucu vergilerle ilgili düzenleme yaparken, verginin yükümlüler tarafından başkalarına devretmesine kanuni yansima denir. Daha çok harcamalar üzerinden alınan vergilerde görülür. Örneğin, KDV kanunu, bu verginin mal ve hizmet satışını yapan kişiler tarafından, satışı yapılan mal ve hizmetlerin fiyatına eklenerek alıcılara devredilmesi öngörülmektedir. *Fiili yansima* ise kanun koyucunun açık bir şekilde öngörmediği halde, yasal yükümlü tarafından ödenmiş olan bir vergi, çeşitli yollardan başkalarına devridir. Örneğin, bir apartman dairesinden elde ettiği gayrimenkul sermaye iradı dolayısıyla gelir vergisi ödeyen bir yükümlü, ödemiş olduğu bu vergiyi, kirayı yükseltmek suretiyle kiracının üzerine devretmesidir¹⁶⁴.

Sınırlı yansima, yansimanın belirli bir alanla sınırlı olacağını, belirli ekonomik unsurlar üzerinde toplanacağını ve yansima nedeni ile ödenen verginin bütün topluma yayılmayacağını ifade eder. *Sınırsız yansima* ise yansima işleminin tüm ekonomide gerçekleşebileceği yansimadır. Yani sadece ekonominin bir bölümü için değil tüm ekonomide dağılılabilen yansimadır¹⁶⁵.

¹⁶³ Pehlivan, a.g.e., s.166.

¹⁶⁴ Pehlivan, a.g.e., s.164.

¹⁶⁵ Mehmet Çelik, *Türkiye'de Vergi Etkinliği ve 1990 Yılı Sonrası Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta 2002, s.22.

Vergilerin yansıtıldığı mükellefler, ödedikleri vergilere ek olarak, başkalarının vergilerini de yüklenmek durumunda kalabilmektedirler. Bu yüzden, mükelleflerin vergiye ilişkin gerçek tepkilerin araştırılmasında, yansımaları da dikkate alan bir değerlendirme yapılması gerekmektedir¹⁶⁶.

2.2.5. Vergi Grevi

Vergi grevi, çeşitli iktisadi, mali ve siyasi nedenlere bağlı olarak vergi mükelleflerinin vergi ödememelerine yönelik toplu (kolektif) olarak giriştirdikleri bir tepki türüdür. Bu tür kolektif tepkiler, henüz gelişmemiş toplumlarda bireylerin psikolojik varlıklarının dışı yansıyan sınıf bilinci belirtileri olarak kabul edilir. Kolektif tepki türleri ise, ayaklanmalar, toplu gösteriler, vergi denetim ve tahsilâtının engellenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır¹⁶⁷.

Vergi grevinin en tipik örneğini 1953 yılında Pierre Poujade adlı kişinin önderliğinde başlatılan olay oluşturmaktadır. Bu toplu direnişi başlatan ve yöneten Pierre Paujade, küçük bir kasabada kırtasiyecidir. Poujade'ın vergi ödemeye bireysel olarak başlattığı bu tepki, kısa sürede diğer kişilerin katılmalarıyla yaygınlaşmış ve üye sayısını 400 bine çıkarmıştır¹⁶⁸. Paujade 1956 da yapılan genel seçimlerde, 2.5 milyon oy alarak 53 milletvekili ile parlamentoya girmiştir. Paujade parlamentoya girerek, vergi grevi hareketinin siyasal zafer kazanmasını sağlamıştır¹⁶⁹.

Vergi grevinin başka bir örneği ise 1980'li yıllarda İngiltere'de görülmüştür. Yerel yönetimlerin önemli gelir kaynaklarından biri olan emlak vergisinin yerine, yerel yönetimlerin kendi sınırları içinde yaşayan, oy verecek yaştaki her bireyden belirli bir vergi alınmasını öngören baş vergisinin getirilmesine büyük tepki gösterilmiştir. 1990 yılında çeşitli protesto gösterileri düzenlenmiş, bunun sonucunda da 1993 yılında söz konusu vergi uygulamasının kaldırılmasına karar verilmiştir. Akabinde de uzun süren Margaret Thatcher hükümeti yıkılmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Yenigün, a.g.e., s.55.

¹⁶⁷ Çiçek, Karakaş ve Yıdız, a.g.e., s.56.

¹⁶⁸ Elif Pürsünerli Çakar, "Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, 2013, s.1295.

¹⁶⁹ Çoban, a.g.e., s.88.

¹⁷⁰ User, a.g.e., s.113.

Kamu otoritesi zayıfladığında veya kamu otoritesinin kötüye kullanıldığı zamanlarda oluşacak vergi grevleri, siyasal yapı bakımından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Vergi yasalarına karşı gelerek yükümlülerin vergi grevine gitmesi kamu otoritesinin zayıflamasına ve kamu hizmetlerinin aksamasına sebep olur. Vergi yönetiminin vergi grevleri ile mücadele etmesi oldukça zordur. Çünkü vergi yönetiminin gayreti ile sadece bir kısım yükümlünün tepkisi azaltılabilirken diğer pek çok yükümlünün tepkisinin azaltılabilmesi ise pek mümkün olmamaktadır¹⁷¹.

2.2.5. Vergi Cennetlerine Yönelme

Vergi uygulaması olmayan ya da çok düşük oranda vergi uygulaması olan ülkelere vergi cenneti ülkeler denilmektedir. Başka bir ifadeyle vergi cennetleri yabancı yatırımcıları ülkelere çekebilmek için vergi sistemlerinde servet, sermaye, harcama ve gelir vergileri gibi vergilerin hiç olmaması ya da bu vergilere yer vermesine rağmen düşük oranda vergi uygulayan indirim, muafiyet ve istisnalara geniş uygulama alanı sunan ve fiziki yatırım alanları sınırlı olan küçük ülkelerdir¹⁷².

Vergi cennetlerinde düşük oranlı veya sıfır oranlı vergiler ile istisna ve muafiyetlerin geniş çapta uygulanması mükelleflerin, üzerlerindeki vergi yükünü azaltma amacının yanı sıra buldukları ülkenin vergisinden kaçmak amacıyla da vergi cenneti bir ülkeyi tercih etmelerine neden olmaktadır¹⁷³. Vergi cennetlerinin tercih edilme nedenleri arasında o ülkede uygulanan vergileme rejimi de yer almaktadır. Bir ülkede uygulanan vergileme rejimi nedeniyle mükellefler üzerindeki vergi yükü ne kadar ağır ise vergilemenin mükellefler üzerindeki olumsuz etkileri de o kadar çok olacaktır. Çünkü mükellefler, üzerlerinde taşıdıkları vergi yükünü en aza indirmenin çarelerini arayacaklar ve yasal olan ya da olmayan bir takım yollara başvuracaklardır¹⁷⁴.

¹⁷¹ Kaynar, a.g.e., s.41.

¹⁷² Müge Muammer Gündoğdu, *Uluslararası Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s.36.

¹⁷³ Kaynar, a.g.e., s.36.

¹⁷⁴ Gökçe, a.g.e., s.28.

Vergi cenneti ülkeleri, uluslararası alanda ülkelerinde daha fazla yabancı yatırımı ve para hareketlerini gerçekleştirebilmek amacıyla haksız vergi rekabetine yol açabilirler. Yabancı portföy ve dolaysız yatırımlar için bir cazibe merkezi oluşturan vergi cennetleri, aynı zamanda teknoloji ve bilgi transferi gibi pozitif dışsallıkların oluşmasına da yol açarlar. Bu nedenle söz konusu ülkelerde ekonomik gelişme ve kalkınma hızlanmakta ve yaşam kalitesi artırmaktadır¹⁷⁵.

OECD Vergi Sorunları Komitesi'nin 20 Ocak 1998 tarihinde açıkladığı “Zararlı Vergi Rekabeti- Yükselen Global Bir Sorun” adlı raporunda bir ülkenin vergi cenneti olarak sayılması için dört adet koşulun taşınması gerektiği belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, hiç vergi uygulamalarının olmaması ya da düşük oranda vergilemenin yapılmasıdır. Bu gruptaki ülkelere örnek olarak, Hong Kong, Panama, Barbados, Jamaika, Liberya, Cayman Adaları ve Bermuda verilebilir. İkinci faktör gizlilik kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalınmasıdır. Yani gizlilik ve güvenlik ilkeleri doğrultusunda, bankalarla iş yapan kişi ya da kuruluşlara ait bilgiler ve ticari sırlar, hiçbir şekilde üçüncü kişilerle paylaşılmamasıdır. Üçüncü faktör vergi yasalarının şeffaf olmaması koşuludur. Bu ülkelerde, idare ile vergi mükellefleri arasında oran ve matrah konusunda özel anlaşmalara imkan veren kanuni düzenlemeler bulunmakta ve bu şekilde kara para aklama faaliyetleri ve vergi kaçakçılığı da kolaylaştırılmış olmaktadır. Dördüncü faktör ise fiilen faaliyette bulunulmamasıdır. Yani asıl faaliyet vergi cenneti ülkelerde yapılmamakla birlikte bu ülkelerde yapılmış gibi görünen kişi ya da kurumların varlığı sadece kağıt üzerinde gösterilmektedir¹⁷⁶.

Vergi cennetlerinin tarihi 19. yüzyıla dayanmış olsa da popüler hale gelmesi ve sayıca çoğalmaları 1970'li yılların sonlarında uygulamaya konulan ekonomik liberalleşme politikaları ile birlikte başlamıştır. 1977'de 32 adet vergi cenneti söz konusu iken bu sayı günümüzde 80'e yaklaşmıştır¹⁷⁷. Son yıllarda vergi cenneti ülkelerinde meydana gelen artışlar, yükümlülerin vergiden kaçınmanın ve vergi

¹⁷⁵ Nami Çağan, “Kurumlar Vergisi Yasası'nın Vergi Cennetlerine Yaklaşımı”, 2009, http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Faticarsiv.atilim.edu.tr%2Fbrowse%2F92%2Fnamicagan.pdf&ei=VaBIVeDrOcGvU4SRgbgJ&usg=AFQjCNHU7DhTcljWXjBh_ITQaZ0mMHZlrw, Erişim Tarihi: 05.05.2015.

¹⁷⁶ Çiçek, Karakaş ve Yıldız, a.g.e., s.59.

¹⁷⁷ M. Oğuz Arslan, “Vergi Cennetleri ve Küresel Yoksulluk”, *Vergi Raporu*, S.142, Temmuz 2011, s.43.

kaçırmalarının daha kolay uygulanmasına ve bunun sonucunda da ulus devletlerin vergi kaybına uğramasına neden olmaktadır. Çok düşük vergi oranlarına sahip olan ve diğer ülkelerde elde edilen gelirleri vergiden kaçırmaya imkan sağlayacak türde gerçek dışı vergisel adresler oluşturan vergi cennetleri, kendilerine yönelen finansal sermaye üzerinden aldıkları cüzi vergi ve ücretlerden gelir elde etme imkanına kavuşurken aynı zamanda da sermaye sahipleri bu husustan elde ettikleri gelirleri açıklamadıkları için sermayenin kaynağı olan ülkeler vergi kaybına maruz kalmaktadırlar¹⁷⁸.

2.2.6. Oy Kayması ve Lobicilik

Oy kayması, seçmen kitlesinin büyük bir çoğunluğunun ani bir kararla davranış değişikliği göstererek, hem seçimlere katılım oranında bir sıçrama, hem de tercihlerini önemli oranda değiştirmesidir¹⁷⁹. Demokratik toplumlarda siyasi parti grupları, seçmenlerin çoğunluk oylarıyla seçilerek belirli dönemler için işbaşına gelir. Dolayısıyla her vatandaş kullandığı oy ile iktidar olarak seçilen siyasi partilerin belirlenmesinde rol oynar. Toplumun yönetecek olan ve bir takım idari, ekonomik ve kültürel politikaları hayata geçirmek amacıyla iktidarda bulunan siyasi parti grupları, vergi ve diğer konularda kanun çıkarmanın yanında bazı düzenlemeler de yapabilmektedir. Bu bağlamda kanunların değişmesini sağlama yönündeki mükellef davranışlarından biri olan oyların yön değiştirmesi, iktidardaki partiden desteğin çekilerek yeni bir siyasi partinin desteklenmesine ve iktidara gelmesine sebep olabilir. Bu durumda, iktidara gelen yeni partinin vergi konusunda çıkaracağı kanunlar ve yapacağı düzenlemeler ile kısmen de olsa mükellef, vergi yükünden kurtulabilir veya vergi yükü eskisine göre daha düşük olabilir¹⁸⁰.

Lobicilik ise karar verme süreçlerini etkileme ve yönlendirme stratejisi olarak tanımlanabilir. Bu strateji ile hedeflenen şey, çoğunlukla siyasi bir konuda değişim sağlamak ya da olası değişim kararları alınmasını engellemektir¹⁸¹. Baskı grupları kendi aleyhlerine olan vergi yasalarının değiştirilmesi için çeşitli lobi faaliyetinde bulunurlar. Baskı grupları kendi istekleri doğrultusunda bazen karar alma

¹⁷⁸ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Y. Vural, “Vergi Rekabeti”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.22, Ocak-Haziran 2004, s. 11.

¹⁷⁹ Tunca, a.g.e., s.42.

¹⁸⁰ Yenigün, a.g.e., s.55.

¹⁸¹ Tülay Yılmaz, “Stratejik Güç: Lobicilik”, s.1, http://www.siyasaliletisim.org/pdf/Turkiyenin_kullanamadiguglobicilik.pdf, Erişim Tarihi: 07.10.2015.

mekanizmalarını etkileyerek, mükelleflerin en çok rahatsız oldukları yasalarda değişiklik yapılmasını sağlayabilmektedirler. Yapılan değişiklikler devleti olumlu yönde etkileyebilir. Şöyle ki, devletin alacağı az miktardaki bir vergi, sosyal patlamalara yol açabilecek tepkilerin getireceği maliyetten çok daha az olabilmektedir¹⁸².

Baskı guruplarının ölkemizde vergi sistemi üzerindeki en büyük etkisi vergi yükünün dağılımı konusunda olmuştur. Gereksiz istisna ve muafiyetlerle bazı kişi ve guruplar üzerindeki vergi yükü hafifletilerek, vergi yükünün dağılımı bozulmuştur. Örneğin, ticaret ve meslek odaları ile baskı grubu oluşturan işverenler kendileri için muafiyet ve istisna sağlayabilmektedirler, buna karşı ücretli kesimin baskı grubu oluşturmaması ve politik kararları bu yolla etkileyememesi, vergi yükünün ücretli kesim üzerinde kalmasına neden olmaktadır. Baskı guruplarının tüm faaliyetlerini olumsuz olarak algılamak yerine, bu gurupların vergi politikalarının oluşturulmasına ve mükellef bilincinin yerleşmesine katkıda bulunacak şekilde yönlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir¹⁸³.

¹⁸² Tunca, a.g.e., s.42.

¹⁸³ Çoban, a.g.e., s.92-93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI: DİYARBAKIR İLİ ANKET ÇALIŞMASI

3.1. Araştırmanın Amacı

Vergi olayının iki tarafı bulunmaktadır. Verginin bir tarafını vergi alacaklısı yani devlet diğer tarafı ise borçlu yani vergi yükümlüsü oluşturmaktadır. Bu iki tarafın vergilemeye ilişkin tutum ve davranışları ile aralarındaki ilişkinin niteliği, vergi sisteminin başarısı üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle vergi sisteminin tasarlanmasında ve oluşturulmasında devlet, yükümlülerin düşünce, görüş ve tepkilerini göz önüne almak zorundadır.

Vergi kaçırma, vergiden kaçınma, vergi grevi, vergi borcunu geciktirme gibi vergi politikalarını olumsuz etkileyen tutum ve davranışlar düşünüldüğünde, bireyin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını anlayabilmek ve buna göre vergilendirme politikaları geliştirmek oldukça önemlidir.

Vergi algılaması ve alınan vergiler karşısında mükelleflerin nasıl bir tutum ve davranış sergilediklerinin ve vergi bilincine sahip olup olmadıklarının tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, mükelleflerin ödedikleri vergiyi psikolojik ve sosyal yönden nasıl algıladıkları ve bu algılamaya paralel olarak sergiledikleri tutumların hangi davranışlar olarak dışa vurulduğu ve bu davranışlarını etkileyen sebeplerin neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Etkin, verimli ve adil bir vergi sisteminin oluşturulması ve eksiksiz uygulanması için mükelleflerin davranış ve düşüncelerinin iyi tespit etmesi gerekmektedir.

Elde edilen sonuçlarla mükelleflerin vergi sistemi hakkındaki düşünceleri ve vergiye yaklaşımları inceleyecektir. Vergi geliri için önemli bir unsur olan insan faktörünün, vergiyi nasıl etkilediği de incelenecektir. Vergi sisteminin gelişimi ve verginin gelecek toplumlar tarafından daha iyi kavranabilmesi için vergi bilincinin önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

3.2. Araştırma Yöntemi

Mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tepkilerin ölçülmesi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını etkileyen nedenlerin belirlenmesinde ve ölçülmesinde en etkili yöntemin yüz yüze anket olması nedeniyle bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulamasında ve verilerin elde edilmesinde ortaya çıkabilecek birtakım sorunları ortadan kaldırmak için anketler yüz yüze tekniği ile bizzat tarafımızdan uygulanmıştır. Anketlerin yüz yüze yapılmasında, mükelleflere hiçbir şekilde yönlendirici bilgi verilmemiştir.

Diyarbakır'daki mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarının araştırıldığı bu çalışmada, mükelleflerin vergiye olan yaklaşımlarını ölçmek amacıyla 40 sorudan oluşan bir anket formu geliştirilmiş ve mükelleflere sunulmuştur. Öncelikle demografik faktörler göz önünde tutularak, mükelleflerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, hane nüfusu, eğitim durumu, mesleği ve aylık geliri sorulmuştur. Bu sorulardaki temel amaç, ankete katılan mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri tutum ve davranışların, kişisel niteliklere göre değişip değişmediği hakkında bilgi edinmektir. Diğer sorularda ise, mükelleflerin ödedikleri vergiyi psikolojik ve sosyal yönden nasıl algıladıkları ve bu algılamaya paralel olarak sergiledikleri tutumları araştırmaya yönelik sorular sorulmuştur.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde) kullanılmıştır. Hipotez testleri olarak ki-kare, t ve varyans analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular 0,05 anlamlılık düzeyine göre yorumlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Alanı ve Örnek Kitle

Anket çalışmasının alanı, Diyarbakır ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren tüm vergi mükellefleridir. Kitle ise, Diyarbakır ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren gelir vergisi mükellefleri, kurumlar vergisi mükellefleri, basit usule tabi vergi mükellefleri, gelir stopaj vergisi, servet vergisi ödeyenler ve KDV'ye muhatap olan tüketicilerden oluşan vergi mükellefleridir.

Diyarbakır il sınırları içinde görüşlerine başvurulmuş 520 kişilik örnek kitle rast gele belirlenmiş, böylece deneklerden toplanan verilerden elde edilen sonuçların tüm kitleyi temsil edebileceği varsayılmıştır. Fakat bunlardan 20 tanesi değerlendirilmeye alınabilecek özelliklere sahip olmadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo1: Diyarbakır’da 2016 Mayıs Ayı İtibariyle Faal Mükellef Sayıları

Vergiler	Sayı (n)
Gelir Vergisi	13917
Gelir Stopaj Vergisi	22056
Gayri Menkul Sermaye İradı	5667
Basit Usulde Vergilendirilen Gelir Vergisi	15337
Kurumlar Vergisi	7410
Katma Değer Vergisi	21346
Toplam	85733

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2016/TABLO_12.xls.htm, Erişim Tarihi: 14.06.2016

3.4. Araştırmanın Bulguları

3.4.1. Sıklık Analizleri

Bu kısımda ankete katılan vergi mükelleflerinin her bir soruya verdikleri cevapların oranları ve sayıları yer almaktadır.

3.4.1.1. Mükelleflerin kişisel faktörleri

Mükelleflerin kişisel bilgileri açısından istatistiki verileri, vergiye gösterilen davranışların kişisel niteliklerle değişip değişmediği hakkında bilgi sağlar. Bu çalışmada örnek kitlenin evreni temsil edebilmesini sağlamak için çalışmanın, taraf tutmadan ve geniş çaptaki mükellefler üzerinde uygulanması sağlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, anket formunu doldurması sağlanarak görüşleri alınan 500 kişinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum gibi kişisel özellikleri ele alınmıştır.

Cinsiyet

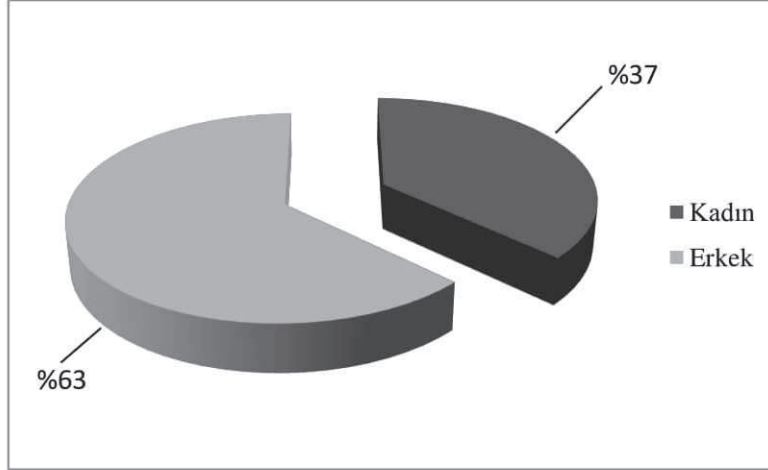
Ankete katılan mükelleflerin cinsiyetine ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Mükelleflerin Cinsiyet İtibariyle Dağılımı

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	185	37,0
Erkek	315	63,0
Toplan	500	100,0

Ankete katılanların %37’si kadınlardan ve %63’ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmamıza katılan mükelleflerin yarısından fazlası erkekler oluşturmaktadır.

Şekil 1. Mükelleflerin Cinsiyet İtibariyle Dağılımı

Medeni Durum

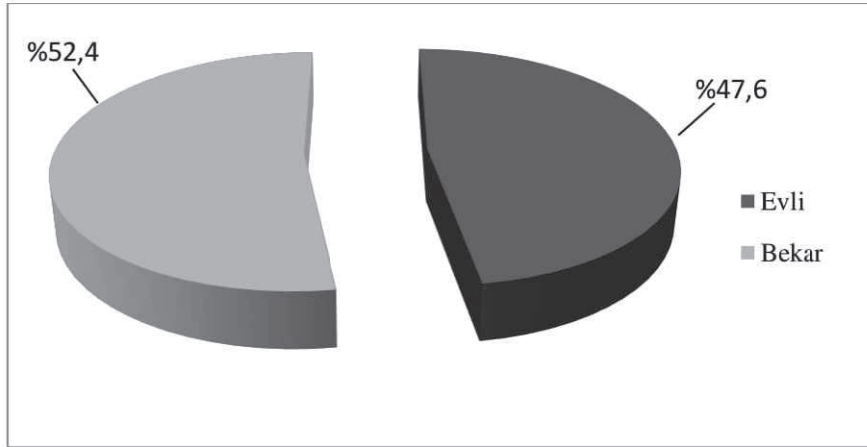
Ankete katılan mükelleflerin medeni durumuna ilişkin bilgiler Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evli	238	47,6
Bekar	262	52,4
Toplam	500	100,0

Ankete katılan mükelleflerin medeni durumlarına göre dağılımına baktığımızda %47,6’sı evli ve %52,4’ü ise bekarlardan oluşmaktadır.

Şekil 2. Mükelleflerin medeni durumlarına göre dağılımı

Yaş

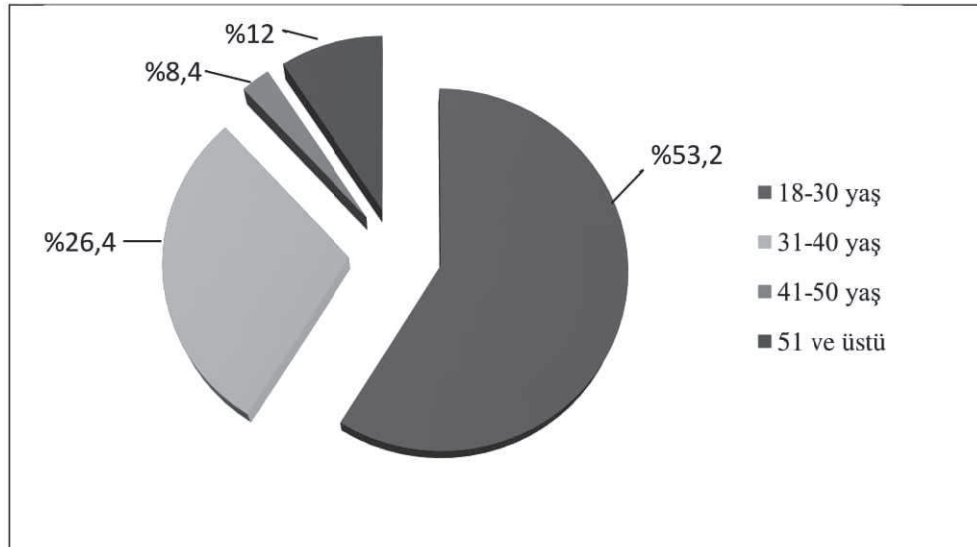
Ankete katılan mükelleflerin yaşlarına ilişkin bilgilere Tablo 4’de yer verilmiştir

Tablo 4: Mükelleflerin Yaş İtibariyle Dağılımı

Yaş aralıkları	Sayı (n)	Yüzde (%)
18-30 yaş	266	53,2
31-40 yaş	132	26,4
41-50 yaş	60	12,0
51 ve yukarısı yaş	42	8,4
Toplam	500	100,0

Ankete katılan mükelleflerin yaş olarak %53,2’sinin 18-30 yaş arası olduğu, %26,4’nün ise 31-40 yaş olduğu, %12’nin 41-50 yaş arasında olduğu ve %8,4’nün ise 51 ve üzeri yaş gurubundan oluşmaktadır. Mükelleflerim büyük bir çoğunluğu yaklaşık %80’i orta yaş gurubunu temsil etmektedir.

Şekil 3. Mükelleflerin Yaş İtibariyle dağılımı

Eğitim

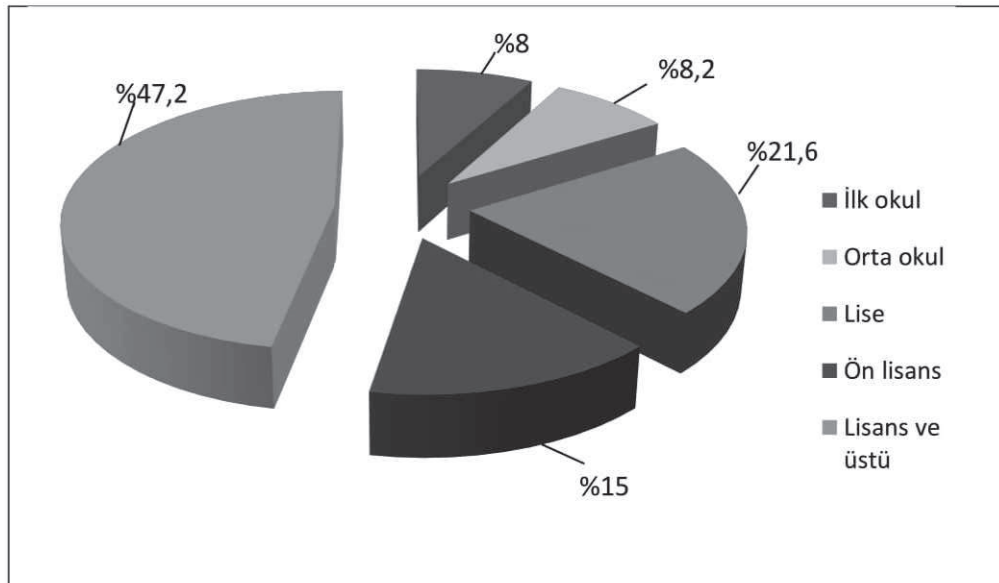
Eğitim, kişinin vergi uygulamalarına karşı tutum ve davranışında önemli bir etken olduğu ve özellikle vergi ile ilgili bilgilenme düzeyi ile ilişkisi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 5. Mükelleflerin Eğitim Durumları İtibariyle Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
İlkokul	40	8,0
Ortaokul	41	8,2
Lise	108	21,6
Ön lisans	75	15,0
Lisans ve yukarısı	236	47,2
Toplam	500	100,0

Anketimize katılan mükelleflerin eğitim durumları Tablo 5’de incelenmiştir. Buna göre ankete katılanların %47,2 lisan mezunu ve yukarısı, %21,6 Lise mezunu, %15’i ön lisans mezunu, %8,2’si ortaokul ve %8’ini de ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Ankete katılanların büyük çoğunluğunu lisans mezunları oluşturmaktadır.

şekil 4. Mükelleflerin Eğitim Durumları İtibariyle Dağılımı

Ailedeki Birey Sayısı

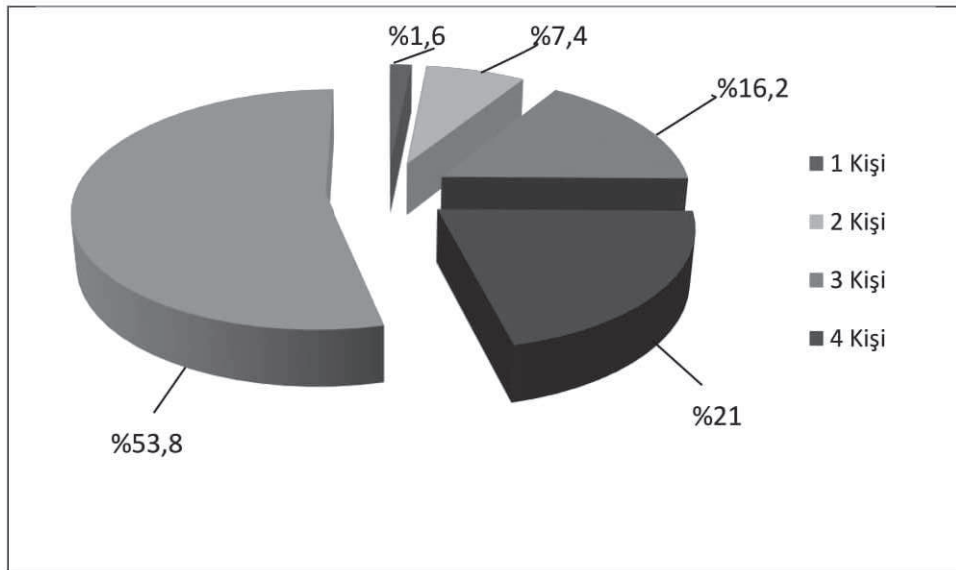
Ailedeki kişi sayısı da mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını önemli derecede etkilemektedir.

Tablo 6. Mükelleflerin Ailedeki Birey Sayısı İtibariyle Dağılımı

Ailedeki birey sayısı	Sayı (n)	Yüzde (%)
1 kişi	8	1,6
2 kişi	37	7,4
3 kişi	81	16,2
4 kişi	105	21,0
5 ve daha fazla kişi	269	53,8
Toplam	500	100,0

Ailedeki birey sayısına yönelik mükelleflerden alınan cevaplar Tablo 6’da gösterilmiştir. Mükelleflerin %1,6’sı bir kişi, %7,4’ü iki kişi, %16,2’si üç kişi, %21’i dört kişi ve %53,8’i ise beş ve üzeri kişiden oluştuğu görülmektedir.. Mükelleflerin yarısından fazlası beş ve üzeri kişiden oluşmaktadır. Aile ölçeğinin büyük olması yükümlülerin vergi yükünü daha fazla hissetmelerine ve tepki göstermelerine neden olabilmektedir.

Şekil 5. Mükelleflerin Ailedeki Birey Sayısı İtibariyle Dağılımı

Meslek

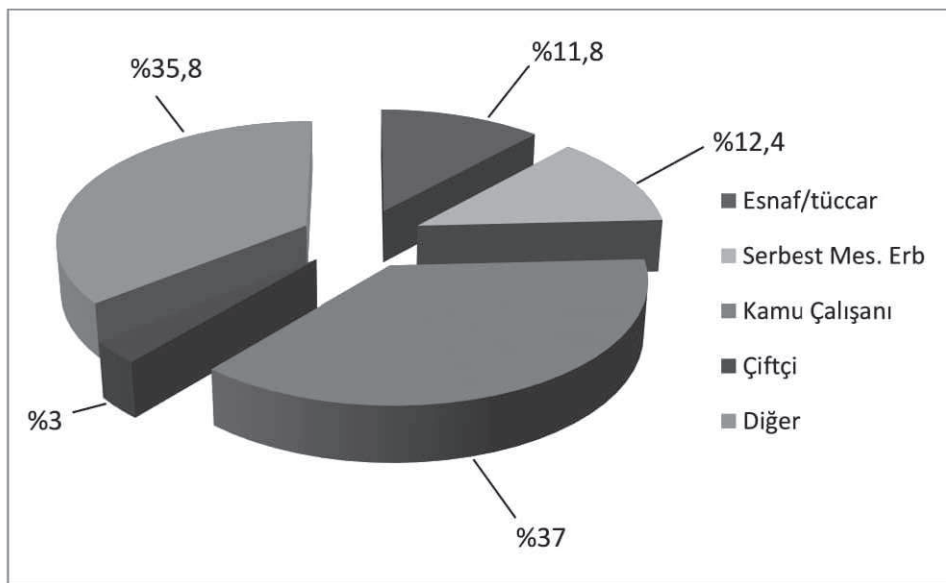
Kişinin mesleği ile vergi uygulamaları karşısındaki tutum ve davranışı arasında bir ilişkinin olup olmadığı düşüncesiyle ankette mükelleflere ayrıca mesleğinin ne olduğu sorulmuştur.

Tablo 7. Mükelleflerin Meslekleri İtibariyle Dağılımı

Meslek	Sayı (n)	Yüzde (%)
Esnaf/ Tüccar	59	11,8
Serbest Meslek Erbabı	62	12,4
Kamu Çalışanı	185	37,0
Çiftçi	15	3,0
Diğer	179	35,8
Toplam	500	100,0

Tablo 7’de mükelleflerin mesleklerinin ne olduğuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar yer almaktadır. Buna göre, ankete katılan mükelleflerin %11,8’i tüccar veya esnaf olduğunu ifade ederken, %12,4’ü serbest meslek erbabı olduğunu, %37’lik kısmı kamu çalışanı, %3’ü çiftçi ve %35,8’i de diğer kısmını cevaplamışlardır.

Şekil 6. Mükelleflerin Meslekleri İtibariyle Dağılımı

Aylık Gelir

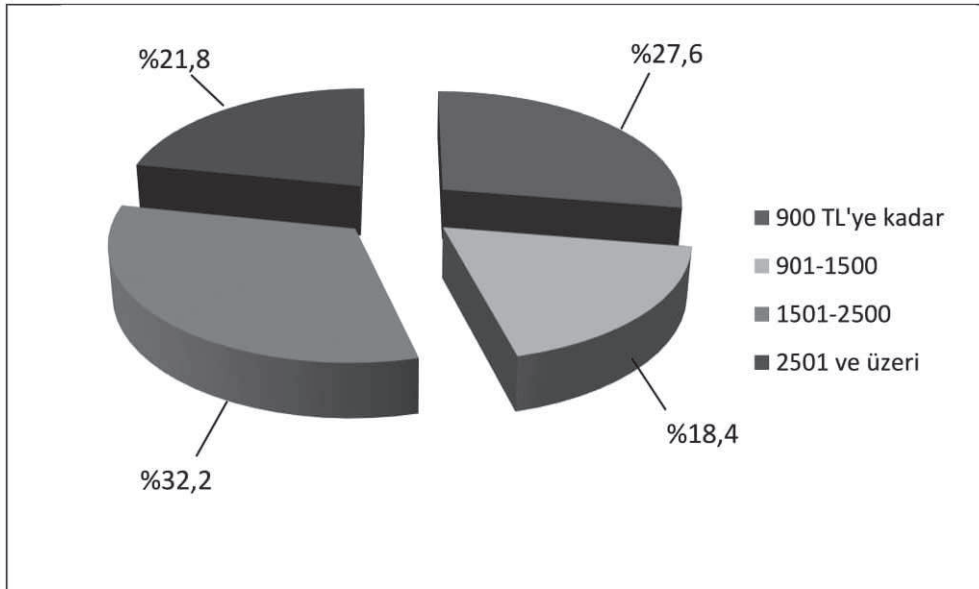
Kişilerin gelirleri vergiye karşı olan tutum ve davranışları önemli derecede etkilemektedir. Mükelleflerin aylık gelir dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Mükelleflerin Aylık Gelir İtibariyle Dağılımı

Aylık gelir	Sayı (n)	Yüzde (%)
a) 900 TL’ye kadar	138	27,6
b) 901-1500 TL	92	18,4
c)1501-2500 TL	161	32,2
d) 2501 ve üzeri TL	109	21,8
Toplam	500	100,0

Ankete katılan bireylerin aylık gelir düzeyi ele alındığında %27,6’sı 900 TL’ye kadar, %18,4’ü 901-1500 TL arası, %32,2’si 1501-2500 TL arası ve %21,8’i ise 2501 TL ve üzeri olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Mükelleflerin Aylık Gelir Dağılımı

3.4.1.2. Mükelleflerin Vergiyi Algılamaları

Tablo 9. Sizce Vergi Ne Anlama Geliyor Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Zorunlu bir ödemedir	150	30,0
Devletin sunduğu mal ve hizmetlerin bir karşılığıdır	130	26,0
Bir yüküdür	90	18,0
Ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevidir	101	20,2
Diğer	29	5,8
Toplam	500	100,0

Mükelleflerin vergiyi nasıl tanımladıkları ile vergiyi nasıl algıladıkları arasında yakın bir ilişki vardır. Kişinin bir şeyi tanımlarken ona atfettiği önem ile yapacağı tanım arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Uygulanan ankette mükelleflere verginin sizce neyi ifade ettiği sorulmuştur. Buna yanıt olarak da verginin; devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerin karşılığı olduğu, zorunlu bir ödeme olduğu, ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevi olduğu, vatandaş üzerinde bir yük olduğu ve diğer şeklinde çoktan seçmeli sorulmuştur. Alınan yanıtların dağılımı Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9’da verilen değerlere göre ankete katılan mükelleflerin %30’u vergiyi zorunlu bir ödeme olarak, %26’ sı devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerin karşılığı olarak ifade ederken, %18’i bir yük olduğu, %20,2’si vergiyi ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevi olduğunu ve %5,8’i de diğer yanıtını verdiği görülmektedir. Verilen bu cevaplar doğrultusunda mükelleflerin %30 gibi bir çoğunluğun zorunlu bir ödeme olarak kabul edildiği görülmüştür. Mükellef bakımından ödenmesinin hukuken zorunlu olması nedeniyle, ödenmemesi halinde devlet zorla tahsil eder ya da cezalandırma yoluna gidebilir. Bu yüzden mükellefler vergiyi kendi istekleriyle ödemekle zor yoluyla tahsilden ve ceza kovuşturmasından kendilerini korumuş olurlar. Bu cevabı takiben ise mükelleflerin %26’sı gibi bir çoğunluğu vergiyi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak görmektedir. Verginin

kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi, kamu hizmetlerinin rolünü daha da arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığını düşünen mükellefler, kamu hizmetlerinden yararlanmanın karşılığı olduğunu düşündükleri vergiden kaçınma ve kaçırma yollarına başvurabileceklerdir.

Tablo 10. Ödemiş Olduğunuz Vergilerin Yükünü Nasıl Değerlendiriyorsunuz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok ağır	241	48,2
Ağır	189	37,8
Normal	62	12,4
Hafif	3	0,6
Çok hafif	5	1,0
Toplam	500	100,0

Vergilemede adaletin sağlanabilmesi ve vergi yükünün adil dağıtılabilmesi için, her şeyden önce kişilerin iktisadi ve sosyal durumları dikkate alınarak ödeme gücüne uygun vergi alınmalıdır. Ödeme gücü kadar vergiye olan uyumu sağlayacak ve vergi bilincinin oluşmasına rol oynayacak önemli etkenlerden biri de vergi seviyesi oranıdır. Ankete katılan mükelleflerin %48.2'si "vergi yükünün çok ağır, %37,8 vergi yükünün ağır, %12,4'ü ise vergi yükünün normal ve sadece %1,6'sı vergi yükünün az olduğunu ifade etmiştir. Ankete katılan mükelleflerin %86'sı ağır veya çok ağır vergi yüküne maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Burada varmak istenen sonuç mükelleflerin psikolojik olarak vergi yükünü nasıl hissettiklerini bulmaktır. Vergi yükünün fazla olması veya böyle algılanması, mükelleflerin vergi ödeme istekleri üzerinde olumsuz etkiye neden olabilmektedir.

Tablo 11. Ülkemizde Vergi Bilincini Nasıl Arttırabiliriz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Vergi oranlarının düşürülmesi ile	152	30,4
Eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması ile	60	12,0
Kişi başına düşen milli gelir düzeyinin arttırılması ile	108	21,6
Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile	164	32,8
Diğer	16	3,2
Toplam	500	100,0

Mükelleflerin vergi karşısında tutum ve davranışlarını etkileyen vergi bilincine ilişkin sorulan soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 11’de gösterilmiştir. Buna göre mükelleflerin %30,2’si vergi oranlarının düşürülmesi ile, %12’si eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması ile, %21’i kişi başına düşen milli gelir düzeyinin arttırılması ile, %32,8’i vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile ve %16 ise diğer ile vergi bilincinin arttırılacağı belirtilmiştir.

Tüketim üzerinden alınan vergiler, vergi adaleti açısından sıkıntılara yol açmaktadır. Bu da mükelleflerin vergi sisteminden şikayetçi olmalarına neden olmaktadır. Vergi bilincini etkileyen faktörler arasında yer alan vergi oranları devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin daha da sağlamlaşması açısından önemlidir. Vergi oranlarının düşürülmesi ile vergi gelirlerinin artacağı ve kayıt dışının azalacağı beklenmektedir. Ayrıca günümüz vergi sistemleri içerisinde yer alan vergi kanunları ve uygulamalarının, mükellef psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması gerekmektedir.

Tablo 12. Vergi Kaçıran Kişileri Nasıl Değerlendirirsiniz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Şiddetle kınarım	192	38,4
Normal karşılarım	85	17,0
Hoş karşılamam	117	23,4
Mecbur olduğu için yapmıştır	67	13,4
Kurnaz bir insan	39	7,8
Toplam	500	100,0

Mükelleflere vergi kaçırın kişileri nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna verilen cevaplar Tablo 12’de yer almaktadır. Buna göre mükelleflerin %38.4’ü şiddetle kınarım, %17’si normal karşılarım, %23,4’ü hoş karşılamam, %13,4’ü mecbur olduğu için yapmıştır ve %7,8’i ise kurnaz bir insandır yanıtını vermiştir. Vergi kaçakçılığı vergi yasalarını ihlal etmek suretiyle verginin tam ve zamanında ödenmemesiyle ilgili bir kavramdır. Genel olarak mükelleflerin vergi kaçakçılığına karşı gösterilen tepkileri serttir.

Tablo 13. Vergi İle İlgili Bilgileri Nerden Öğreniyorsunuz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Medyadan	235	47,0
Vergi dairesinden	107	21,4
Meslek odalarından	17	3,4
Muhasebeci ve mali müşavirlerden	66	13,2
Diğer	75	15,0
Toplam	500	100,0

Mükelleflere vergi ile ilgili bilgileri nerden öğreniyorsunuz sorusuna verilen cevaplara baktığımızda mükelleflerin %47'si medyadan, %21,4'ü vergi dairesinden, %3,4'ü meslek odalarından, %13,2'si muhasebeci ve mali müşavirlerden ve %15'i ise diğer cevabını vermiştir.

Mükelleflerin vergiye olan ilgi ve alakalarının tespiti açısından sorulan soruya alınan yanıtlardan, mükelleflerin çoğunluğunun bu bilgiyi medyadan ve internetten takip edildiğini ve belli bir kısmında bu bilgiyi vergi dairesinden öğrendiğini ifade etmişlerdir. Buda onların vergi uygulamalarına karşı bir ilgi ve alaka içinde olduklarına ilişkin ipuçları vermektedir. Bu veriler dikkate alındığında, vergi idaresinin gerek mükellefleri bilgilendirme gerekse de sağlıklı ve iyi bir iletişim kurma açısından medya ve internetin önemini ortaya koymaktadır. Vergi idaresinin bunu gözeterek bu enstrümandan yeterince faydalanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 14. Ülkemizde Vergi Kaçakçılığın Başlıca Nedeni Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Vergi oranlarının yüksek olması	271	54,2
Vergi bilinci ve ahlakının yeterince gelişmemiş olması	107	21,4
Vergi idaresinin ve denetimlerinin yetersizliği	57	11,4
Cezaların caydırıcı olmaması	42	8,4
Devletin vergilerin gerekliliğini kamuoyuna duyuramaması	22	4,4
Toplam	500	100,0

Mükelleflere Ülkemizdeki vergi kaçakçılığın başlıca nedeni sorulduğunda verilen cevaplara baktığımızda mükelleflerin %54,4'ü vergi oranlarının yüksek olması, %21,4'ü vergi bilinci ve ahlakının yeterince gelişmemiş olması, %11,4 vergi idaresinin ve denetimlerinin yetersizliği, %8,4'ü cezaların caydırıcı olmaması ve

%4,4'ü devletin vergilerin gerekliliğini kamuoyuna duyuramaması olarak cevaplandırılmıştır.

Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin mali sistemleri incelendiğinde bulunan önemli sonuçlardan biri de vergi oranlarının yüksekliğidir. Aynı zamanda bu ülkeler yüksek vergi oranlarına rağmen yeterli vergi gelirini toplayamamakta ve yüksek bir kayıt dışı ekonomi ile uğraşmaktadır. Vergi gelirlerinin arttırılması ve kayıt dışının önlenmesi için sunulan çözümlerin en başında veri oranlarının düşürülmesi gelmektedir¹⁸⁴.

Tablo 15. Mükellefiyet Sürenizce Kaç Kez Vergi İncelemesi Geçirdiniz Sorusuna Verilen Cevapların Oransal Dağılımı

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cevapsız bırakanlar	122	24,4
1 kez	209	41,8
2 kez	63	12,6
3 kez	43	8,6
4 kez	15	3,0
5 ve üzeri kez	48	9,6
Toplam	500	100,0

Ankete katılan mükelleflere mükellefiyet sürenizce kaç kez vergi incelemesi geçirdiniz sorusuna verilen cevaplara baktığımızda ise mükelleflerin %24,4'ü hiç vergi incelemesi geçirmemiş, %41,8'i bir kere vergi incelemesi geçirmiş, %12,6'si 2 kere, %8,6'sı üç kere, %3'ü 4 kere ve %9,6'sı beş ve üzeri vergi incelemesi geçirmiştir. Verilen cevaplara bakıldığında mükelleflerin büyük çoğunluğu ya hiç vergi incelemesi geçirmemiş ya da bir kez vergi incelemesi geçirmiştir. Buda denetimlerin yeterli düzeyde yapılmadığını ve vergi incelemesinin vergi kaçırma da önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

¹⁸⁴Çoban, a.g.e., s.127

Tablo 16. Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	22	4,4	4,4
Katılmıyorum	60	12,0	16,4
Kararsızım	45	9,0	25,4
Katılıyorum	161	32,2	57,6
Kesinlikle katılıyorum	212	42,4	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 16’da “Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %4,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %12’i katılmıyorum, %9’u kararsızım, %32,2’i katılıyorum ve % 42,4’ü ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %16,4’ü vergiyi bir yük olarak görmediklerini, %9’u bu konuda kararsız olduklarını ve büyük çoğunluğu olan %74,6’sı ise vergiyi bir yük olarak gördüklerini beyan etmişlerdir. Vergiler mükelleflerin mal varlığında bir azalmaya neden olduğu için vergiyi bir yük olarak görmektedirler. Verginin bir yük olarak görülmesi, mükellefin vergi uyumu isteği üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır.

Tablo 17. Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Vatandaşlık Görevidir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	45	9,0	9,0
Katılmıyorum	67	13,4	22,4
Kararsızım	94	18,8	41,2
Katılıyorum	194	38,8	80,0
Kesinlikle katılıyorum	100	20,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 17’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Vatandaşlık Ödevidir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %9 kesinlikle katılmıyorum, %13,4’ü katılmıyorum, %18,8’i kararsızım, %38,8’i katılıyorum ve %20’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %22,4’ü olumsuz cevap verirken, %18,8’i kararsız yanıtını ve %58,8 ‘i de olumlu görüş beyan etmişlerdir. Verginin bir vatandaşlık görevi olarak görülmesi, vergi bilincinin oluşması açısından, vergi gelirinin devletin vatandaşına kamusal hizmeti sunmasında önemli bir finans aracı olduğunun farkında olması ve vergi ödevini istekle yerine getirmesi açısından önemlidir.

Tablo 18. Türkiye’de Mükellefler Vergisini Tam Ödemektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	190	38,0	38,0
Katılmıyorum	137	27,4	65,4
Kararsızım	79	15,8	81,2
Katılıyorum	55	11,0	92,2
Kesinlikle katılıyorum	39	7,8	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 18’de anketimize katılan mükelleflere “Türkiye’de Mükellefler Vergisini Tam Ödemektedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %38’i kesinlikle katılmıyorum, %27,4’ü katılmıyorum, %15,8’i kararsızım, %11’i katılıyorum ve % 7.8’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %65’i mükelleflerin vergilerini tam ödemediklerini, %15,8’i bu konuda kararsız kaldıkları ve %18,8 ‘i de mükelleflerin vergilerini tam ödediklerini beyan etmişlerdir.

Mükelleflerin bir kısmı vergisini tam olarak ödemediği zaman, vergilerini tam olarak ödeyen mükellefleri olumsuz etkileyecektir. Mali yükümlülüklerini eksiksiz olarak yerine getiren mükellefler, yasalara uygun davranmayan ve mali yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefleri gördükçe haksızlığa uğradıklarını düşünecektir. Bu durum mükelleflerin vergi ödeme isteğini azaltarak vergiyi kaçırmaya sevk edecektir.

Tablo 19. Ülkemizde Uygulanan Vergi Sistemi Vergi Adaletini Sağlamaktadır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	185	37,0	37,0
Katılmıyorum	127	25,4	62,4
Kararsızım	90	18,0	80,4
Katılıyorum	57	11,4	91,8
Kesinlikle katılıyorum	41	8,2	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 19’da anketimize katılan mükelleflere “Ülkemizde Uygulanan Vergi Sistemi Vergi Adaletini Sağlamaktadır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %37’si kesinlikle katılmıyorum, %25,4’ü katılmıyorum, %18’i kararsızım, %11,4’ü katılıyorum ve %8,2’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu % 62,4’ü olumsuz cevap verirken, %18’i kararsız ve %19’da olumlu cevap verdikleri görülmüştür. Mükelleflerin büyük çoğunluğu vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünmektedirler. Mevcut vergi sisteminin vergi adaletini sağlamadığını düşünen mükelleflerin çoğunlukta olması, hissettikleri vergi yükünün ağır olmasından kaynaklanmaktadır. Mükelleflerin bu algısı vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını etkileyecektir. Örneğin, mükellefler vergisini yansıtmak yerine karşı savunma pozisyonuna geçerek vergi kaçırabilirler.

Tablo 20. Verilen Vergiler Topluma Kamu Hizmeti Olarak Geri Dönmektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	124	24,8	24,8
Katılmıyorum	136	27,2	52,0
Kararsızım	123	24,6	76,6
Katılıyorum	72	14,4	91,0
Kesinlikle katılıyorum	45	9,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 20’de anketimize katılan mükelleflere “Verilen Vergiler Topluma Kamu Hizmeti Olarak Geri Dönmektedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %24.8’i kesinlikle katılmıyorum, %27.2’si katılmıyorum, %24.6’sı kararsızım, %14.4’ü katılıyorum ve % 9’u ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %52’si ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönmediğini, %24.6’sı bu konuda kararsız olduklarını ve %23,4 ise vergilerin kamu hizmeti olarak geri döndüğünü belirtmişlerdir. Mükelleflerin ödedikleri vergilerin kamu hizmeti olarak topluma geri dönmediğini düşünmesi, onun vergi karşısında olumsuz tutum göstermesine neden olacaktır.

Tablo 21. Ödenen Vergiler Etkin Bir Şekilde Kullanılmaktadır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	140	28,0	28,0
Katılmıyorum	154	30,8	58,8
Kararsızım	117	23,4	82,2
Katılıyorum	49	9,8	92,0
Kesinlikle katılıyorum	40	8,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 21’de anketimize katılan mükelleflere “Ödenen Vergiler Etkin Bir Şekilde Kullanılmaktadır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %28’i kesinlikle katılmıyorum, %30.8’i katılmıyorum, %23.4’ü kararsızım, %9.8’i katılıyorum ve %8’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %58.8’i ödenen vergilerin etkin bir şekilde kullanılmadığını, %23.4’ü bu konuda kararsız olduklarını ve %17.8’i ise etkin bir şekilde kullanıldığını beyan etmişlerdir. Vergiler kamu hizmetlerinin bir bedeli olduğu için mükellefler devletin vergileri kullanırken etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına bakarlar. Mükellefler vergileri öderken kamu gelirlerinin ne kadar etkin kullanılıp kullanılmadığına bakarak, devletin bu konuda israf ve savurganlığının olup olmadığı düşüncesine göre vergi ödeme konusunda davranışlarını değiştirebilmektedirler. Mükellefler vergilerin etkin bir şekilde kullanılmadığı hissine varırlarsa vergi karşısındaki tutum ve davranışları da değişecektir. Tablo 21’den de anlaşılabilceği üzere mükellefler toplanan vergilerin etkin bir şekilde kullanılmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bu durum onların vergi gayretini kötü etkileyecektir.

Tablo 22. Vergi Bilincinin Toplumda Özümsemesi Gerekmemektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	41	8,2	8,2
Katılmıyorum	42	8,4	16,6
Kararsızım	87	17,4	34,0
Katılıyorum	195	39,0	73,0
Kesinlikle katılıyorum	135	27,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 22’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Bilincinin Toplumda Özümsemesi Gerekir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %8.2’si kesinlikle katılmıyorum, %8.4’ü katılmıyorum, %17.4’ü kararsızım, %39’u katılıyorum ve %27’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %66'sı olumlu cevap verirken, %17'ü bu konuda kararsız olduklarını ve %16.6'sı ise olumsuz cevap vermiştir. Vergi geliri kamu geliri içerisinde önemli bir paya sahiptir. Vergi gelirlerinin artışı ve vergi gelirlerinin devamlılığını sağlamak toplumun vergi bilincini özümsemesi gerekmektedir. Vergi bilincinin yükseltilmesi için yapılması gereken şey verginin bir yük olmadığı ve kamu hizmetlerinin bir bedeli olduğu bilincinin topluma özümsemesi gerekmektedir. Böylece vergi bilinci olumlu yönde gelişecek ve mükelleflerin vergiye uyumu kolaylaşacaktır.

Tablo 23. Mükellefler Ödeme Gücüne Göre Vergilendirilmektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	123	24,6	24,6
Katılmıyorum	107	21,4	46,0
Kararsızım	82	16,4	62,4
Katılıyorum	97	19,4	81,8
Kesinlikle katılıyorum	91	18,2	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 23'de anketimize katılan mükelleflere "Mükellefler Ödeme Gücüne Göre Vergilendirilmektedir" ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %24,6'sı kesinlikle katılmıyorum, %21,4'ü katılmıyorum, %16,4'ü kararsızım, %19,4'ü katılıyorum ve %18,2'si ise kesinlikle katılıyorum yanıtı vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde ankete katılanların %46'sı, mükelleflerin ödeme gücüne göre vergilendirilmediği, %16,4'ü bu konuda kararsız olduklarını ve %37,6'sı da mükelleflerin ödeme gücüne göre vergilendirildiklerini beyan etmişlerdir. Mükelleflerin vergi ödeme güçleri dikkate alınmaksızın vergilendirilmesi, vergi kayıp ve kaçakçılığını arttıracaktır.

Tablo 24. Mükellefler Vergiye İlişkin Sorumluluklarını Yerine Getirmektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	105	21,0	21,0
Katılmıyorum	148	29,6	50,6
Kararsızım	130	26,0	76,6
Katılıyorum	77	15,4	92,0
Kesinlikle katılıyorum	40	8,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 24’de anketimize katılan mükelleflere, “Mükellefler Vergiye İlişkin Sorumluluklarını Yerine Getirmektedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %21’i kesinlikle katılmıyorum, %29.6’sı katılmıyorum, %26’sı kararsızım, %15.4’ü katılıyorum ve %8’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde ankete katılanların büyük çoğunluğu %50.6’sı mükelleflerin vergiye ilişkin sorumluluklarını yerine getirmediğini, %26’sının kararsız olduklarını ve %23.4’ü ise mükelleflerin sorumluluklarını yerine getirdiklerini beyan etmişlerdir. Mükellefler, diğer mükelleflerin vergiye ilişkin sorumluluklarını yerine getirmediğini düşündüklerinde vergiye uyma bakımından olumsuz sonuçlara neden olabilecektir.

Tablo 25. Ülkemizde Vergi Bilinci Yeterli Düzeydedir Hakkında Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	136	27,2	27,2
Katılmıyorum	189	37,8	65,0
Kararsızım	81	16,2	81,2
Katılıyorum	57	11,4	92,6
Kesinlikle katılıyorum	37	7,4	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 25’de anketimize katılan mükelleflere “Ülkemizde Vergi Bilinci Yeterli Düzeydedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %27.2’si kesinlikle katılmıyorum, %37.8’i katılmıyorum, %16.2’si’i kararsızım, %11.4’ü katılıyorum ve %7.4’ü ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %65’i ülkemizdeki vergi bilincinin yeterli olmadığını, %16.3’si bu konuda kararsız kaldıklarını ve %18,8’i de ülkemizdeki vergi bilincinin yeterli düzeyde olduğunu beyan etmişlerdir.

Vergi bilincinin yükseltilmesi için yapılması gereken şey verginin bir yük olmadığı, kamu hizmetlerinin bir bedeli olduğu bilincini yerleştirecek eğitim programlarının yerleştirilmesidir. Vergi bilinci arttırıldığında mükelleflerin vergiye uyumu kolaylaşacak ve vergi gelirleri artacaktır.

Tablo 26. Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek Ahlaklı Olmanın Göstergesidir

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	72	14,4	14,4
Katılmıyorum	83	16,6	31,0
Kararsızım	97	19,4	50,4
Katılıyorum	158	31,6	82,0
Kesinlikle katılıyorum	90	18,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 26’da anketimize katılan mükelleflere “Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek Ahlaklı Olmanın Göstergesidir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %14.4’ü kesinlikle katılmıyorum, %16.6’sı katılmıyorum, %19.4’ü kararsızım, %31.6’sı katılıyorum ve %18’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %49.6’sı olumlu cevap verirken, %19.4’ü kararsız olduklarını ve %31’i ise olumsuz cevap vermiştir. Mükelleflerin büyük çoğunluğu vergi ödemenin ahlaklı olmanın göstergesi olduğuna inanmaktadır. Vergi bilincine sahip olan mükellefler devletin kamu hizmetlerini

yürütebilmesi için bu gelir kaynağına ihtiyacı olduğunun bilincindedir ve bu yüzden vergilerin düzenli bir şekilde ödenmesi gerektiğini savunmuştur.

Tablo 27. Toplumun Gelir Seviyesinin Artması Vergi Bilincini Arttırır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	40	8,6	8,0
Katılmıyorum	60	5,2	20,0
Kararsızım	90	10,6	37,8
Katılıyorum	160	21,4	69,8
Kesinlikle katılıyorum	150	54,2	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 27’de anketimize katılan mükelleflere “Toplumun Gelir Seviyesinin Artması Vergi Bilincini Arttırır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %8.6’sı kesinlikle katılmıyorum, %5.2’si katılmıyorum, %10.6’sı kararsızım, %21.4’ü katılıyorum ve %54.2’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %75.4’ü olumlu cevap verirken, %10.6’sı bu konuda kararsız kaldıkların ve %13.8’i ise olumsuz cevap vermiştir.

Tablo 28. Ülkemizde Vergi Oranları Yüksek Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	43	8,6	8,6
Katılmıyorum	26	5,2	13,8
Kararsızım	53	10,6	24,4
Katılıyorum	107	21,4	45,8
Kesinlikle katılıyorum	271	54,2	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 28’de anketimize katılan mükelleflere “Ülkemizdeki Vergi Oranları Yüksek” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %8,6’si kesinlikle katılmıyorum, %5,2’si katılmıyorum, %10,6’si kararsızım, % 21, 4’ü katılıyorum ve %54,2’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %75,6’sı ülkemizdeki vergi oranlarının yüksek olduğunu, %10,6’sı bu konuda kararsız kaldıklarını ve %13,8’i ise de ülkemizdeki vergi oranlarının yüksek olmadığını yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Vergi oranı bireyler ile devlet arasındaki ilişkinin sağlanması bakımından önemlidir. Ülkemizdeki kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı, toplumun alışıktığı vergi ödeme oranı, devletin vergiye olan gereksinimi, istisna, vergi idaresinin etkinliği, vergi kaçakçılığının yaygınlığı, vergi ahlakının düzeyi, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma olanaklarının farklılığı gibi etkenleri de göz önüne aldığımızda; ülkemizdeki vergi oranlarının yüksek olduğunu ve vergileme sürecinde önemli sorunlara neden olduğunu söyleyebiliriz¹⁸⁵.

Tablo 29. Vergilerinizi Tam ve Doğru Olarak Ödemediğiniz Taktirde Kamu Hizmetlerinin Aksayacağını Düşünüyorum Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	62	12,4	12,4
Katılmıyorum	116	23,2	35,6
Kararsızım	99	19,8	55,4
Katılıyorum	135	27,0	82,4
Kesinlikle katılıyorum	88	17,6	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 29’da anketimize katılan mükelleflere “Vergilerinizi Tam ve Doğru Olarak Ödemediğiniz Taktirde Kamu Hizmetlerinin Aksayacağını Düşünüyorum” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %12,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %23,2’si katılmıyorum, %19,8’i kararsızım, %27’si katılıyorum ve %17’si ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Vergi

¹⁸⁵ Mehmet Tunçer; “Vergilemeye Yaklaşım ve Türkiye”, *Vergi Dünyası*, ,S.249, Mayıs 2002, s. 102.

bilincinin yerleşmesi için mükelleflerin vergilerin öneminin farkında olması gerekmektedir.

Yukarıdaki verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %35.6'si olumsuz görüş beyan ederken, %19.8 si kararsız olduklarını ve %44.6'sı ise olumlu görüş beyan etmişlerdir. Vergi bilincinin yerleşmesi için mükelleflerin vergilerin öneminin farkında olması gerekmektedir.

Tablo 30. Sık Sık Çıkan Vergi Afları Vergi Ödeme İsteğini Azaltıyor Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	105	21,0	21,0
Katılmıyorum	117	23,4	44,4
Kararsızım	82	16,4	60,8
Katılıyorum	112	22,4	83,2
Kesinlikle katılıyorum	84	16,8	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 30'da anketimize katılan mükelleflere "Sık Sık Çıkan Vergi Afları Vergi Ödeme İsteğini Azaltıyor" sorusuna ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %21'i kesinlikle katılmıyorum, %23,4'ü katılmıyorum, %16,4'ü kararsızım, %22,4'ü katılıyorum ve %16,8'i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu % 44,4'ü olumsuz cevap verirken, %16,4'nun bu konuda kararsız olduklarını ve %39,2'nin olumlu cevap vermiştir. Vergi afları dürüst olan mükellefler üzerinde yarattığı adaletsizlik duygusu ve vergi aflarının idarenin vergi uygulamalarında zafiyeti olduğu algısına yol açması gibi etmenler mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu oranlar göz önüne alındığında görülüyor ki mükellefler vergi afları konusunda hem fikir değiller. Olumlu görüş bildiren mükelleflerin oranıyla, olumsuz görüş bildiren mükelleflerin oranı birbirine yakındır.

Tablo 31. Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Cezalarının Caydırıcı Olduğuna İnanıyorum Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	92	18,4	18,4
Katılmıyorum	126	25,2	43,6
Kararsızım	114	22,8	66,4
Katılıyorum	110	22,0	88,4
Kesinlikle katılıyorum	58	11,6	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 31’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Cezalarının Caydırıcı Olduğuna İnanıyorum” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %18,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %25,2’si katılmıyorum, %22,8’i kararsızım, %22’si katılıyorum ve %11,6’sı ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Mükelleflerin çoğunluğu %43,6’sı vergi kaçakçılığının önlenmesinde cezaların yeterince caydırıcı olmadığı , %22,8’i bu konuda kararsız olduklarını ve %33,6’sının ise vergi kaçakçılığının önlenmesinde cezaların caydırıcı olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Cezaların caydırıcı nitelikte olması mükelleflerin vergi itaati dolayısıyla vergi uyumunu arttıran bir durumdur.

Tablo 32. Vergi Politikaları Mükelleflerin İhtiyaçlarına Göre Düzenlenmektedir Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	127	25,4	25,4
Katılmıyorum	141	28,2	53,6
Kararsızım	117	23,4	77,0
Katılıyorum	65	13,0	9
Kesinlikle katılıyorum	50	10,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 32’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Politikaları Mükelleflerin İhtiyaçlarına Göre Düzenlenmektedir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %25,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %28,2’si katılmıyorum, %23,4’ü kararsızım, %13’ü katılıyorum ve %10’ ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde büyük çoğunluğun vergi politikalarının mükelleflerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmediği görüşündedir. Kararsız olanların oranı %23 gibi büyük bir orana sahip olması onların vergi politikalarından habersiz olmaları ve mükelleflerin vergi politikaları konusunda detaylı olarak bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır. Devlet kamu hizmetlerinin mükellef tercihlerine uyumluluğu ne kadar artarsa vergiye uyumu da o denli artacaktır.

Tablo 33. Vergisini Ödemeyenlere Ağır Cezai Yaptırımlar Getirilmesi Vergi Bilincini Arttırır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	72	14,4	14,4
Katılmıyorum	133	26,6	41,0
Kararsızım	76	15,2	56,2
Katılıyorum	140	28,0	84,2
Kesinlikle katılıyorum	79	15,8	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 33’de anketimize katılan mükelleflere “Vergisini Ödemeyenlere Ağır Cezai Yaptırımlar Getirilmesi Vergi Bilincini Arttırır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %14,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %26,6’si katılmıyorum, %15,2’si kararsızım, %28’i katılıyorum ve %15,8’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar getirilmesi vergi bilincini artırır ifadesine mükelleflerin %41'i katılmazken, %15,2'si kararsız kaldıklarını ve %43,8'i ise bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Vergiye karşı gösterilen olumsuz tutum ve davranışların önüne geçilmede cezalar caydırıcı bir unsura sahiptir. Vergi cezalarının yaptırım gücü zayıf olduğunda vergi kayıp ve kaçakları artacaktır.

Tablo 34. Vergi Mevzuatı Anlaşılır Bir Biçimde Hazırlanmıştır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	116	23,2	23,2
Katılmıyorum	149	29,8	53,0
Kararsızım	116	23,2	76,2
Katılıyorum	86	17,2	93,4
Kesinlikle katılıyorum	33	6,6	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 34'de anketimize katılan mükelleflere "Vergi Mevzuatı Anlaşılır Bir Şekilde Hazırlanmıştır" ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %23,2'si kesinlikle katılmıyorum, %29,8'i katılmıyorum, %23,2'si kararsızım, %17,2'si katılıyorum ve %6,6'sı ise kesinlikle katılıyorum yanıtı vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %53'ü vergi mevzuatının anlaşılır bir şekilde olmadığını, %23,2'si bu konuda kararsız kaldıklarını ve %23,8'i ise vergi mevzuatının anlaşılır bir şekilde hazırlandığını beyan etmişlerdir. Vergi mevzuatı karmaşık olduğunda ve sık sık değişikliğe uğradığında mükellefler vergi kaçırmanın yollarını arayacaktır. Vergi mevzuatı anlaşılır olduğu zaman mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu hem daha kolay olacak hem de mükellefler işlerini daha rahat bir şekilde yapabileceklerdir. Vergi mevzuatının sürekli değişmesi mükelleflerin vergiyle ilgili konuya hakim olmasını güçleştirmektedir.

Tablo 35. Vergi Dairelerinin Verdiği Hizmetten Memnunum Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	123	24,6	24,6
Katılmıyorum	119	23,8	48,4
Kararsızım	120	24,0	72,4
Katılıyorum	82	16,4	88,8
Kesinlikle katılıyorum	56	11,2	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 35’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Dairelerinin Verdiği Hizmetten Memnunum” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %24,6’sı kesinlikle katılmıyorum, %23,8’i katılmıyorum, %24’ü kararsızım, %16,4’ü katılıyorum ve %11,2’sı ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %48,2’si olumsuz görüş beyan ederken, %24’ü kararsız kalmış ve %26,6 ise olumlu görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara bakarak genel olarak Diyarbakır’daki mükelleflerin vergi dairelerinin verdiği hizmetten memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

Vergi daireleri, vergi mükellefleri ile devlet arasındaki vergi ilişkisinin uygulama kısmını gerçekleştirmektedir. Bu yüzden vergi dairesinin başarılı sonuçlar verebilmesi ve mükellef psikolojisi üzerinde olumlu etkiler yaratabilmesi için hizmet kalitesini arttırması gerekmektedir.

Tablo 36. Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemsiz Olduğunu Düşünüyorum Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	143	28,6	28,6
Katılmıyorum	141	28,2	56,8
Kararsızım	68	13,6	70,4
Katılıyorum	75	15,0	85,4
Kesinlikle katılıyorum	73	14,6	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 36’da anketimize katılan mükelleflere “Küçük Miktardaki Vergi Kaçırmanın Önemsiz Olduğunu Düşünüyorum” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %28,6’sı kesinlikle katılmıyorum, %28,2’si katılmıyorum, %13,6’si kararsızım, %15’i katılıyorum ve %14,6’sı ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %56,8’i olumsuz görüş beyan ederken, %13,6’si kararsız kalmış ve %29,6’sı ise olumlu görüş beyan etmiştir. Genellikle mükelleflerin vergi kaçakçılığına karşı tepkileri serttir.

Tablo 37. Gelecek Endişesi Vergi Kaçırarak İçin Geçerli Bir Nedendir

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	96	19,2	19,2
Katılmıyorum	128	25,6	44,8
Kararsızım	105	21,0	65,8
Katılıyorum	92	18,4	84,2
Kesinlikle katılıyorum	79	15,8	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 37’de anketimize katılan mükelleflere “Gelecek Endişesi Vergi Kaçırarak İçin Geçerli Bir Nedendir” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %19,2’si kesinlikle katılmıyorum, %25,6’sı katılmıyorum, %21’i kararsızım, %18,4’ü katılıyorum ve %15,8’i ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %44,8’i olumsuz görüş beyan ederken, %22,4’ü bu konuda kararsız kaldıklarını ve %23’ü ise olumlu görüş beyan etmişlerdir.

Tablo 38. Vergi Denetimlerinin Yeterli Düzeyde Yapıldığını Düşünüyorum Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	129	25,8	25,8
Katılmıyorum	144	28,8	54,6
Kararsızım	112	22,4	77,0
Katılıyorum	40	14,0	91,0
Kesinlikle katılıyorum	45	9,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 38’de anketimize katılan mükelleflere “Vergi Denetimlerinin Yeterli Düzeyde Yapıldığını Düşünüyorum” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %25,8’i kesinlikle katılmıyorum, %28,8’i katılmıyorum, %22,4’ü kararsızım, %14’ü katılıyorum ve %9’u ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %54,6’sı vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapılmadığını, %22,4’ü bu konuda kararsız kaldıklarını ve %23’ü ise vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapıldığını beyan etmişlerdir.

Vergilendirilme sürecinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapılması gerekmektedir. Çünkü vergi denetimleri vergi kayıp ve kaçaklarını azaltmasının en etkili yoludur.

Tablo 39. Alışveriş Sırasında Genel Olarak Fiş/Fatura Alınmalıdır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	32	6,4	6,4
Katılmıyorum	39	7,8	14,2
Kararsızım	42	8,4	22,6
Katılıyorum	140	28,0	50,6
Kesinlikle katılıyorum	247	49,4	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 39’da anketimize katılan mükelleflere “Alışveriş Sırasında Genel Olarak Fiş-Fatura Alınmalıdır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %6,4’ü kesinlikle katılmıyorum, %7,8’i katılmıyorum, %8,4’ü kararsızım, %28’i katılıyorum ve %49,4’ü ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Verilen oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %77,4’ü alışveriş sırasında genel olarak fiş alınması gerektiğini, %8,4’ü bu konuda kararsız olduğu ve %14,2’si de alışveriş sırasında genel olarak fişin alınma gerekliliğinin olmadığını beyan etmişlerdir.

Mükellefler fiş veya faturayı almadıklarında satıcılar yaptıkları satışı belgelendiremezler ve KDV satıcıların cebinde kalıp devletin kasasına girmeyecektir. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilmediği sürece tüketici hakları, toplumsal refah artışı, ülke kalkınması yeterli düzeyde sağlanamayacaktır. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilirse, vergi gelirlerinde artış sağlanacak bu da toplumsal refahı arttıracaktır.

Tablo 40. Vergi Kaçırarak Dini Açısından Sakıncalıdır Hakkındaki Görüşler

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	73	14,6	14,6
Katılmıyorum	63	12,6	27,2
Kararsızım	88	17,6	44,8
Katılıyorum	111	22,2	67,0
Kesinlikle katılıyorum	165	33,0	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 40’da anketimize katılan mükelleflere “Vergi Kaçırarak Dini Açısından Sakıncalıdır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %14,6’sı kesinlikle katılmıyorum, %12,6’sı katılmıyorum, %17,6’sı kararsızım, %22,2’si katılıyorum ve %33’ü ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin büyük çoğunluğu %55,2’si vergi kaçırmanın dini açıdan sakıncalı olduğunu görüşünü savunmaktadır. Dinin vergi üzerindeki etkisi önemlidir. Çünkü dindarlık düzeyi arttıkça mükelleflerin gönüllü uyumu da artacaktır.

Tablo 41. Denetim ve Cezaların Vergi Ödemeye Olumlu Etkisi Vardır.

Görüşler	Sayı (n)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	55	11,0	11,0
Katılmıyorum	65	13,0	24,0
Kararsızım	87	17,4	41,4
Katılıyorum	145	29,0	70,4
Kesinlikle katılıyorum	148	29,6	100,0
Toplam	500	100,0	-

Tablo 41’de anketimize katılan mükelleflere denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi vardır ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Bu ifadeye mükelleflerin %11’i kesinlikle katılmıyorum, %13’ü katılmıyorum, %17,4’ü kararsızım, %29’ü katılıyorum ve %29,6’sı ise kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir

Yukarıdaki oranlar değerlendirildiğinde mükelleflerin %26'sı olumsuz görüş beyan ederken, %17,4'ü ise kararsız kaldıklarını ve %58,6'sı ise olumlu görüş beyan etmişlerdir. Vergi denetimlerinin yapılması ve vergi cezalarının caydırıcı nitelikte olması, mükelleflerin vergi itaati dolayısıyla vergi uyumunu olumlu yönde etkileyecektir. Vergi denetim ve cezaları mükellefler üzerinde bir baskı unsuru oluşturup onların vergi kaçırma eylemlerine girmelerini engellemektedir. Vergi denetimi ne kadar etkin olursa vergi suçu işleyen mükellefin yakalanma sonrası ödeyeceği cezanın da etkin olması gerekmektedir.

3.4.2. Çapraz Tablo Analizleri

3.4.2.1. Ki- Kare Testi

Ki-kare bağımsızlık testi genellikle elde edilen değişkenlerin birbirine bağlı olarak değişip değişmediğini ya da etkisinin olup olmadığının belirlenmesinde kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ki-kare testi bir çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır ve % 5 anlamlılık seviyesine göre değişkenler arasında ilişki yoktur varsayımına dayanmakta ve bu test edilmektedir. Bulunan Pearson ki-kare değeri (p katsayısı) % 5'ten küçükse, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından, % 5'ten büyükse yokluğundan söz edilebilir.

Tablo 42. Vergi İfadesi ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Ki-Kare Testi

Sizce vergi neyi ifade ediyor?	Cinsiyet		Test İstatistiği	
	Kadın n (%)	Erkek n (%)	χ^2	p
Zorunlu bir ödeme değildir	48 (25,9)	102 (32,4)	9,614	,047
Devletin sunduğu mal ve hizmetlerin bir karşılığıdır	61 (33,0)	69 (21,9)		
Bir yükür	36 (19,5)	54 (17,1)		
Ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevidir	31 (16,8)	70 (22,3)		
Diğer	9 (4,8)	20 (6,3)		
Toplam	185 (100,0)	315 (100,0)		

Tablo 42' ye göre ankete katılan erkek mükelleflerin %32,4'ü vergiyi zorunlu bir ödeme, %21,9'u devletin sunduğu mal ve hizmetlerin karşılığı, %17,1'i bir yük, %22,2'si ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevi ve %9'u ise diğer olarak cevabını verdikleri görülmüştür.

Verginin tanımı hakkında sorulan soruya kadın katılımcıların cevapları incelendiğinde ise %25,9'u vergiyi zorunlu bir ödeme, %33'ü devletin sunduğu mal ve hizmetlerin karşılığı, %19,5'i bir yük, %16,8'i ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevi ve %4,9'u ise diğer olarak cevap vermişlerdir.

Vergi mükellefleri açısından verginin neyi ifade ettiği ve cinsiyet arasındaki ilişkiye baktığımızda kişilerin vergiye ilişkin ifadeleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Yani cinsiyete bağlı olarak mükelleflerin vergiye ilişkin ifadeleri, tanımları da değişmektedir. Vergiler kadınlar için mal ve hizmetlerin bir karşılığı olarak görülürken, erkek katılımcıları için ise zorunlu bir ödeme olarak görmüşlerdir.

Tablo 43. Eğitim Durumu İle Vergi Kaçıranlara İlişkin Bakış Açısı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi

Vergi kaçırın kişileri nasıl değerlendirirsiniz?	Eğitim Düzeyi					Test İstatistiği	
	İlkokul n (%)	Ortaokul n (%)	Lise n (%)	Ön Lisans n (%)	Lisans ve Üstü n (%)	χ^2	<i>p</i>
Şiddetle kınarım	12 (30,0)	13 (31,7)	33 (30,6)	33 (44,0)	101(42,8)	32,952	0,007
Normal karşılarım	6 (15,0)	11 (26,8)	15 (13,9)	10 (13,3)	43 (18,2)		
Hoş karşılamam	7 (17,5)	7 (17,1)	31 (28,7)	11 (14,7)	61 (25,8)		
Mecbur olduğu için yapmıştır	8 (20,0)	5 (12,2)	18 (16,7)	13 (17,3)	23 (9,7)		
Kurnaz bir insan	7 (17,5)	5 (12,2)	11 (10,2)	8 (10,7)	8 (3,4)		
Toplam	40 (100,0)	41 (100,0)	108 (100,0)	75 (100,0)	236 (100,0)		

Vergi mükellefleri açısından eğitim durumları ve vergi kaçırınlara bakışları arasındaki ilişkiye bakıldığında mükelleflerin eğitim seviyeleri ile vergi kaçırınlara bakış açıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Yani eğitim durumuna bağlı olarak mükelleflerin vergi kaçırınlara ilişkin değerlendirmeleri de değişmektedir. Lisans ve üstü eğitim seviyesine sahip olan katılımcıların %42,8'i vergi kaçırınları şiddetle kınadığını belirtirken ilkokul okuyanların %30'u da aynı şekilde algılarını ortaya koymuşlardır. İlkokul mezunlarının %20'si vergi kaçırmanın mecburen yapıldığını düşünürken lisans mezunu olanların sadece %9,7'si vergi kaçırmanın mecburen yapıldığı düşünüyor. Aynı durum vergi kaçırınların kurnaz olduğunu düşünme noktasında da ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında

eğitimle ahlaki değerlendirme arasında bir ilişki olduğu söylenbilir. Nitekim vergi kaçıranları olumsuz değerlendirme durumu eğitimle birlikte artmakta olduğu Tablo 43’de görülmektedir.

Tablo 44. Meslek ile Vergi Kaçıranlara İlişkin Bakış Açışı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi

Vergi kaçıran kişileri nasıl değerlendirirsiniz?	Meslek					Test İştatistiği	
	Esnaf/ Tüccar n (%)	Serbest Meslek n (%)	Kamu Çalışanı n (%)	Çiftçi n (%)	Diğer n (%)	χ^2	<i>p</i>
şiddetle kınarım	16 (27,1)	19 (30,6)	82 (44,3)	4 (26,7)	71 (39,7)		
Normal karşılarım	10 (16,9)	12 (19,4)	33 (17,8)	3 (20,0)	27 (15,1)		
Hoş karşılamam	13 (22,0)	15 (24,2)	49 (26,5)	1 (6,7)	39 (21,8)		
Mecbur olduğu için yapmıştır	14 (23,7)	8 (12,9)	13 (7,0)	4 (26,7)	28 (15,6)	32,952	0,007
Kurnaz bir insan	6 (10,2)	8 (12,9)	8 (4,3)	3 (20,0)	14 (7,8)		
Toplam	59 (100,0)	62 (100,0)	185 (100,0)	15 (100,0)	179 (100,0)		

Vergi mükellefleri açısından meslekleri ve vergi kaçıranlara ilişkin algıları arasındaki ilişkiye baktığımızda kişilerin meslek durumları ile vergi kaçıranlara ilişkin bakış açıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Yani mesleğe bağlı olarak mükelleflerin vergi kaçıranlara ilişkin değerlendirmeleri de değişmektedir. Esnaf/tüccar mesleğine sahip katılımcıların %27,1’i vergi kaçıranları şiddetle kınadığını belirtirken, %23,7’si mecbur olduğu için yapmıştır şeklinde algılarını ortaya koymuştur.

Kamu çalışanlarının algılarına bakıldığında ise %44,3'ü vergi kaçırıcıları şiddetle kınadığını belirtirken %7'si mecbur olduğu için yapmıştır şeklinde algılarını ortaya koymuştur. Bu açıdan baktığımızda özellikle tüccar ve kamu çalışanları arasında mecburiyete ilişkin farklı algıların olduğu söylenebilir.

Tablo 45. Aylık Gelir ve Türkiye'deki Vergi Bilincini Nasıl Artırılabilir Durumuna İlişkin Algı Arasında Karşılaştırma: Ki-Kare Testi

Ülkemizde vergi bilincini nasıl arttırabiliriz?	Aylık Gelir				Test İstatistiği	
	900 TL'ye kadar n (%)	901-1500 TL n (%)	1051-2500 TL n (%)	2501 TL ve yukarısı n (%)	χ^2	<i>P</i>
Vergi oranlarının düşürülmesiyle	52 (37,7)	28 (30,4)	50 (31,1)	22 (20,2)	726,394	0,009
Eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılmasıyla	18 (13,0)	11 (12,0)	13 (8,1)	18 (16,5)		
Kişi başına düşen milli gelir düzeyinin arttırılmasıyla	30 (21,7)	19 (20,7)	30 (18,6)	29 (26,6)		
Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesiyle	30 (21,7)	30 (32,6)	65 (40,4)	39 (35,8)		
Diğer	8 (5,8)	4 (4,3)	3 (1,9)	1 (0,9)		
Toplam	138	92	161	109		
	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)		

Vergi mükelleflerinin aylık gelirleri ile Türkiye’deki vergi bilincini nasıl artırılabilir durumu arasında ilişki olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Yani aylık gelir ile vergi bilincinin artımına ilişkin algılar birbiriyle bağımlıdır. Aylık 900 TL’ye kadar kazanan mükelleflerin %37,7’si vergi bilincini artırmanın vergi oranlarının düşürülmesi ile olabileceğini düşünürken, aylık 2501 ve üzeri TL kazancı olanların %35,8’i vergi bilincinin vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesiyle artacağını belirtmiştir. Bu durum aylık 1051-2500 TL kazananlar için de geçerlidir. Nitekim bu gruptaki mükelleflerin % 40,4’ü de vergi bilincinin vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesiyle artacağını düşünmektedir. Tablo 45’ya genel olarak bakıldığında geliri yüksek olanların (aylık 1051 TL’den fazla kazanan grupların) vergi bilincini vergi sistemindeki adalet durumuna bağladığı görülmektedir.

Tablo 46. Aylık Gelir ile Vergi Ödeme Yükü Algıları Karşılaştırması: Ki-Kare Testi

Vergi ödemek mükellef açısından bir yüküdür.	Aylık Gelir				Test İstatistiği	
	900 TL’ye kadar n (%)	901-1500 TL n (%)	1051-2500 TL n (%)	2501 TL ve yukarısı n (%)	χ^2	P
Kesinlikle katılıyorum	5 (3,6)	2 (2,2)	6 (3,7)	9 (8,3)	23,217	0,026
Katılıyorum	13 (9,4)	11 (12,0)	20 (12,4)	16 (14,7)		
Kararsızım	20 (14,5)	4 (4,3)	14 (8,7)	7 (6,4)		
Katılmıyorum	33 (23,9)	33 (35,9)	63 (39,1)	32 (29,4)		
Kesinlikle katılmıyorum	67 (48,6)	42 (45,7)	58 (36,0)	45 (41,3)		
Toplam	138	92	161	109		
	(100.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)		

Tablo 46'ya göre vergi mükelleflerinin verginin yük olduğuna ilişkin bakış açıları ile aylık gelirleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < .05$). Yani bu çalışmaya katılanların vergi ödeme yüküne ilişkin algıları aylık gelirleri ile bağlantılıdır. Aylık geliri 900 TL ve daha az olanların %48,6'sı bu görüşe kesinlikle katılmazken 2501 ve yukarısı TL kazanan kişilerin oranı %41.3'de kalmıştır. Yüksek gelir düzeyine sahip mükelleflerin, gelir artmasıyla ödeyeceği verginin de artması sebebiyle vergi yükünü daha fazla hissedeceklerdir.

Tablo 47. Vergi Yükü Seviyesi ile Medeni Durum Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi

Ödemiş olduğunuz vergilerin yükünü nasıl değerlendiriyorsunuz?	Medeni Durum		Test İstatistiği	
	Evli n (%)	Bekar n (%)	χ^2	p
Çok ağır	124 (47,3)	117 (49,2)	2,979	0,561
Ağır	103 (39,3)	86 (36,1)		
Normal	33 (12,6)	29 (12,2)		
Hafif	1 (0,4)	2 (0,8)		
Çok hafif	1 (0,4)	4 (1,7)		
Toplam	262 (100,0)	238 (100,0)		

Tablo 43'e göre mükelleflerinin vergi yükü seviyesine ilişkin bakış açıları ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p < 0,05$). Yani bu çalışmaya katılanların vergi yüküne ilişkin değerlendirmeleri medeni durumlarından bağımsızdır.

3.4.2.2. T- Testi

T-Testi, iki seçenekli bir sınıflama ölçeği ile eşit aralıklı ölçek arasındaki anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılmaktadır. Çalışmada mükelleflerin cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre araştırma değişkenlerini algılama düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı T-Testi ile sınımlanmıştır.

**Tablo 48. Medeni Durum Bazında Vergi Ahlakı Algıları Karşılaştırılması:
T-Testi Sonuçları**

Grup	Medeni Durum		Test İstatistiği	
	Bekar n(sayı) - Ort.	Evli n(sayı) - Ort.	t	p
Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın göstergesidir	262 – 3,38	238 – 3,05	2,797	0,005

Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın göstergesidir ifadesine bekar mükelleflerin verdikleri cevapların puan ortalaması 3,38'dir. Evli mükelleflerin aynı puan ortalaması ise 3,05'dir. Medeni grup bazında ilgili puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı farklılık teşkil etmektedir ($p < 0,05$). Bunun sonucunda bu farklılığı bekar bireylerin puan ortalamaları evli bireylere nazaran daha yüksek olduğundan bu ifadeye bekar bireyler daha çok katılmıştır.

**Tablo 49. Medeni Durum Bazında Ödeme Gücü Algıları Karşılaştırılması:
T-Testi Sonuçları**

Grup	Medeni Durum		Test İstatistiği	
	Bekar n(sayı) - Ort.	Evli n(sayı) - Ort.	t	p
Mükellefler ödeme gücüne göre vergilendirilmektedir.	262 - 2,73	238 – 2,98	1,934	0,049

Mükellefler ödeme gücüne göre vergilendirilmektedir ifadesine evli bireylerin ödeme gücü algı puanı ortalaması 2,98'dir. Bekar bireylerin aynı puan ortalaması 2,73'dür. Medeni grup bazında ilgili puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı farklılık teşkil etmektedir ($p < 0,05$). Bunun sonucunda bu farklılığı evli bireylerin puan ortalamaları bekar bireylere nazaran daha yüksek olduğundan evli bireylerin ödeme güçlerine göre vergilendirildiği algısı daha yüksektir.

**Tablo 50. Medeni Durum Bazında Vergi Yüğü Algıları Karşılaştırılması:
T-Testi Sonuçları**

Grup	Medeni Durum		Test İstatistiği	
	Bekar n(sayı) - Ort.	Evli n(sayı) - Ort.	t	p
Vergi ödemek mükellef açısından bir yüküdür	262 – 3,85	238 – 4,09	2,290	0,022

Tablo 48’de medeni durum ile vergi yükü arasında anlamlı bir ilişki olup $p < 0,05$ koşulunu sağlamaktadır. Evli bireylerin puan ortalamaları bekar mükelleflere nazaran daha yüksek olduğundan bu ifadeye evli mükellefler daha çok katılmıştır. Çünkü evli mükelleflerin elde ettikleri gelir düzeylerinin yanında ailede kişi başına düşen ağırlıklı gelir ve giderlerin, ilgili kişilerin normal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığına bakacaktır. Eğer vergi ödenmesi sonucunda ailede kişi başına düşen gelir ciddi oranda azalırsa bireylerin vergiye karşı direnci yüksek olacaktır ve vergiyi bir yük olarak görecektir.

**Tablo 51. Medeni Durum Bazında Kamu Hizmetleri Algıları Karşılaştırılması:
T-Testi Sonuçları**

Grup	Medeni Durum		Test İstatistiği	
	Bekar n(sayı) - Ort.	Evli n(sayı) - Ort.	t	p
Vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum.	262 – 3,26	238 – 3,01	2,202	0,028

Vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum ifadesine bekar mükelleflerin verdikleri cevapların puan ortalaması 3, 26’dır. Evli mükelleflerin aynı puan ortalaması ise 3,01’dir. Medeni

grup bazında ilgili puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı farklılık teşkil etmektedir ($p < 0,05$). Bunun sonucunda bu farklılığı evli bireylerin puan ortalamaları bekar bireylere nazaran daha yüksek olduğundan bu ifadeye bekar bireyler daha çok katılmıştır. Yani evli bireyler vergilerini ödemediklerinde kamu hizmetlerinin hiç aksamayacağını tekrar devam edeceğini belirtmişlerdir. Bu durum onları vergi ödememeye yöneltmektedir.

Tablo 52. Cinsiyet Değişkeni Bazında Vergi Politikaları Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları

Grup	Cinsiyet		Test İstatistiği	
	Kadın n(sayı) - Ort.	Erkek n(sayı) - Ort.	t	p
Vergi politikaları mükelleflerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir.	185 – 2,70	315 – 2,44	2,199	0,028

Vergi politikaları mükelleflerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir ifadesine bayan mükelleflerin puan ortalaması 2,70'dir. Erkek bireylerin aynı puan ortalaması ise 2,44'dür. Cinsiyet değişkeni bazında ilgili puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı farklılık teşkil etmektedir ($p < 0,05$). Bunun sonucunda bu farklılığı bayan mükelleflerin puan ortalamaları erkek mükelleflere nazaran daha yüksek olduğundan kadın mükellefler vergi politikalarının mükelleflerin ihtiyaçlarına göre düzenlendiğini daha çok savunmuşlardır.

Tablo 53. Cinsiyet Değişkeni Bazında Vergi Denetimleri Algıları Karşılaştırılması: T-Testi Sonuçları

Grup	Cinsiyet		Test İstatistiği	
	Kadın n(sayı) - Ort.	Erkek n(sayı) - Ort.	t	p
Vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum.	185 – 2,54	315 – 2,50	0,260	0,030

Vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum ifadesine kadın mükelleflerin puan ortalaması 2,54'tür. Erkek bireylerin aynı puan ortalaması ise 2,50'dir. Cinsiyet değişkeni bazında ilgili puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı farklılık teşkil etmektedir ($p < 0,05$). Bunun sonucunda bu farklılığı kadın mükelleflerin puan ortalamaları erkek mükelleflere nazaran daha yüksek olduğundan bu ifadeyi bayan mükellefler daha çok benimsemiştir. Kısaca söylemek gerekirse kadın mükelleflerin vergiye uyum düzeyleri erkek mükelleflere göre daha yüksek düzeylerde olduğu düşünülmektedir.

3.4.2.3. Varyans analiz sonuçları

Araştırmanın bu kısmında vergi mükelleflerinin kişisel bilgileri ve vergi hakkındaki görüşleri One Way Anova ile test edilmiş, anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için de Tukey testi kullanılmıştır.

Tablo 54: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerin Vergi Sisteminin Vergi Adaletini Sağladığına İlişkin Algılarının Aylık Gelir Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Aylık Gelir Durumu	Sayı(n) – Ort.(x)	Test İstatistiği		
			F	p	Farklar
Ülkemizde uygulanan vergi sistemi vergi adaletini sağlamaktadır.	a) 900 TL'ye kadar	138 - 2,47	4,822	0,003	a-c
	b) 901-1500 TL	92 - 2,58			b-c
	c) 1501-2500 TL	161 - 2,05			
	d) 2501 ve yukarısı TL	109 - 2,15			
	Toplam	500 - 2,28			

Vergi sisteminin vergi adaletini sağladığına ilişkin vergi mükellefi grupları arasından yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda grupları arasında anlamlı fark çıkmıştır.

Gruplar arası farkı görmek için yapılan Games-Howell testi sonucunda aylık geliri 900 TL/ 1501-2500 TL olan gruplar arasında aylık 900 TL'ye kadar kazananlar lehine ve 901-1500 TL /1051-2500 TL kazananlar arasında yine aylık 901-1500 TL kazananlar lehine anlamlı bir fark çıkmıştır (f değeri= 4,822, $p < 0,05$). Bu itibarla

düşük gelir grubundaki mükellefler, vergi sisteminin daha çok adaletli bulmaktadır. Artan oranlı vergi sistemi nedeniyle geliri artan mükelleflerin daha yüksek miktarda vergi ödediği için hissettiği vergi yükünün ağırlığı da fazla olacaktır. Bu yüzden yüksek gelire sahip yükümlüler vergi sistemini adil bulmamaktadırlar.

Tablo 55: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerin Vergi Sisteminin Vergi Adaletini Sağladığına İlişkin Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Eğitim Durumu	Sayı(n) – Ort.(x)	Test İstatistiği		
			f	p	Farklar
Verilen vergiler topluma kamu hizmeti olarak geri dönmektedir	a) İlkokul	40 - 2,68	7,556	0,001	a-e
	b) Ortaokul	41 - 2,83			b-e
	c) Lise	108 - 2,44			c-e
	d) Ön lisans	75 - 2,52			d-e
	e) Lisans ve üstü	236 - 1,97			
	Toplam	500 - 2,28			

Vergi sisteminin vergi adaletini sağladığına ilişkin vergi mükellefi grupları arasından yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda tüm gruplar arasında anlamlı fark çıkmıştır. Gruplar arası farkı görmek için yapılan Games-Howell testi sonucunda Tablo 55’te gösterilen tüm gruplar ile lisans ve üstü mezunlar arasında fark çıkmış ve tüm sonuçlar lisans ve üstü mezunlarına aleyhine olmuştur. Bu açıdan lisans ve üstü mezunların verilen vergiler topluma kamu hizmeti olarak dönmektedir ifadesine ilişkin algıları tüm gruplara nazaran düşüktür (f değeri= 7,556, p<0,05].

Eğitim seviyesi arttıkça ülkemizde uygulanan vergi sistemini adil bulmayanların oranı da artış göstermektedir. Yükümlülerin eğitim düzeyi ile bilgiye ulaşma kapasitesi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Yüksek eğitim seviyesine sahip yükümlülerin vergiye ilişkin bilgileri de yüksek olmaktadır.

Tablo 56: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür İfadesine İlişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Yaş Durumu	Sayı(n) – Ort.(x)	Test İstatistiği		
			f	p	Farklar
Vergi ödemek mükellef açısından bir yüktür	a) 18-30	266 - 2,68	6,125	0,001	a-d
	b) 31-40	132 - 2,83			a-c
	c) 41-50	60 - 2,44			
	d) 51 ve üzeri	42 - 2,52			
	Toplam	500 - 3,96			

Katılımcıların Tablo 56’da belirtilen maddelere ilişkin algılarının yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği görülmüştür ($p<0,05$). Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için de Tukey testi kullanılmıştır.

Tukey testi sonuçlarına göre, vergi ödemenin mükellef açısından bir yük olduğuna ilişkin olarak 18-30 ve 51 ve üzeri yaş grupları arasında 18-30 yaş grubunun lehine ve 18-30 ve 41-50 yaş grupları arasında yine 18-30 yaş grubunun lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu açıdan araştırmaya katılan 18-30 yaş grubu arasındaki genç mükelleflerin (f değeri= 6,125, $p<0,05$) diğer gruplara nazaran verginin mükellef açısından yük olduğuna ilişkin algıları daha yüksektir.

Genç yaşta olan mükelleflerin vergiye uyumu yaşlılara oranla daha düşüktür. Bunun sebebi ise genç yaştaki mükelleflerin gelirlerinin büyük bir kısmını tükettikleri, tasarruf yapamadıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yaşlılar ödemiş oldukları vergilerin karşılığını alacaklarını düşünürler.

Tablo 57: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Ödemek Mükellef Açısından Bir Yüktür İfadesine İlişkin Algılarının Gelir Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Aylık Gelir Durumu	Sayı(n) - Ort.(x)	Test İstatistiği		
			f	p	Farklar
Vergi mükellef açısından bir vatandaşlık görevidir.	a) 900 TL'ye kadar	138 - 4,04	4,507	0,004	a-d
	b) 901-1500 TL	92 - 4,11			c-d
	c) 1501-2500 TL	161 - 3,91			
	d) 2501 TL ve yukarısı	109 - 3,81			
	Toplam	500 - 3,96			

Katılımcıların Tablo 57'de belirtilen maddelere ilişkin algılarının aylık gelirlerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği görülmüştür. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için de Tukey testi kullanılmıştır.

Tukey testi sonuçlarına göre, vergi ödemenin mükellef açısından bir vatandaşlık görevi olduğuna ilişkin yapılan test sonuçlarına göre aylık 900 TL ve 2501/üzeri TL kazananlar arasında 900 TL kazananların lehine, 1051-2500 TL ve 2501 /üzeri kazananlar arasında 1051-2500 TL kazananlar lehine anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Bu açıdan araştırmaya katılan 900 TL ve 1051-2500 TL kazanan grubun 2501/ üzeri kazananlara nazaran (f değeri= 4,507, p<0,05] verginin bir vatandaşlık görevi olduğuna ilişkin algıları daha yüksektir.

Tablo 58: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Bir Mükellef İçin Vergi Ödemek Ahlaklı Olmanın Göstergesidir İfadesine İlişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Yaş Durumu	Sayı(n) – Ort.(x)	Test İstatistiği			
			f	p	Farklar	
Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın göstergesidir.	a) 18-30	266 - 1,32	6,125	0,001	b-d	
	b) 31-40	132 - 1,24				a-c
	c) 41-50	60 - 1,35				
	d) 51 ve üzeri	42 - 1,27				
	Toplam	500 -1,31				

Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın göstergesi olduğuna ilişkin olarak 31-40 ve 51 ve üzeri yaş grupları arasında 51 ve üzeri yaş grubunun lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. 18-30 ve 41-50 yaş grupları arasında 41-50 yaş grubunun lehine anlamlı fark çıkmıştır (f değeri= 6,125, p<0,05) .

Yaşlılar gençlere göre birçok kamu hizmetinden faydalanmalarından dolayı ödedikleri vergilerin karşılıklarını alacaklarını düşünerek vergi ödeme konusunda gençlere oranla daha istekli oldukları düşünülmektedir. Çünkü yaşlı insanların daha fazla sosyal sermaye birikimine sahip oldukları kabul edilir. Topluma daha sıkı ve güçlü bir şekilde bağlıdırlar. Bununla beraber kanun olarak algılanan sosyal olaylarla ilgili yaptırımlara da oldukça güçlü bir bağımlılıkları söz konusudur¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Ali Rıza Özdemir ve Hasan Ayvalı, “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş Fatura Alma Alışkanlığı”, *Maliye Dergisi*, S. 153, Temmuz-Aralık 2007, s.57.

Tablo 59: Araştırmaya Katılan Vergi Mükelleflerinin Vergi Mevzuatı Anlaşılır Bir Şekilde Hazırlanmıştır İfadesine İlişkin Algılarının Yaş Durumlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Maddeler	Yaş Durumu	Sayı(n) – Ort.(x)	Test İstatistiği		
			f	p	Farklar
Vergi mevzuatı anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır.	a) 18-30	266 - 2,50	5,046	0.046	a-d
	b) 31-40	132 - 2,61			c-d
	c) 41-50	60 - 2,18			
	d) 51 ve üzeri	42 - 3,10			
	Toplam	500 - 2,54			

Tukey testi sonuçlarına göre, vergi mevzuatı anlaşılır bir şekilde hazırlandığına ilişkin olarak 18-30 ve 51 ve üzeri yaş grupları arasında 51 yaş ve üstü yaş grubunun lehine ve 41-50 ve 51 yaş ve üstü yaş grupları arasında yine 51 ve üstü yaş grubunun lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu açıdan araştırmaya katılan 51 yaş ve üzeri yaş grubu arasındaki mükelleflerin ($f = 5,046$, $p < 0,05$) diğer gruplara nazaran vergi mevzuatının anlaşılır bir şekilde hazırlandığı algıları daha yüksektir.

Genç yaştaki mükelleflerin vergi konusunda, pratik olarak çok fazla ilgilenmemiş olmaları ve deneyim sahibi olmamalarından dolayı yaşlı mükelleflere oranla vergi mevzuatını daha karmaşık bulabilmektedirler.

GENEL SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vergi devletlerin en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Verginin iki tarafını oluşturan vergi alacaklısı devlet ile vergi borçlusu konumundaki mükellefin faydalarını maksimum seviyeye çıkaracak şekilde düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu gerekliliği kolaylaştıracak en önemli unsurlardan biri de mükellefin vergi olayı sebebiyle içinde bulunduğu psikolojik durumdur.

Vergi uygulamaları bakımından, mükellefin içinde bulunduğu psikolojik durumun iyi analiz edilmesi ve bu psikolojik durumdan ne devletin ne de vergi mükellefinin olumsuz etkilenmemesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Devlet vergilendirme esnasında mükellef psikolojisini göz önüne aldığı zaman sağlıklı bir vergi sisteminin oluşmasına ve verginin mükelleflerce doğru algılanması bakımından önemli olan vergi bilinci ve ahlakının yerleşmesin katkı sağlayacaktır.

Vergi bireylerin gelirlerinde azalmaya neden olduğu için bir yük olarak görülmektedir. Bu yüzden mükellefler ödemiş oldukları vergiler karşısında bir takım tutum ve davranışlar sergileyecektir. Mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri bu tutum ve davranışlar bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak şekillenebilmektedir. Örneğin, bireysel faktörleri; vergi ödeme gücü, vergi bilinci ve vergi ahlakı, devlete olan bağlılık, mükellefin mesleği, yaşı, cinsiyeti ve eğitim durumları oluştururken dışsal faktörleri ise vergi adaleti, vergi denetimleri, vergi afları ve oranları, personel yapısı ve cezai yaptırımları oluşturmaktadır.

Mükelleflerin vergilere karşı gösterdikleri davranış biçimleri; vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma, oy kayması ve lobicilik, vergi cennetlerine yönelme, vergi borcunun geciktirilmesi ve verginin yansıtılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mükelleflerin vergilere karşı gösterdikleri bu davranış nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Vergilemede ortaya çıkan ve vergi uyumunu olumsuz bir biçimde etkileyen düzenlemelerin yapılmaması vergi psikolojisini önemli ölçüde etkileyecektir.

Anket sorularından elde edilen verilerin analizinden sonra genel olarak Diyarbakır ilindeki mükelleflerin bu bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak vergi karşısında nasıl bir tutum ve davranış gösterdiği konusunda varılan temel sonuçlar:

Verginin tanımı ile ilgili sonuçlara bakıldığında, mükelleflerin çoğu vergiyi zorunlu bir ödeme olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Verginin zorla tahsil edilmesi kanunda yer almasından ve vatandaşlık görevi olmasından kaynaklanmaktadır. Cinsiyete bağlı olarak ise kadın mükellefler vergiyi daha çok mal ve hizmetlerin bir karşılığı olarak görürken, erkek mükellefler ise zorunlu bir ödeme olarak görmüşlerdir.

Mükellefler genel olarak vergi sisteminin adaletli olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durum ise mükelleflerin vergi sisteminden memnun olmadıklarını göstermektedir. Vergi sisteminden memnun olmayan mükelleflerin vergiye uyumu zor olacağından, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi yasal ve yasal olmayan yollarla vergiden kurtulmaya çalışacaktır.

Mükellefler ödenen vergilerin etkin bir şekilde kullanılmadığını beyan etmişlerdir. Mükellefler ödenen vergilerin nereye harcandığı konusunda bilgi sahibi olmayı arzu ederler. Mükelleflerin vergiye ilişkin sorumluluklarını eksiksiz olarak yerine getirmesi ve vergiye gönüllü uyumun sağlanabilmesi için ödedikleri vergilerin etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığına inandırılmaları gerekmektedir.

Mükelleflerin ödeme gücüne göre vergilendirilip vergilendirilmediği yönündeki görüşleri vergi bilincinin oluşması bakımından önem taşımaktadır. Mükellefler vergilerin adil olarak ve ödeme gücüne göre herkesten alındığına dair algıları oluştuğunda vergiye uyum kolay olacak ve vergi doğru bir şekilde algılanacaktır.

Mükellefler denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu yönde etkisinin olduğunu beyan etmişlerdir. Çünkü denetim ve cezalar mükelleflerin vergi karşısında gösterecekleri olumsuz tutum ve davranışların önüne geçilmede caydırıcı bir niteliğe sahip olduğu için önem arz etmektedir.

Mükelleflere vergi mevzuatının anlaşılır olup olmadığı yönünde soru sorulmuş ve soruya alınan yanıtlardan %63'ü vergi mevzuatının anlaşılır olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Mükelleflerin vergi mevzuatına iyi derecede hakim olabilmeleri için vergi yasalarının daha anlaşılır bir seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Ayrıca vergi mevzuatının sık sık değişmesi de vergi bilincini olumsuz yönde etkilemektedir.

Mükelleflerin büyük çoğunluğu vergi dairelerinin verdikleri hizmetten memnun olmadıklarını dile getirmiştir. Vergi sisteminin etkin bir şekilde yürütülebilmesi ve başarılı sonuçlar verebilmesi için iyi bir idarenin elinde bulunması gerekmektedir. Vergi memurlarının iyi eğitilmiş kişilerden oluşması ve tatmin edici ücret karşılığında çalışması sağlanmalıdır. Böylece vergi memurları yaptığı işin önemini ve bilincini taşıyarak etkin ve verimli şekilde çalışması sağlanacaktır.

Vergi bilincinin oluşmasını etkileyen önemli faktörlerden biri de vergi oranlarıdır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda mükellefler, ülkemizde uygulanan vergi oranlarını yüksek bulmaktadır. Vergi oranlarının yüksek olması mükelleflerin tasarruf ve yatırım kararlarını olumsuz etkilemekte ve bunun sonucunda ekonomideki toplam piyasa üretimi azalmaktadır. Toplam piyasa üretiminin azalması ise vergileme kapasitesini daraltıp vergi gelirlerini düşmesine neden olur. Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek için vergi oranlarının aşağıya çekilmesi ve verginin tabana yayılması gerekmektedir.

Mükelleflerin vergi kaçakçılığı hakkındaki görüşleri genellikle serttir. Vergi kayıp ve kaçakları çeşitli şekillerde ortaya çıksa da sonuç itibariyle devletin gelirlerini azaltmaktadır. Vergi kaçakçılığını önleyerek devlet gelirlerini arttırmanın en etkili yolu vergi adaletini sağlayarak verginin tabana yayılmasını sağlamak ve etkili vergi denetimleridir.

Dinin vergi üzerindeki etkisi önemlidir. Çünkü vergiye karşı gösterilen gönüllü uyum, büyük ölçüde ödenen vergilerin dini açıdan uygun olup olmadığına bağlıdır. Eğer ödenen vergiler mensup olunan dini inancın bir gereği olarak görülüyorsa yükümlü büyük bağlılıkla görevini yerine getirecektir.

Vergi bilinci mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu konusunda önemli bir unsur oluşturmaktadır. Mükelleflerin büyük çoğunluğu vergi bilincinin yeterli düzeyde olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Toplumun vergi bilincinin arttırılması için vergi mevzuatı ve uygulamalarının çeşitli kanallarla kamuoyuna duyurulması gerekmektedir. Böylece mükelleflerin vergi bilinci artacak ve vergi ödemelerinde yaşanan gecikmeler azalacaktır.

Mükelleflerin fiş ve fatura alma alışkanlığı hakkındaki görüşleri ise alışveriş sırasında genel olarak fiş ve fatura alınması gerektiği yönündedir. Fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmemesi dolaylı vergilerin son üstlenicisi olan vatandaşların fiş almaması, satıcıların da satışı belgelendirmemeleri ve KDV'nin devletin kasasına girmeyip satıcıların cebinde kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, satışların belgelendirilmemesi, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin matrahlarını olması gerekenin çok altına çekilmesine ve bu şekilde devleti sadece KDV gelirlerinden değil, gelir ve kurumlar vergisi gelirlerinden de yoksun bırakmasına neden olmaktadır. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilmediği takdirde toplumsal refah artışı, ülke kalkınma ve büyümesi, ekonomik düzen ve tüketici hakları da yeterli düzeyde sağlanamayacaktır. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilirse, vergi gelirlerinde artış sağlanacak, bu da toplumsal refahı arttıracaktır.

Verginin iki tarafını oluşturan gerek vergi idaresi gerekse de vergi mükellefleri bakımından olumsuz tepkilerin minimum seviyeye düşürülüp vergi uyumunun artırılması ve vergi bilincinin gelişmesi için bir takım öneriler ileri sürülebilir. Bunlar:

- Verginin gerekliliğini en etkili iletişim araçlarıyla kamuoyuna duyurulması,
- Vergi yükünün herkese adil ve eşit olarak paylaştırıldığına dair toplumda genel bir kanının oluşturulması,
- Vergi denetim ve cezalarının etkili bir şekilde uygulanması,
- Vergi bilinci ve ahlakının geliştirilmesine yönelik eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi,
- Vergi yasalarının sade ve kolay uygulanabilir bir yapıya kavuşturulması,
- Çok sık vergi aflarına gidilmemesi ve bunun teminatının mükelleflere verilmesi,
- Kamu harcamalarının etkin ve verimli bir şekilde yapılması ve öncelikli alanlara yönelmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 14 Baskı, Gazi Kitabevi, 2011, s.119.
- Aktan, Coşkun Can, ve İstiklal Y. Vural, “Vergi Rekabeti”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.22, Ocak-Haziran 2004, s. 11.
- Alm, James, Michael Mckee ve And William Beck, “Amazing Graze: Tax Amnesties and Tax Compliance”, *National Tax Journal*, Vol.43, No:1, March 1990, s.23-37.
- Arslan, Ahmet, *Vergi Ödeme Gücünün Açıklanması, Vergi Ödeme Gücü Göstergelerinin Belirtilmesi: Türkiye Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2011.
- Arslan, Mehmet, “Vergi Yüğü ve Türkiye’nin Durumu”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S.135, Kasım 1992, s.1.
- Arzu, Alkan, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2009.
- Aktan, Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, Ocak 2012, s.15.
<http://www.ceis.org.tr/dergi/2012ocak/makale2.pdf>, Erişim Tarihi: 04.10.2015
- Arslan, M. Oğuz, “Vergi Cennetleri ve Küresel Yoksulluk”, *Vergi Raporu*, S.142, Temmuz 2011, s.43.
- Aslan, Memduh ve Akın Gencer Şentürk, Katma Değer Vergisi Kanununun Ruhu: İndirim Müessesesi Ve Verginin Yansıması, <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2012/08/Memduh-AslanAk%C4%B1n-Gencer-%C5%9E-en-tC3-%B0Crk-KDV-Kanununun-Ruhu.pdf>, Erişim Tarihi: 07.10.2015.
- Aşan, Sibel “Mükellef ve Kamu Otoritesi Açısından Vergi Ahlakının Değerlendirilmesi”, *Journal Of Life Economics*, S.1, 2014, s.70-71.

- Berksoy Turgay ve İbrahim Demir, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları: Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkiler”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya, s.513-532.
- Burçin Yereli, Ahmet ve Ahmet Yılmaz Ata, “Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, S.161, Temmuz-Aralık 2011, s24.
- Buyrukoğlu, Selçuk ve İrem Erasa, “Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi”, *Vergi Dünyası*, S. 375, Kasım 2012, s.120.
- Carley, Kathleen M., Carnegie Mellon University and Daniel T. Maxwell, Innovative Decisions, Inc, Understanding Taxpayer Behavior And Assessing Potential Irs Interventions Using Multiagent Dynamic-Network Simulation, s.96-97, <http://www.irs.gov/pub/irs-soi/06carley.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2015
- Çağan, Nami, Kurumlar Vergisi Yasası’nın Vergi Cennetlerine Yaklaşımı, 2009.
- Çataloluk, Cuma, “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum Ve Davranışları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, 2008, s. 215.
- Çelik, Mehmet, *Türkiye’de Vergi Etkinliği ve 1990 Yılı Sonrası Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta 2002, s.22.
- Çetin, Aydın, *Toplam Kalite Yöntemi ve Türk Vergi İdaresi*, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/52MaliCozum/13%20%2052%20AYDIN%20%C3%87ET%C4%B0N.doc>, Erişim Tarihi: 05.06.2015.
- Çiçek, Halit, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması”, *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Ankara, 2008, s.39.
- Doğan, Şenyüz, “Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar”, *Sayıştay Dergisi*, S.7, 1992, s.19.

- Edizdoğan, Nihat, *Kamu Maliyesi*, 10 Baskı, Bursa, 2008, Ekin Kitapevi, 2008, s.161.
- Ertan omaklı, Şafak, “AB ilerleme Raporları erevesinde Türkiye’deki Vergi Kayıp ve Kaçakların nlenmesine Yönelik Uygulamalar”, *Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.1, Ocak 2008, s. 54.
- Finkelstein, Amy, “E-Z Tax: Tax Salience And Tax Rates”, *The Quarterly Journal of Economics*, August 2009, s.969-1010.
- Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayın No: 50 • Kasım 2007. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/tum_yonleriyle_vergi_incelemesi.pdf, Erişim Tarihi: 08.05.2015.
- Gökbunar, Ali Rıza, “Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme”, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 1998, s. 9.
- Gökbunar Ramazan, ve Güneş etin, “Mükellef Haklarına Vergi İdaresi alışanlarının Bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.17 S.1, 2010, s.24.
- Gökçe, Cihan, “*Vergi Kayıp ve Kaçaklarının nlenmesinde Vergi Cennetleriyle Mücadele, Kıyı Bankacılığı ve Türkiye rneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, S.91.
- Gülten, Selçuk, Vergi Karşıısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarını Etkileyen İçsel Faktörler Nelerdir?, <http://muhasabeden.com/vergi-karsisinda-mukelleflerin-tutum-ve-davranislarini-etkileyen-icsel-faktorler-nelerdir.html>, Erişim Tarihi: 13.04.2015.
- Gümüş, Erhan, “Vergi İncelemesinde Mükelleflerin Hak ve ödevleri ile Vergi İnceleme Elemanlarının Yetki ve Sorumlulukları,” *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın Organı*, C.15, S.72, 2005, s. 231.
- İnceoğlu, Mehmet, *Tutum, Algı, İletişim*, 5. Baskı, İstanbul, Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010.

- İpek, Selçuk ve İlknur Kaynar, “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları”, *Maliye Dergisi*, S.157, Temmuz-Aralık 2009, s.120.
- John Hasseldine ve Peggy A. Hite, “Framing, gender and tax compliance”, *Journal of Economic Psychology*, S.24, 2003, s.517-533.
- Kaneti, Selim, *Vergi Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.
- Kapusuzoğlu, Ayhan, “Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.16, 2008, s.125.
- Kayan, Ahmet, “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”, *Maliye Dergisi*, S.135, 2000, s. 81.
- Kaynar, Handan, *Vergi Ahlakı ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010.
- Kırbaş, Sadık “Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi”, *Sayıştay Dergisi*, S. 3, Ocak- Mart 1991, s.1.
- Kirmanoglu, Hülya, *Kamu Ekonomisi Analizi*, 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, Aralık 2012, s.271-272.
- Kitapçı, İsmail, “Vergi Etiği ve Kamu Etiği İlişkisi: Etik Algılamalar Açısından Bir Değerlendirme” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C.2, S.2, 2010, s.83.
- Kirchler, Erich, Boris Maciejovsky ve Friedrich Schneider, “Everyday Representations Of Tax Avoidance, Tax Evasion and Tax Flight: Do Legal Differences Matter ?,” *Journal of Economic Psychology*, C. 24, 2003, s.550.
- Kildiş, Yusuf, “Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S.309, Mayıs, 2007, s.123-130.

- Mason, Robert ve Lyle D. Calvin: “ A Study Of Admitted Income Tax Evasion” ,
Law And Review, Vol.13, No:1, 1978, s.73-89,
http://www.jstor.org/stable/3053243?seq=1#page_thumbnails_tab_contents,
Erişim Tarihi: 06.10.2015.
- Mitchell, Daniel J. , “Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması”, Çev. Sinan Çukurçayır, *Maliye Dergisi*, S.161, Temmuz -Aralık 2011, s.330.
- Muter, Naci B., Süreyya Sakınç ve A. Kemal Çelebi, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması: Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması*, Manisa 1993, s.33.
- Muammer Gündoğdu, Müge, *Uluslararası Vergi Rekabeti Ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s.36.
- Müslim Demir, “ Vergiye Karşı Tutum Ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler”,
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S. 18, Ekim – Kasım – Aralık 2009, s.3-4.
- Nihat Edizdoğan ve Erhan Gümüş, “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, S.164, Ocak-Haziran 2013, s.103.
- Ömürbek, Nuri, Hüseyin Güçlü Çiçek ve Serdar Çiçek, “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”,
Maliye Dergisi, S.153, Temmuz-Aralık 2007, s.103.
- Öncel, Mualla, Nami Çağan, ve Ahmet Kumrulu, *Vergi Hukuku*, 2.Baskı, Cilt:1, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:548, 1985, s.60.
- Öncel, Türkan, “Vergilendirme Sınırının Makroekonomik Değişkenleri”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Otuz Dokuzuncu Seri, İstanbul, 2001, s. 21.

- Önder, İzzettin, “Kamusal Finansmanda Alternatif Yöntem”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.11, 1995, s.219.
- Özdemir, Ali Rıza ve Hasan Ayvalı, “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş Fatura Alma Alışkanlığı”, *Maliye Dergisi*, S. 153, Temmuz-Aralık 2007, s.57.
- Özpehriz, Niyazi, “Vergi Uyumu ve Ülkemizde Vergi Uyumunun Arttırılmasına Yönelik Öneriler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 283, Mart 2005, s. 91.
- Pınar, Abuzer, *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*, 10. Baskı, Ankara, Turhan Kitapevi, 2013, s.75.
- Pürsünerli Çakar, Elif, “Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, 2013, s.1295.
- Schmölders, Günter, *Genel Vergi Teorisi*, Çev: Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2149, İstanbul, 1976, s. 111.
- Scholz, John Karl, “The Earned Income Credit: Participation, Compliance, and Antipoverty Effectiveness”, *National Tax Journal*, March, Vol:47, No:1, 1994, s.67.
- Saraçoğlu, Fatih, “Çevre, Adalet Algısı, Suçun Algılanış Bicimi ile Vergi Kaçakçılığına İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.3, S.1, Nisan 2008, s.59-74.
- Savaşan, Fatih “Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.1, 2006, s.45.
- Savaş, Abdullah, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, *Sayıştay Dergisi*, S.72. 2009, s.57.
- Savaşan, Fatih, ve Hakkı Odabaşı, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma,” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, S.10, 2005, s. 2.

- Sivrekli Demircan, Esra, "Vergilendirme'nin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 21, Temmuz-Aralık 2003, s.106.
- Sürmen, Yusuf, "Vergi Bilincinin Geliştirilmesinde Muhasebecinin Rolü", *Sayıştay Dergisi*, S.7, 1992, s.26.
- Şahin, Aslıhan, *Yüksek Öğrenim Öğrencilerinin Vergiye Algılaması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2010.
- Şenyüz, Doğan, "Maliye Mükellef İlişkilerinde Karşılaşılan Sorunlar", *Sayıştay Dergisi*, S.7, Ocak- Mart 1992, s.18-19.
- Taşkın, Yasemin, "Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri:54, 2010, s.73.
- Tuay Elif ve İnci Güvenç, "Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı", *Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı*, Yayın No: 51, 2007, s.24.
- Tunca, Emine, *Sosyo-Psikolojik Açından Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları: Nevşehir ili Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001.
- Tunçer, Mehmet, "Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.57, S. 3, s.109.
- Tosuner Mehmet, ve İhsan Cemil Demir, "Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlâkı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.3, 2007,s.3.
- Tülay Yılmaz, Stratejik Güç: Lobcilik, s.1, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/Turkiyeninkullanamadigulobicilik.pdf>, Erişim Tarihi: 07.10.2015.

User, İnci, *Davranış Araştırmaları Işığında Vergi Kaçakçılığı*,
<https://www.archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/.../14-YrdDocDrİnciUser68.doc>, Erişim Tarihi: 01.10.2015.

Yardımcıoğlu, Mahmut, Yusuf Akpınar ve Yahya Günay, Vergi Okuryazarlığı ve Vergisel Farkındalık: Kahramanmaraş Araştırması, s.107, <http://libfdergisi.Ksu.Edu.Tr/Imagesimages/Files/103-128.Pdf>, Erişim Tarihi: 21.04.2015

Yaşar Ayyıldız, Tarık Vural ve Yunus Demirli, “Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler: Bolu İli Alan Çalışması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları*, 1. Baskı, 2014, Bolu.

Yenigün, Yasemin, *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012.

Waud, Roger N., “Tax Aversion, Deficits And The Tax Rate- Tax Revenue Relationship,” *Working Paper*, No: 1533, 1985, ,s.2.

http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Facikarsiv.atilim.edu.tr%2Fbrowse%2F92%2Fnamicagan.pdf&ei=VaBIVeDrOcGvU4SRgbgJ&usg=AFQjCNHU7DhTcIjWXjBh_ITQaZ0mMHZ1rw, Erişim Tarihi: 05.05.2015.

<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, Erişim Tarihi: 04. 10. 2015.

http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2016/TABLO_12.xls.htm, Erişim Tarihi: 14.06.2016.

EKLER

ANKET SORU FORMU

Bu anket formu “Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları: Diyarbakır İli Örneği” adlı tez çalışmasında bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Bu çalışma bilimsel bir amaç doğrultusunda yapıldığı için doğru ya da yanlış cevap yoktur. Önemli olan, size en uygun seçeneği işaretlemenizdir. Veriler gruplar halinde değerlendirileceği için katılımcıların isimlerini belirtmelerine gerek yoktur. Çalışmanın oluşmasında yapacağınız katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

1) Cinsiyetiniz?

- a) Kadın b) Erkek

2) Medeni durumunuz?

- a) Evli b) Bekar

3) Yaşınız?

- a) 18-30
b) 31-40
c) 41-50
d) 51-60
e) 61 ve yukarısı

4) Eğitim durumunuz?

- a) İlkokul
b) Orta okul
c) Lise
d) Önlisans
e) Lisans ve yukarısı

5) Ailedeki birey sayısı?

- a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5 ve yukarısı

6) Mesleğiniz?

- a) Esnaf/ Tüccar
b) Serbest meslek erbabı
c) Kamu çalışanı
d) Çitçi
e) Diğer

7) Aylık geliriniz?

- a) 900 YTL ye kadar
b) 901-1500 YTL
c) 1501-2500 YTL
d) 2501-3500 YTL
e) 3501 ve yukarısı

8) Sizce vergi neyi ifade ediyor?

- a) Zorunlu bir ödemedir
b) Devletin sunduğu mal ve hizmetlerin bir karşılığıdır
c) Bir yüküdür
d) Ödeme gücüne göre alınan bir vatandaşlık görevidir
e) Diğer

9) Ödemiş olduğunuz vergilerin yükünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

- a) Çok ağır
b) Ağır
c) normal
d) hafif
e) çok hafif

10) Ülkemizde vergi bilincini nasıl arttırabiliriz?

- a) Vergi oranlarının düşürülmesi ile
b) Eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması ile
c) Kişi başına düşen milli gelir düzeyinin arttırılması ile
d) Vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ile
e) Diğer

11) Vergi kaçıran kişileri nasıl değerlendirirsiniz?

- a) Şiddetle kınarım
b) Normal karşılarım
c) Hoş karşılamam
d) Mecbur olduğu için yapmıştır
e) Kurnaz bir insan

12) Vergi ile ilgili bilgileri nereden öğreniyorsunuz?

- a) Medyadan
b) Vergi dairesinden
c) Meslek odalarından
d) Muhasebeci ve mali müşavirlerden
e) Diğer

13) Ülkemizde vergi kaçakçılığının başlıca nedeni?

- a) Vergi oranlarının yüksek olması
b) Vergi bilinci ve ahlakının yeterince gelişmemiş olması
c) Vergi idaresinin ve denetimlerinin yetersizliği
d) Cezaların caydırıcı olmaması
e) Devletin vergilerin gerekliliğini kamuoyuna duyuramaması

14) Mükellefiyet sürenizce kaç kez vergi incelemesi geçirdiniz.

- a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5 ve üzeri

		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
15	Vergi ödemek mükellef açısından bir yüküdür					
16	Vergi ödemek mükellef açısından bir vatandaşlık görevidir.					
17	Türkiye’de mükellefler vergisini tam ödemektedir.					
18	Ülkemizde uygulanan vergi sistemi vergi adaletini sağlamaktadır					
19	Verilen vergiler topluma kamu hizmeti olarak geri dönmektedir					
20	Ödenen vergiler etkin bir şekilde kullanılmaktadır					
21	Vergi bilincinin topluma özümsemesi gerekmektedir					
22	Mükellefler ödeme gücüne göre vergilendirilmektedir.					
23	Mükellefler vergiye ilişkin sorumluluklarını yerine getirmektedir					
24	Ülkemizde vergi bilinci yeterli düzeydedir					
25	Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın göstergesidir					
26	Toplumun gelir seviyesinin artması vergi bilincini artırır.					
27	Ülkemizde vergi oranları yüksektir.					
28	Vergilerinizi tam ve doğru olarak ödemediğiniz takdirde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum.					
29	Sık sık çıkan vergi afları vergi ödeme isteğimi azaltıyor.					
30	Vergi kaçakçılığının önlenmesinde vergi cezalarının caydırıcı olduğuna inanıyorum					
31	Vergi politikaları mükelleflerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir.					
32	Vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar getirilmesi vergi bilincini artırır.					
33	Vergi mevzuatı anlaşılır bir biçimde hazırlanmıştır.					
34	Vergi dairelerinin verdiği hizmetten memnunum.					
35	Küçük miktardaki vergi kaçırmanın önemsiz olduğunu düşünüyorum					
36	Gelecek endişesi vergi kaçırmak için geçerli bir nedendir.					
37	Vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum					
38	Alışveriş sırasında genel olarak fiş/fatura alınmalıdır.					
39	Vergi kaçırmak dini açıdan sakıncalıdır.					
40	Denetim ve cezaların vergi ödemeye olumlu etkisi vardır.					

Anket bitti teşekkürler...

